

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΑΡΧΕΙΑΚΑ ΤΕΚΜΗΡΙΑ - ΤΥΠΟΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΑΤΡΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

Αρχείο Λείας Χατζοπούλου Καραβία
Φάκελος: «Πέτρος Φρυδάς - Gisèle Prassinós»

Παρουσίαση, μεταγραφή, μετάφραση, σχολιασμός:
Χρήστος Παπάζογλου

2022

Αντί προλόγου

Οι επιστολές της Gisèle Prassinos και του Πέτρου Φρυδά προς τη Λεία Χατζοπούλου-Καραβία, που περιλαμβάνονται στο Αρχείο της Λείας Χατζοπούλου Καραβία, παραχωρήθηκαν τον Σεπτέμβριο του 2021 στον Χρήστο Παπάζογλου ο οποίος προσφέρθηκε να τις μεταγράψει και να τις σχολιάσει. Η εργασία του παραδόθηκε στο ΕΑΤΤ τον Ιανουάριο του 2022 και αναρτάται στην ιστοσελίδα του ΕΑΤΤ για ελεύθερη χρήση από τους ερευνητές με μόνη προϋπόθεση την αναφορά στον φιλολογικό επιμελητή και στο ΕΑΤΤ.

Εκ μέρους του ΕΑΤΤ ευχαριστώ θερμά τον Χρήστο Παπάζογλου για την υποδειγματική εργασία του η οποία έχει ενσωματωθεί στο μάθημα «Αρχειακή έρευνα και Εκδοτική» του ΠΜΣ της υποειδίκευσης Νεοελληνικής Φιλολογίας του Τμήματος.

Κατερίνα Κωστίου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Εισαγωγή
2. Sigla και (χρωμο)συντομογραφίες
3. Επιστολές της Gisèle Prassinos (μεταγραμμένες, μεταφρασμένες και σχολιασμένες)
4. Επιστολές του Πέτρου Φρυδά (μεταγραμμένες και σχολιασμένες)
5. Παράρτημα: Πρόσωπα, Έντυπα, Ιδρύματα ειδικής σχέσης με το πρόσωπο και το έργο της Gisèle Prassinos
6. Ευρετήριο ονομάτων

**Αρχείο Λείας Χατζοπούλου Καραβία.
Φάκελος: «Πέτρος Φρυδάς - Gisèle Prassinos».**

Έπιστολές Πέτρου Φρυδά και Gisèle Prassinos προς Λεία Χατζοπούλου Καραβία.

Η Gisèle Prassinos (1920 Κωνσταντινούπολη - 2015 Παρίσι) παντρεύτηκε τό 1949 στό Παρίσι τόν Πέτρο Φρυδά (1915 Αλεξάνδρεια -1988 Παρίσι). Η γνωριμία τους μέ τή Λεία Χατζοπούλου Καραβία χρονολογείται από τό 1961, ὅπως φαίνεται από τήν ἐπιστολή τῆς Gisèle τῆς 18.8.1961 (G.01 -2595), ὅπου ἀναφέρεται ἡ (ἐξ ἀποστάσεως) πρώτη ἀλληλογραφική γνωριμία τους μέσῳ τῆς κοινῆς φίλης Σμαράγδας Μοστράτου¹.

Έπιστολές Πέτρου Φρυδά: Π.01 -2547 — Π.47 -2593.

- Φάκελος μέ σφραγίδα ἀποστολῆς ἀπό Lecourbe (Paris 15e) μέ χρονολογία 14.3.1981 (Π.01 -2547).

- Φάκελος μέ σφραγίδα διανομῆς στήν Αθήνα 16.3.1981 στό ὄνομα καί τή διεύθυνση τῆς Κυρίας Λείας Χατζοπούλου Καραβία, Αγ. Πολυκάρπου 51, Νέα Σμύρνη (Π.02 -2548).

- 14 ἐπιστολές, 5 Δελτάρια (;), 5 Εὐχετήριες κάρτες Πέτρου Φρυδά σταλμένες ἀπό τό Παρίσι στή Λεία Χατζοπούλου Καραβία.

Ἡ ἐπιστολή Π.03+04 -2549+2550 εἶναι ἀκέφαλη. Ὑπάρχουν μόνο οἱ δύο τελευταῖες σελίδες 5 καί 6.

- Ἐπιπρόσθετο σημεῖωμα γαλλιστί τῆς Gisèle Prassinos στήν ὑπ' ἀρ. Π.12 -2558 κάρτα.

- Συνημμένη κάρτα (Π. 39+40 -2585+2586) τῆς Jossette Doron (προέδρου τῆς «Association des Amis de la Grèce et de Chypre» στό Παρίσι καί ἐκδότριας τοῦ Δελτίου : *Bulletin Franco-hellénique de l'Association des Amis de la Grèce et de Chypre*) στήν ὑπ' ἀρ. Π.38 -2584 ἐπιστολή τοῦ Πέτρου Φρυδά.

- Ἄνωνυμο, ἀκέφαλο, καί ἀχρονολόγητο σημεῖωμα (Π.47 -2593). Ἀπευθύνεται στόν Πέτρο Φρυδά καί ἀναφέρεται στό «Χρυσό ἢ Λεία», «αὐτή τή μακρινή –τή μᾶλλον ἄγνωστη γνωριμία», καί στό μυθιστόρημα πού γράφει –στόν *Κοῦρο* τό πιθανότερο. Ἡ Κατερίνα Κωστίου διαπίστωσε ὅτι πρόκειται γιά σημεῖωμα τοῦ Δημήτρη Χατζῆ (δές τήν ἐκεῖ σχετική σημεῖωση).

Δέν συνυπάρχουν οἱ ἀντιστοιχοῦσες πρὸς τά ἀνωτέρω ἐπιστολές τῆς Λείας Χατζοπούλου Καραβία.

Χρονολογημένες πλήρως ἀπό τόν ἀποστολέα τους εἶναι μόνον οἱ ἐπιστολές:

Π.12 -2558 (μονοσέλιδη) τῆς 7.10.1979

Π.14+15 -2560+2561 (δισέλιδη) τῆς 28.10.1979

Π.16+17 -2562+2563 (δισέλιδη) τῆς 14.3.1981

Π.18+19 -2564+2565 (δισέλιδη) τῆς 29.11.1981

Π.20+21 -2566+2567 (δισέλιδη) τῆς 26.1.1982

Π.32+33 -2578+2579 (δισέλιδη) τῆς 31.8.1983

¹ Γιά τίς ἀναφορές σ' αὐτήν τήν οἰκογενειακή φίλη τῶν Πρασίνων δές ἐπιστολές G.01 -2595, G.02+03 -2596+2597, G.04+05 -2598+2599, G.15+16 -2610+2611 καί τή σημεῖωση στή ἐπιστολή τοῦ Πέτρου Φρυδά Π.11 -2557).

Οι υπόλοιπες φέρουν μόνο ήμερομηνία χωρίς δήλωση έτους. Από άλλο χέρι (του Γιάννη Πατίλη;) συμπληρώνεται με ερωτηματικό τό έτος γραφής και αποστολής.

Η άχρονολόγητη επιστολή Π.45+46 -2591+2592 μπορεί με σχετική βεβαιότητα να χρονολογηθεί στις 4 Μαΐου 1975. Δές την εκεί σημείωση.

Όρισμένες ακόμη χρονολογήσεις προτείνονται στις σημειώσεις που ακολουθούν τό κείμενο των επιστολών.

Με εξαίρεση την άκέφαλη επιστολή Π.03+04 -2549+2550 που χρονολογείται (με ερωτηματικό) τό 1965 (άπό τον Γιάννη Πατίλη;), οι παρουσιαζόμενες έδω επιστολές του Πέτρου Φρυδά προς τή Λεία Χατζοπούλου Καραβία χρονολογούνται μεταξύ του 1973 και του τέλους του 1984.

Όστόσο, ή γνωριμία μεταξύ των δύο άλληλογράφων χρονολογείται τουλάχιστον άπό τό 1961, όπως μαρτυρείται τόσο άπό τήν προαναφερθείσα επιστολή της Gisèle της 18.8.1961 όσο και άπό τό γεγονός ότι ή Λεία Χατζοπούλου Καραβία δημοσιεύει, μεταφρασμένα άπό τήν ίδια, διηγήματα της Gisèle στά τεύχη του Σεπτεμβρίου 1961 της *Επιθεώρησης Τέχνης* και Δεκεμβρίου 1961 της *Πανσπουδαστικής*. Δές σχετικά τήν επιστολή της Gisèle G.01 -2595.

Δεδομένου ότι οι δύο άλληλογράφοι κατοικούν έξ άρχής και μονίμως (έκτός μερικων βραχυχρόνιων ταξιδιωτικων μετακινήσεων τους) ή Λεία Χατζοπούλου Καραβία στην Άθήνα και ό Πέτρος Φρυδάς στό Παρίσι, μπορεί βάσιμα να ύποθεθεί ότι προϋπήρξαν επιστολές που έχουν χαθεί ή λανθάνουν. Άλλά και στις παρουσιαζόμενες έδω επιστολές ύπάρχουν σχετικως μακρά κενά διαστήματα (άπό τό 1973 στό 1977 και άπό τό 1977 στό 1979· δές π.χ. επιστολές Π.07+08 -2553+2554, Π.11 -2557, Π.12 -2558) που, δεδομένης της γενικότερης συχνότητας ανταλλαγής επιστολών (κατά τά έτη κυρίως 1982 και 1984), επιτρέπουν να ύποθέσουμε ότι άρκετά γράμματα του Πέτρου Φρυδά έχουν χαθεί ή λανθάνουν. Τέλος, ως προστεθεί ότι δέν ύπάρχουν επιστολές μεταξύ του 1984 και του 1988, έτους θανάτου του Πέτρου Φρυδά στό Παρίσι.

Μορφή και περιεχόμενο επιστολών :

Γραφή καθαρή, εύανάγνωστη με ελάχιστες διαγραφές και προσθήκες. Άραιές, διάσπαρτες γαλλικές εκφράσεις. Έλλιπής στίξη (λείπουν κυρίως κόμματα). Λίγα όρθογραφικά λάθη. Όρθογραφικές συστηματικές ιδιοτυπίες προσωπικές ή της εποχής: «εΐμουν», «εΐταν», «θάχω», σου΄γραψα» κλπ., «καλλίτερος», «μεγαλείτερος», «γιαυτό», «καμμιά», «κλασσικός», άπουσία έγκλιτικού τόνου, κι' (με άπόστροφο), «πού», «πώς» (χωρίς διακρίση των ερωτηματικων τύπων), «καλοκαΐρι», «ότι» (χωρίς διακρίση άναφορικής άντωνυμίας και είδικου συνδέσμου).

Προσωπικός οικείος τόνος. Φιλική σχέση μεταξύ των άλληλογράφων με κάποια χροιά κρυπτο-ερωτικής συμπάθειας έκ μέρους του Π. Φρυδά. Συνήθης προσφώνηση «Λεία μου» (δές ώστόσο επιστολή Π.22+23 -2568+2569).

Άκρως επαινετικός λόγος του Πέτρου Φρυδά με κάποιες λιγότερο ή περισσότερο γενικές κρίσεις για τό έργο (ποιήματα, πεζά, θεατρικά) της Λείας Χατζοπούλου Καραβία (δές επιστολές Π.03+04 -2549+2550, Π.07+08 -2553+2554, Π.09+10 -2555+2556, Π.14+15 -2560+2561, Π.18+19 -2564+2565. Π.34 -2580. Π.36+37 -2582+2583, Π.45+46 -2591+2592).

Στις επιστολές Π.05+06 -2551+2552 και Π.07+08 -2553+2554 γίνεται λόγος για κάποιον Δημήτρη (;) ό όποιος με κάποιο κείμενο που φέρεται να έχει ύπογράψει «προκάλεσε σόκ» στους δύο άλληλογράφους.

Στις επιστολές Π.07+08 -2553+2554, Π.09+10 -2555+2556, Π.18+19 -2564+2565, Π.30+31 -2576+2577, Π.41 -2587 γίνεται αναφορά στην επαγγελματική δραστηριότητα του Πέτρου Φρυδά στον Ο.Ι.Β. (= Organisation Internationale de la Vigne et du vin / «Διεθνής Όργανισμός της Αμπέλου και του οίνου»).

Πληροφορίες για τις απόψεις περί μεταφράσεως λογοτεχνικού κειμένου καθώς και για τη μεταφραστική δουλειά του Πέτρου Φρυδά έχουμε στις επιστολές Π.18+19 -2564+2565, Π.20+21 -2566+2567.

Στις αναφορές σε φίλους και κοινές γνωριμίες (Π.28+29 -2574+2575, Π.36+37 -2582+2583, Π.38 -2584) 4 φορές επανέρχεται τό όνομα της φιλολόγου Χρύσας Προκοπάκη, κοινής φίλης των άλληλογράφων (δές επιστολές Π.07+08 -2553+2554, Π.38. -2584, Π.41 -2587, Π.45+46 -2591+2592).

Αναφορές σε ταξίδια και συναντήσεις στην Αθήνα ή στο έξωτερικό απαντούν στις επιστολές Π.26+27 -2572+2573, Π.28+29 -2574+2575, Π.30+31 -2576+2577, Π.32+33 -2578+2579.

Αναφορικά με τό έργο της Λείας Χατζοπούλου Καραβία, ιδιαίτερος λόγος γίνεται:

α) Για τό μυθιστόρημα *Υπερμνησία* (Καστανιώτης, 1979) και τή διασκευή του για τήν όμώνυμη τηλεοπτική σειρά (Δές επιστολές Π.05+06 -2551+2552, Π.07+08 -2553 +2554, Π.14+15 -2560+2561, Π.32+33 -2578+2579, Π.36+37 -2582+2583). Στην επιστολή Π.20+21 -2566+2567 γίνεται ιδιαιτέρως λόγος για μετάφρασή της στα γαλλικά και τήν ένδεχόμενη έκδοσή της στο Seuil.

β) Για τά πεζά :

- *Καλοκαίρι*, Πόρφυρας, 1959·

- *Ό δρόμος του θυμωμένου ποταμού*, ιδιωτ. έκδ., 1963·

- *Κοῦρος*, Κέδρος, 1965 (δές, και για τά τρία, επιστολή Π.03+04 -2549+2550)·

- *Ό Λιόντας*, έκδ. Κωνσταντινίδη, 1973 (επιστολές Π.05+06 -2551+2552, Π.07+08 -2553+2554).

γ) Για τά ποιητικά:

- *Συγκομιδή 1956-1963*, Τυπ. Φ. Κωνσταντινίδη, 1963 (επιστολή Π.03+04 -2549+2550)·

- *30 ποιήματα ζωής και θανάτου*, Bilateral, 1981, έκ των οποίων τρία, μεταφρασμένα στα γαλλικά από τον Πέτρο Φρυδά, όπως γράφει ο ίδιος, λανθάνουν και πιθανώς βρίσκονται κάπου άνακατεμένα στο άρχείο της Λ.Χ.Κ. (επιστολές Π.09+10 -2555+2556, Π.18+19 -2564+2565, Π.20+21 -2566+2567)·

- *Πρός Αντιγόνη*, Αθήνα, 1975 (επιστολή Π.45+46 -2591+2592)·

- «Σμίκρυνση (1980-)» (sic), ποίημα δημοσιευμένο στα *Πρακτικά Έκτου Συμποσίου Ποίησης. Νεοελληνική μεταπολεμική ποίηση 1945-1985*. Πανεπιστήμιο Πατρών 4-6 Ιουλίου 1987, έκδ. Γνώση, 1987, σ. 595 (επιστολή Π.34 -2580). Δές τώρα *Πενήντα (1956-2006)*, Γαβριηλίδης, 2006, σ. 243.

- Κάποια (πόσα; ποιά;) ποιήματα γραμμένα γαλλικά (επιστολές Π.28+29 -2574+2575, Π.42 -2588).

Αναφορά γίνεται επίσης σε (δύο; ποιά;) θεατρικά μονόπρακτα που άνέβασε στο Θέατρο «Μοντέρνοι καιροί», Γεννηματᾶ 20, στην Πανόρμου, ή Όμάδα τέχνης «Πάροδος» τόν Φεβρουάριο 1982 (επιστολή Π.22+23 -2568+2569).

Ός προς τά λοιπά έλληνικά λογοτεχνικά θέματα και πρόσωπα, έχουμε μία (και μοναδική), σύντομη αναφορά στη γαλλική μετάφραση της *Χαμένης άνοιξης* του Στρ. Τσίρκα στην επιστολή Π.18+19 -2564+2565 τής 29.11.1981.

Λανθάνει τέλος ένα κείμενο τοῦ Πέτρου Φρυδᾶ, σταλμένο στή Λ.Χ.Κ. ὡς συνημμένο στήν εὐχετήρια πρωτοχρονιάτικη (1985) κάρτα Π.43 -2589, γιά τό ὁποῖο ὁ συγγραφέας του γράφει: «Δοκίμασα μεγάλη εὐχαρίστηση γράφοντάς το κι εὐχομαι κι ἐσύ νά δοκιμάσεις, ἔστω τή μισή, διαβάζοντάς το». Θά ἦταν ἴσως ἐνδιαφέρον (τόσο γιά τή σκέψη τοῦ Πέτρου Φρυδᾶ ὅσο καί γιά τό τί ἤθελε καί προσδοκοῦσε νά βρεῖ στό πρόσωπο τῆς Λείας Χατζοπούλου Καραβία) τό κείμενο αὐτό νά βρεθεῖ. Ἴσως εἶναι δημοσιευμένο στό *Bulletin Franco-hellénique de l'Association des Amis de la Grèce et de Chypre* τῆς Josette Doron.

Ἐπιστολές Gisèle Prassinos: G.00 -2594 – G.23 -2618.

• Ταχυδρομικός φάκελος (G.00 -2594) : *Πλανόδιον*. Λογοτεχνικό περιοδικό. Γ. Μιστριώτου 23. 11255 Ἀθήνα.

Καί ιδιογράφως ἀπό Γιάννη Πατίλη (;): Gisèle Prassinos πρὸς Λεῖα Χατζοπούλου Καραβία (12). Σέ «Φάκελλος Πέτρος Φρυδάς».

• 11 ἐπιστολές τῆς Gisèle Prassinos στὰ γαλλικά ἐπακριβῶς χρονολογημένες καί ὑπογραμμένες ἀπὸ τὴν ἀποστολέα.

Ἀπὸ αὐτές οἱ 7 χρονολογοῦνται μεταξύ Αὐγούστου 1961 καί Σεπτεμβρίου 1962:

G.01 -2595 (μονοσέλιδη) τῆς 18.8.1961

G.02+03 -2596+2597 (δισέλιδη) τῆς 3.11.1961

G.04+05 -2598+2599 (δισέλιδη) τῆς 19.12.1961

G.06+07 -2600+2601 (δισέλιδη) τῆς 10.1.1962

G.08+09+10+11 -2602+2603+2604+2605 (τετρασέλιδη) τῆς 12.5.1962

G.13+14 -2607+2608 (δισέλιδη) τῆς 26.9.1962

G.14' -2609 (μονοσέλιδη) τῆς 1.10.1962 (συμπληρωματικὴ τῆς προηγούμενης).

Ἀκολουθοῦν 2 ἐπιστολές τοῦ 1964:

G.15+16 -2610+2611 (δισέλιδη) τῆς 18.2.1964

G.17+18 -2612+2613 (δισέλιδη) τῆς 11.5.1964

Μία, ἐνάμιση χρόνο ἀργότερα:

G.19+20 -2614+2615 (δισέλιδη) τῆς 9.12.1965

Καί μία, ἡ τελευταία, πέντε χρόνια ἀργότερα:

G. 21+22 -2616+2617 (δισέλιδη) τῆς 5.10.1970.

• 1 Δελτάριο χ.χ. (G.23 -2618).

• Φωτογραφία τῆς Gisèle Prassinos (G.12 -2606).

Δέν συνυπάρχουν οἱ ἀντιστοιχοῦσες πρὸς τὰ ἀνωτέρω ἐπιστολές τῆς Λεῖας Χατζοπούλου Καραβία.

Μορφή καί περιεχόμενο ἐπιστολῶν :

Γαλλικά στρωτά καί τρέχοντα χωρὶς ὀρθογραφικά λάθη. Σπάνιες ἀβλεψίες. Γραφή καθαρὴ εὐανάγνωστη χωρὶς διαγραφές. Μερικὲς λέξεις (τίτλοι ποιημάτων) γραμμένες ἑλληνικά (γραφὴ ξενικὴ, ἀκανόνιστη).

Τόνος εὐγενικός, ἀποστασιοποιημένος, ἐπαγγελματικός, βαθμηδόν, μέ τὰ χρόνια, κάπως οἰκειότερος.

Προσφώνηση : Ἀρχικά «Chère Mademoiselle» καί μετὰ «Chère Madame» (πού ἀντιστοιχοῦν στὰ ἑλληνικά «Ἀγαπητὴ Δεσποινὶς Χατζοπούλου» καί «Ἀγαπητὴ Κυρία Χατζοπούλου Καραβία»)· ἓνα χρόνο ἀργότερα: «Chère amie» (= Ἀγαπητὴ φίλη) καί τέλος, μετὰ τέσσερα χρόνια, «Chère Lia» (= Ἀγαπητὴ Λεῖα). Στὴ θέση τῶν χαιρετισμῶν συνήθη γαλλικά φραστικά στερεότυπα.

Ἡ Gisèle Prassinos

- Εὐχαριστεῖ ἐπανελημμένως καί ἐξακολουθητικὰ τὴ Λεῖα Χατζοπούλου Καραβία γιὰ τὴ μετάφραση στὰ ἑλληνικά διηγημάτων τῆς ἐπιβεβαιώνοντας κάθε φορὰ τὴν ταχυδρομικὴ ἀποστολὴ καί παραλαβὴ τῶν περιοδικῶν στὰ ὁποῖα αὐτὰ δημοσιεύονται (7 ἐπιστολές τοῦ 1961 καί 1962).

- Θαυμάζει καί ξαναθαυμάζει τὴ ζωτικότητα, τὴ δραστηριότητα καί τὴ λογοτεχνικὴ παραγωγικότητα τῆς ἀλληλογράφου τῆς σέ ἀντίθεση μέ τὴ δική τῆς ἀνικανότητα νὰ

άξιοποιήσει παραγωγικά τόν χρόνο της (G.06+07 -2600+2601, G.15+16 -2610+2611, G.17+18 -2612+2613).

- Δίνει πληροφορίες για τις δυνατότητες θεατρικών σπουδών στο Παρίσι, για τις όποιες ή Α.Χ.Κ. φαίνεται να ενδιαφέρεται στά τέλη 1961 - άρχές 1962 (δές 4σέλιδη έπιστολή G.08 -2602έξ.).

- Ντρέπεται πού τά έλληνικά της είναι άνεπαρκή και δυσανασχετεί πού, παρά τήν προσπάθεια πού κάνει μέ τή βοήθεια του λεξικού, άδυνατεί νά διαβάσει εκτενέστερα κείμενα τής άλληλογράφου της (G.01 -2595, G.02+03 -2596+2597, G.06+07 -2600+ 2601).

- Υπόσχεται στην άλληλογράφο της τήν άποστολή των ήδη έκδεδομένων τό 1961 μυθιστορημάτων πού τής έχει ζητήσει: *Le temps n'est rien*, Plon, 1958 και *La voyageuse*, Plon, 1959 (G.02+03 -2596+2597, G.13+14 -2607+2608, G.15+16 -2610+2611) και άναγγέλλει τήν προσεχή έκδοση και άποστολή των μυθιστορημάτων *La confidente*, Grasset, 1962 (G.06+07 -2600+2601, G.13+14 -2607+2608), *Le visage effleuré de peine*, Grasset, 1964 (G.15+16 -2610+2611, G.17+18 -2612+2613), *Le Grand repas*, Grasset, 1966 (G.19+20 -2614+2615).

- Ένημερώνει σχετικά μέ τήν ύγεία τής θείας της και τή θυγατρική άγάπη πού έχει γι' ατήν. (G.04+05 -2598+2599, G.06+07 -2600+2601· δές και έπιστολή Πέτρου Φρυδά Π.11 -2557).

- Έξαιρεί τή ζεστή φιλοξενία πού τής έπιφύλαξε ή οικογένεια τής Α.Χ.Κ κατά τις έπισκέψεις της στην Άθήνα (G.19+20 -2614+2615, G.21+22 -2616+2617).

Στίς δύο έπιστολές του 1964 (G.15+16 -2610+2611, G.17+18 -2612+2613) ό λόγος είναι για ένα κείμενο πού δημοσιεύεται σε έλληνικό περιοδικό (ποιό;) μέ τό όνομα τής Gisèle Prassinos χωρίς νά είναι δικό της και για τις ένέργειες τής Λείας Χατζοπούλου Καραβία προκειμένου νά διορθωθεί τό λάθος.

Τέλος, στίς δύο τελευταίες έπιστολές, ατή του 1965 (G.19+20 -2614+2615) και ατή του 1970 (G.21+22 -2616+2617), ό λόγος είναι γενικά επαινετικός για τό πρόσωπο, τό έργο και τή φιλοξενία τής Α.Χ.Κ.

Πέρα άπ' ατά, τό κύριο θέμα των έπιστολών, και πίο συγκεκριμένα των 7 έπιστολών του 1961 και 1962, είναι ή μετάφραση και δημοσίευση σε έλληνικά περιοδικά διηγημάτων τής άποστολέως.

Η Α.Χ.Κ. άμέσως μετά τήν έκδοση στή Γαλλία τής συλλογής τής Gisèle Prassinos, *Le Cavalier*, Plon, 1961, μεταφράζει και άποστέλλει προς δημοσίευση σε έλληνικά περιοδικά (*Επιθεώρηση Τέχνης*, *Πανσπουδαστική*, *Νέα Πορεία*) τά έξής πέντε (άπό τά 15) διηγήματα τής συλλογής:

«Le jour de Richard» (= Η ήμέρα του Ριχάρδου) μέ έλληνικό τίτλο: «Οι Τετάρτες του Ριχάρδου»·

«Les Retrouvailles» (= Τό ξανανάμωμα) μέ έλληνικό τίτλο: «Ο Γυρισμός»·

«La file d'attente» (= Η σειρά άναμονής) μέ τίτλο: «Η ούρά του λεωφορείου»·

«Les Roupes» μέ τίτλο «Οι Ρουπες». (Γιά τόν τίτλο ατου του τελευταίου, δές έπιστολή G.02+03 -2596+2597. Δές και έπιστολές G.06+07 -2600+2601 και G.08έξ. -2602έξ.).

Ένα πέμπτο διήγημα, «La robe de laine» (= «Τό μάλλινο φουστάνι»), άπό τήν ίδια συλλογή, μεταφρασμένο άπό τή Λεία Χατζοπούλου Καραβία, δημοσιεύθηκε σε τεύχος περιοδικού (ποιού;) πού έλαβε στό Παρίσι ταχυδρομικώς, καθώς γράφει (έπιστολή G.04+05 -2598+2599 τής 19.12.1961) εύχαριστώντας τήν ή Gisèle Prassinos.

Στις επιστολές G.08 -2602έξ., G.13+14 -2607+2608, G.14' -2609 του 1962 γίνεται λόγος για μιά προτεινόμενη από τή Λ.Χ.Κ. αὐτοτελή ἔκδοση, σέ δική της μετάφραση, τοῦ συνόλου τῆς συλλογῆς *Le Cavalier*, πρόταση ὅμως πού δέν εὐοδώθηκε, τό πιθανότερο γιά λόγους διαφωνίας τοῦ ἑλληνα ἐκδότη μέ τόν γαλλικό ἐκδοτικό οἶκο πού κατεῖχε τά δικαιώματα τοῦ ἔργου.

Σ'ὄ,τι ἀφορᾷ τό πλούσιο, ἐκτενέστατο πρωτότυπο προσωπικό ἔργο τῆς Λείας Χατζοπούλου Καραβία, ιδιαίτερος λόγος γίνεται γιά *Τά παιδιά τῆς Ἐστρέδα Νάδα*, ιδιωτ. ἔκδ. Ἀθήνα, 1961(ἐπιστολές G.01 -2595, G.02+03 -2596+97, G.06+07 -2600+2601)· καί πιθανῶς, χωρίς νά ἀναφέρεται ὁ τίτλος τῆς, γιά τή νουβέλα *Ὁ δρόμος τοῦ θυμωμένου ποταμοῦ*, Ἀθήνα, 1963, Καστανιώτης, ²1977 (G.15+16 -2610+2611).

Ὅπως εὐκόλα διαπιστώνεται ἡ ἀλληλογραφία εἶναι τακτική μεταξύ Αὐγούστου 1961 καί Σεπτεμβρίου 1962, ὅσο δηλαδή διαρκεῖ ἡ συζήτηση γιά τή μετάφραση καί δημοσίευση τῶν διηγημάτων τῆς συλλογῆς *Le Cavalier*.

Ἀκολουθοῦν δύο ἐπιστολές τοῦ 1964 σχετικές μέ ἕνα δημοσιευμένο σέ ἑλληνικό περιοδικό (ποιό;) μέ τό ὄνομα τῆς Gisèle Prassinos ξένο διήγημα. Καί διακόπτεται ἀπό τό δεύτερο μισό τοῦ 1964 καί μετά.

Μιά ἐνδιάμεση ἐπιστολή τοῦ Δεκεμβρίου 1965 καί ἡ τελευταία τοῦ Ὀκτωβρίου 1970 εἶναι, ὅπως εἰπώθηκε καί πιο πάνω, γενικά ἐπαινετικές τοῦ προσώπου τῆς Λείας Χατζοπούλου Καραβία καί εὐχαριστήριες γιά τήν ἐγκάρδια ἀτμόσφαιρα τῆς ὑποδοχῆς καί φιλοξενίας στήν Ἀθήνα ἐκ μέρους τῆς οἰκογενείας τῆς.

Παρουσίαση, μεταγραφή, μετάφραση, σχολιασμός:
Χρ. Παπάζογλου. Ἰανουάριος 2022.

Sigla και Χρωμο-Συντομογραφίες

Λ.Χ.Κ. : Λεία Χατζοπούλου Καραβία.

• // 2.2 : Άλλαγή ψηφιοποιημένης σελίδας.

• | αβγ κλπ. | : Τά περιλαμβανόμενα είναι προσθεμένα από τον επιστολογράφο στο περιθώριο.

• νᾶξερα, τῶνομα, κι ᾿, καλλίτερα, ἐδόσατε, πήρα, στηλώνω (κόκκινα στοιχεία) : ἢ ὀρθογραφική, γραμματική ιδιοτυπία πού μπορεί νά παραμείνει ὡς ἔχει ἢ νά «ἐξομαλυνθεῖ»·

ἢ ἀπροσεξία, ἀνορθογραφία (πού πρέπει νά διορθωθεῖ)·

ἢ στίξη κι ὄ,τι ἄλλο πρέπει νά ἀπαλειφθεῖ.

• Στήν Ἑλλάδα τοῦ 1963 (μπλέ στοιχεία): Πραγματολογικά σχόλια τοῦ ἀντιγραφέως.

• σε, δίνει : Γράμματα ἢ λέξη / -εις ἀναγνώσιμα ἀλλά διαγραμμένα ἀπό τόν επιστολογράφο.

• [αβγδεζη] : Λέξη / -εις δυσανάγνωστη /-ες καί διαγραμμένη /-ες] ἀπό τόν επιστολογράφο.

• [[κα]] : Ἐξοβελισμένο ἀπό τόν ἀντιγραφέα.

• <v> : Προσθήκη τοῦ ἀντιγραφέως.

• Λεῖπον, μετάφραση, κάρτα, αν, α, | : Ἐπεξήγηση ἢ προσθήκη (αὐτονόητη) τοῦ ἀντιγραφέως.

• νᾶμ ο υν : Γράμματα (πράσινα στοιχεία) ὑπεστιγμένα (τῶν ὁποίων ἡ ἀνάγνωση εἶναι ἀμφίβολη).

• {ἦταν} : Τά περιλαμβανόμενα (μέ κόκκινα στοιχεία) ἀθετοῦνται ἀπό τόν ἀντιγραφέα. Πιθανή πρόταση διόρθωσης.

• Οἱ ὑπογραμμίσεις στό κείμενο τῶν ἐπιστολῶν εἶναι τοῦ επιστολογράφου.

G.00 -2594

Φάκελος (recto). Λογότυπος :

Πλανόδιον.
Λογοτεχνικό περιοδικό.
Γ. Μιστριώτου 23. 11255 Άθήνα.

Καί ιδιογράφως από Γιάννη Πατζίη (·):

Gisèle Prassinos
πρός Λεία Χατζοπούλου Καβαδία (12)
(σέ Φάκελλος «Πέτρος Φρυδάς»)

Paris, le 18 Août 1961

Chère Mademoiselle,

Merci pour votre si gentille lettre. **Smaragda** est une de mes très anciennes et parmi les plus chères amies et elle **m'a déjà parlé de vous** dans sa dernière lettre.

Je serais très heureuse de voir quelques-unes de mes **nouvelles traduites par vous** et publiées en Grèce. Vous pouvez choisir celles que vous préférez (sauf celle intitulée «**Les Souliers**») après vous être mise d'accord avec Monsieur **S. Tsirkas** actuellement à Athènes (chez **Kedros Panepistimiou 44**) qui désire également faire une traduction ou deux.

Je reçois à l'instant **vos recueil de poèmes**. Merci infiniment. Je me ferai un plaisir de le lire avec une grande application car ma connaissance de la langue grecque est, je l'avoue à ma grande honte, des plus douteuses.

Dans l'espoir de **faire votre connaissance** lors de mon prochain voyage en Grèce, je vous prie de croire, chère Mademoiselle, à l'assurance de mes meilleurs sentiments

Gisèle Prassinós

Παρίσι, 18 Αύγουστου 1961

Αγαπητή Δεσποινίς [Χατζοπούλου],

Ευχαριστώ για τό τόσο ευγενικό γράμμα σας. Η Σμαράγδα είναι μιά από τίς πολύ παλιές και πολύ αγαπημένες φίλες μου και μου μίλησε ήδη για σάς στό τελευταίο της γράμμα.

Θά ήταν μεγάλη μου χαρά νά δώ μερικά διηγήματά μου, μεταφρασμένα από σάς, νά δημοσιεύονται στην Ελλάδα. Μπορείτε νά διαλέξετε αυτά πού προτιμάτε (έκτός από αυτό μέ τόν τίτλο «Les Souliers» (= Τά ύποδήματα), αφού προηγουμένως έχετε συμφωνήσει μέ τόν Κύριο Σ. Τσίρκα πού βρίσκεται τώρα στην Αθήνα (στόν Κέδρο, Πανεπιστημίου 44), ό όποιος επιθυμεί επίσης νά μεταφράσει ένα-δυό.

Έλαβα μόλις τώρα τήν ποιητική συλλογή σας. Ευχαριστώ πάρα πολύ. Θά τήν διαβάσω μέ μεγάλη ευχαρίστηση και μέ ιδιαίτερη επιμέλεια, γιατί τά έλληνικά πού ξέρω είναι, τό όμολογώ και ντρέπομαι πολύ γι' αυτό, πολύ ανεπαρκή.

Έλπίζω νά σάς γνωρίσω στό προσεχές ταξίδι μου στην Ελλάδα και σάς διαβεβαιώ, Δεσποινίς, για τά καλύτερα μου αισθήματα.

Παρίσι, 18 Αύγουστου 1961

Gisèle Prassinós

• **Smaragda** : Σμαράγδα Μοστράτου (1900-1985)· Κωνσταντινουπολίτισσα, κόρη του Δημητρίου Μοστράτου, καθηγητή στη Μεγάλη του Γένους Σχολή, οικογενειακή φίλη και συγγραφέας του βιβλίου για τον πατέρα της Gisèle: *Αύσανδρος Πράσιнос 1888-1936. Πεζογράφος-Ποιητής-Ζωγράφος*, Κέδρος, 1984. Δές και επιστολές G.02 -2596, G.04 -2598, G.15 -2610 καθώς και τη σημείωση στην επιστολή Π.11 -2557 του Πέτρου Φρυδά.

Ἡ Λεία Χατζοπούλου Καραβία, ὑπότροφος σπουδάστρια στό ἀμερικανικό κολλέγιο Pierce Deree μετά τήν ἀποφοίτησή της ἀπό τό ἐλληνικό γυμνάσιο (δές σχετική σημείωση ἐδῶ στήν ἐπιστολή G.19 -2614) εἶχε, κατά μαρτυρία τῆς ἴδιας (*Ὁ Δρόμος τοῦ θυμωμένου ποταμοῦ*. Στίς πηγές τοῦ ποταμοῦ, Bilateral, 2016, σ. 96), ὡς καθηγήτρια τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας τῆ Σμαράγδα Μοστράτου καί «εἶχαν, ἐπιλέγει, μεγάλη συμπάθεια ἢ μία γιά τήν ἄλλη κι ἄς θύμωνε ἢ Σμαράγδα γιά ὅσα δέν ἤξεραν οἱ μαθήτριές της».

- **m'a déjà parlé de vous** (=μοῦ μίλησε ἤδη γιά σᾶς) / **faire votre connaissance** (= νά σᾶς γνωρίσω): Ἡ πρώτη μακρόθεν γνωριμία, μέσω τῆς Σμαράγδας Μοστράτου, τῆς Λείας Χατζοπούλου Καραβία μέ τή Gisèle Prassinos χρονολογεῖται προφανῶς τό 1961.

- **S. Tsirkas**. Στρατής Τσίρκας (1911-1980), ὁ γνωστός συγγραφέας τῆς τριλογίας *Ἀκυβέρνητες πολιτείες*. Αἰγυπτιώτης φίλος τοῦ Πέτρου Φρυδᾶ καί τῆς Λείας Χατζοπούλου Καραβία. Ὁ Τσίρκας, ὅσο ξέρω, δέν ἔχει μεταφράσει κάτι τῆς Gisèle Prassinos.

- **Kédros Panépistimiou 44** : «Κέδρος». Ὁ γνωστός ἀριστερός ἐκδοτικός οἶκος (καί Βιβλιοπωλεῖο) ἀπό τό 1954, ὑπό τή διεύθυνση τῆς ἰδρύτριάς του Νανᾶς Καλλιανέση (μέχρι τό 1985) στό κέντρο τῆς Ἀθήνας. Δές Μάρω Δούκα, *Νανᾶ Καλλιανέση*, τιμητική ἐκδοση ΟΣΔΕΛ, 2014 (ἐκτός ἐμπορίου).

- **nouvelles traduites par vous** (= διηγήματα μεταφρασμένα ἀπό σᾶς) : Ἡ Λεία Χατζοπούλου Καραβία μετέφρασε, ἀμέσως μετά τήν ἐκδόσή τους στή Γαλλία, τά ἐξῆς, ὅσο ξέρω, διηγήματα τῆς Gisèle Prassinos ἀπό τή συλλογή *Le Cavalier*, Plon, 1961:

«Οἱ Τετάρτες τοῦ Ριχάρδου» («Le jour de Richard») καί

«Ὁ Γυρισμός» («Les Retrouvailles»), *Ἐπιθεώρηση Τέχνης*, τχ. 84, Δεκ. 1961.

«Ἡ οὐρά τοῦ λεωφορείου» («La file d'attente»), *Πανσπουδαστική*, τχ. 33, 15. Δεκ. 1961.

«Οἱ Ροῦπες» («Les Roupes»), *Νέα Πορεία*, τχ. 85, Μάρτιος 1962. Γιά τόν τίτλο αὐτοῦ τοῦ τελευταίου, δές ἐπιστολή G.02 -2596. Δές καί ἐπιστολές G.06 -2600 καί G.08 -2602.

- **«Les Souliers »** (=Τά ὑποδήματα): Τό τελευταῖο διήγημα τῆς συλλογῆς *Le Cavalier*. Ὅσο ξέρω, δέν ὑπάρχει κάτι γνωστό σχετικά μέ τόν λόγο ἀποκλεισμοῦ τοῦ κειμένου αὐτοῦ ἀπό μιά ἐνδεχόμενη μετάφρασή του στά ἐλληνικά ἀπό τή Λ.Χ.Κ..

- **vosre recueil de poèmes** (= τῆς ποιητικῆς σας συλλογῆς): Πρόκειται γιά τήν ἰδιωτική ἐκδοση ἢ τῆς ποιητικῆς συλλογῆς *Δυό στιγμές τοῦ Σίδερου*, Ἀθήνα 1960, ἢ, πιθανότερο, γιά *Τά παιδιά τῆς Ἐστρέδα Νάδα*, Ἀθήνα, 1961, στά ὁποῖα ἐπανερχεται ἢ Gisèle Prassinos στίς ἐπιστολές τῆς G.02 -2596 καί G.06 -2600.

Paris, le 3 Novembre 1961

Chère Mademoiselle,

Merci tout d'abord pour votre lettre si claire que malgré mon ignorance, mes difficultés en ce qui concerne le grec, j'ai pu la lire sans demander l'aide de mon mari.

Merci également pour le mal que vous vous donnez en traduisant mes nouvelles et en les distribuant aux revues.

J'ai beaucoup ri en apprenant que vous avez cherché la signification du mot «roupes» dans les dictionnaires et que vous vous en êtes informées, vous et Smaragda, auprès d'autres personnes. C'est que ce mot n'existe pas, que je l'ai inventé et que le fait qu'il ne signifie rien est la base de toute la nouvelle. Tout le monde réclame des sacs, des caisses d'une chose mystérieuse et rare et introuvable. Cela peut être comestible, pierres précieuses, abstraction... peu importe. Si vous désirez traduire la nouvelle, si pour vous elle ne perd pas de son charme du fait que rouples ne signifie rien, vous pouvez remplacer ce mot par // G.03 -2597 un autre de votre imagination ou l'écrire en grec, tout simplement.

Je vous adresse une édition de luxe de mon second livre : « La voyageuse ». Les images n'y sont pas du meilleur goût, mais je n'y suis pour rien. Le volume a au moins la qualité, la plus rare en France, il est solide. Pour « Le temps n'est rien », je n'en ai qu'un exemplaire que je veux garder. Si je puis m'en procurer un autre, si l'éditeur n'a pas « soldé » le reste du tirage, je vous en enverrai un exemplaire.

Il m'a été facile, à l'aide du dictionnaire de lire votre beau poème : « Τά παιδιά της Εστρέδα Νάδα » et je l'ai beaucoup aimé : Il est simple, tendre et violent. Malheureusement, j'aurais beaucoup plus de difficulté à comprendre tout un roman.

Merci encore et croyez à ma reconnaissance et à mon amitié.

Gisèle Prassinou

Παρίσι, 3 Νοεμβρίου 1961

Αγαπητή Δεσποινίς [Χατζοπούλου],

Ευχαριστώ κατ'άρχας για τό γράμμα σας τό τόσο καθαρό στή διατύπωσή του πού παρά τήν άγνοιά μου, τίς δυσκολίες μου σ'ό,τι άφορα τά έλληνικά, μόρεσα νά τό διαβάσω χωρίς νά ζητήσω τή βοήθεια του άντρα μου.

Ευχαριστώ επίσης για τόν κόπο πού κάνετε νά μεταφράζετε τά διηγήματά μου και νά τά στέλνετε στά περιοδικά.

Γέλασα πολύ μαθαίνοντας ότι ψάξατε τή σημασία της λέξης «roupes» στά λεξικά και ότι ρωτήσατε, έσεις και ή Σμαράγδα, και άλλους γι'αυτό. Γιατί αυτή ή λέξη δέν υπάρχει, τήν έφηυρα και τό γεγονός ότι δέν σημαίνει τίποτε άποτελεί τή βάση όλου του διηγήματος. Όλοι ζητούν έπίμονα σάκουσ, κιβώτια ενός μυστηριώδους και σπάνιου και άνεύρετου πράγματος. Μπορεί νά είναι φαγώσιμο, πολίτιμο λίθοι, μιά άφαίρεση... ότιδήποτε. Άν έπιθυμείτε νά μεταφράσετε τό διήγημα, άν για σās δέν χάνεται κάτι από τή χάρη του λόγω του ότι rouples δέν σημαίνει τίποτε, μπορείτε νά άντικαταστήσετε αυτή τή λέξη μέ μιάν άλλη της φαντασίας σας ή, πολύ άπλά, νά τήν γράψετε στά έλληνικά.

Σās στέλνω σέ μιά έκδοση πολυτελείας τό δεύτερο βιβλίο μου: «La voyageuse» (= «Η ταξιδιώτισσα»). Οί εικόνες δέν είναι και οι καλύτερες, αλλά γι'αυτό δέν φταίω εγώ. Τό βιβλίο έχει τουλάχιστον τό προσόν, κάτι πολύ σπάνιο για τή Γαλλία, είναι στέρεο. Ως πρός τό «Le temps

n'est rien», έχω ένα μόνο αντίτυπο και θέλω νά τό κρατήσω. Άν μπορέσω νά προμηθευτῶ ένα δεύτερο, ἄν ὁ ἐκδότης δέν «ἔχει ξεπουλήσει» ὅσα τοῦ μείνανε, θά σᾶς στείλω ένα αντίτυπο.

Δέν εἶχα δυσκολία νά διαβάσω μέ τή βοήθεια τοῦ λεξικοῦ τό ὠραῖο σας ποίημα: «Τά παιδιά τῆς Ἑστρέδα Νάδα» πού μοῦ ἄρεσε πολύ. Εἶναι ἀπλό, τρυφερό καί βίαιο. Δυστυχῶς, θά μοῦ ἦταν πολύ πιά δύσκολο νά καταλάβω ένα ὀλόκληρο μυθιστόρημα.

Σᾶς εὐχαριστῶ ἀκόμη καί νά εἶστε βέβαιη γιά τήν εὐγνωμοσύνη μου καί τή φίλια μου.

Gisèle Prassinos.

• **traduisant / «roupes»** (=μεταφράζοντας / ροῦπες) : Ἡ μεταφράστρια κατέληξε νά μεταφέρει στά ἑλληνικά τήν ἀνύπαρκτη αὐτή στά γαλλικά λέξη μέ τή μορφή: «ροῦπες». Δές σημείωση στήν ἐπιστολή G.01 -2595 καί τόν ιστότοπο

<https://www.greek-language.gr/periodika/mags/neaporeia/1962/85>

• **Smaragda** : Σμαράγδα Μοστράτου· δές σημείωση στήν ἐπιστολή G.01 -2595 καθώς καί ἐπιστολές G.04 -2598, G.15 -2610 καθώς καί τή σημείωση στήν ἐπιστολή Π.11 -2557 τοῦ Πέτρου Φρυδά.

• **La voyageuse** (*Ἡ ταξιδιώτισσα*): Μυθιστόρημα τῆς Gisèle Prassinos, Plon, 1959.

• **Le temps n'est rien** : Μυθιστόρημα τῆς Gisèle Prassinos, Plon, 1958. Ἔχει μεταφρασθεῖ στά ἑλληνικά μέ τόν τίτλο *Μά ὁ χρόνος δέν ὑπάρχει*, Ἐξάντας, 1995.

• **Τά παιδιά τῆς Ἑστρέδα Νάδα**: Ποιητική σύνθεση τῆς Λ.Χ.Κ. (Ἀθήνα, 1961). Δές σχετική σημείωση στήν ἐπιστολή G.01 -2595 καί ἐπίσης ἐπιστολή G.06 -2600. Πρβλ. «Φάκελος Χατζῆς Δ.» ἐπιστολή τῆς 5.2.1964, ὅπου μικρό κριτικό σημείωμα, καί τήν ἐκεῖ σημείωση.

Paris, le 19/12/1961

Chère Madame,

Vous devez penser de moi que je suis incorrecte et ingrate. J'ai reçu vos si gentilles lettres ainsi que vos livres. Cependant, je viens de traverser une période bien pénible de laquelle je ne suis pas encore tout à fait sortie.

Vous me parliez de votre famille. Moi je ne vous ai encore rien dit des miens. Je suis sûre pourtant que notre amie Mlle Mostratou vous en a déjà entretenue. Vous savez donc peut-être que mon mari et moi vivons avec ma tante, celle qui m'a élevée complètement et qui est pour moi plus qu'une mère. Eh bien, imaginez que votre propre mère soit frappée de paralysie d'un jour à l'autre. C'est ce qui est arrivé à ma chère tante voici six semaines. D'abord, j'ai cru la perdre puis qu'elle reste infirme le reste de sa vie. Et elle n'a que 66 ans. Les médecins parlaient de tumeur cérébrale, de méningite tuber- // G.05 -2599 culeuse. Heureusement à présent, tout danger semble écarté. Elle est atteinte d'une espèce de polyomyélite qui semble régresser actuellement et qui son état nous permet de penser qu'elle pourra recouvrer l'usage de ses jambes, dans quelques mois.

Vous voyez bien que pendant ces dernières semaines, je n'avais ni le temps ni le cœur à une correspondance pourtant agréable.

Ceci dit et je m'excuse de tant d'explications, je vous remercie infiniment de l'envoi de la revue contenant la traduction de « La robe de laine ». Je n'ai pas encore eu le loisir de lire le texte grec, mais je suis certaine d'avance qu'il est bon et qu'il me plaira. Je vous remercie également de votre photographie qui me permet de mettre un visage sur votre nom. Bref, merci pour tout.

Je profite de cette lettre pour vous souhaiter de bonnes fêtes ainsi qu'à votre famille.

Avec mes sentiments les meilleurs

Gisèle Prassinou

Παρίσι, 19.12.1961

Αγαπητή Κυρία [Χατζοπούλου Καραβία],

Θά σκεφτόσαστε για μένα πώς είμαι απρεπής και άχαριστη. Έλαβα τά τόσο ευγενικά σας γράμματα καθώς και τά βιβλία σας. Μόλις πέρασα όμως μία πολύ δύσκολη περίοδο από την οποία δέν έχω ακόμη έντελώς συνέλθει.

Μου μιλούσατε για την οικογένειά σας. Έγώ δέν σας έχω ακόμη τίποτε πει για τους δικούς μου. Είμαι όμως βέβαιη ότι ή φίλη μας ή Δεσποινίς Μοστράτου σας έχει ήδη μιλήσει. Ξέρετε ίσως λοιπόν ότι ό άντρας μου κι εγώ ζοῦμε μέ τή θεία μου, αυτή πού μέ μεγάλωσε από πολύ μικρή και πού είναι για μένα περισσότερο από μάνα. Φαντασθείτε λοιπόν ή ίδια σας ή μητέρα να πέσει παράλυτη από τή μία μέρα στην άλλη. Αυτό έχει συμβεί στην αγαπημένη μου θεία εδώ και έξι βδομάδες. Στην αρχή, νόμισα πώς τή χάνω κατόπιν πώς θά μείνει ανάπηρη για όλη της τη ζωή. Και είναι μόνο 66 ετών. Οί γιατροί μιλούσαν για όγκο στον έγκέφαλο, για φυματιώδη μηνιγγίτιδα. Ευτυχώς τώρα κάθε κίνδυνος φαίνεται να εξέλιπε. Πάσχει από ένα είδος πολιομυελίτιδας πού τώρα μάλλον υποχωρεί και ή κατάσταση της μας επιτρέπει να ελπίζουμε πώς θά μπορέσει να ξαναπερπατήσει, σέ μερικούς μήνες.

Καταλαβαίνετε ότι αυτές τις τελευταίες εβδομάδες δέν είχα ούτε καιρό ούτε διάθεση για αλληλογραφία παρ'όλο που ή αλληλογραφία με σ'ας μου είναι ευχάριστη.

Μετά απ'αυτά και συγγνώμη για τις τόσες εξηγήσεις, σ'ας χιλιοευχαριστώ για τό περιοδικό που μου στείλατε με τή μετάφραση του «La robe de laine» (= Τό μάλλινο φουστάνι). Δέν βρήκα ακόμη τήν ευκαιρία νά διαβάσω τό έλληνικό κείμενο, αλλά είμαι εκ των προτέρων βέβαιη πώς είναι καλό και θά μου άρέσει. Σ'ας ευχαριστώ επίσης για τή φωτογραφία σας που μου έπιτρέπει νά συνδέσω τό όνομά σας με ένα πρόσωπο. Κοντολογίς σ'ας ευχαριστώ για όλα.

Και με τήν ίδια ευκαιρία σ'ας εύχομαι σέ σ'ας και στήν οικογένειά σας καλές γιορτές.

Μέ τά καλύτερα αισθήματά μου

Gisèle Prassinos

• [Mlle Mostratou](#) : Δές επιστολές G.01 -2595, G.02 -2596, G.15 -2610 καθώς και τή σημείωση στήν επιστολή Π.11 -2557 του Πέτρου Φρυδά.

• [ma chère tante](#) : Για τήν tante Marie δές τή σχετική σημείωση στήν επιστολή Π.11 -2557 του Πέτρου Φρυδά.

• [«La robe de laine»](#) (= «Τό μάλλινο φουστάνι») : Η μόνη, όσο ξέρω, μαρτυρία για τή μετάφραση στά έλληνικά και δημοσίευση του διηγήματος αυτού της Gisèle Prassinos (άπό τή συλλογή *Le Cavalier*) είναι αυτή της ίδιας της συγγραφέως στήν παρούσα επιστολή της. Δέν μου είναι γνωστό σέ ποιο τεύχος τίνος περιοδικού μπορεί νά έχει δημοσιευθεί ή έν λόγω μετάφραση· όπωσδήποτε εξακριβωμένα όχι στήν *Επιθεώρηση Τέχνης*. Μου φαίνεται πολύ πιθανό νά πρόκειται για λάθος της Gisèle Prassinos που συγγέει ίσως «La robe de laine» με κάποιο άλλο από τά διηγήματά της που δημοσιεύθηκαν μεταφρασμένα από τή Λ.Χ.Κ. τήν εποχή αυτή. Δές τή σημείωση στήν επιστολή G.01 -2595 της 18.8.1961. Η Λ.Χ.Κ., σέ έρώτηση σχετική με τή μετάφρασή της αυτή, άπάντησε πώς τό μόνο που ξέρει και θυμάται είναι ότι έχει γενικώς μεταφράσει διηγήματα της Gisèle Prassinos, αλλά τίποτε ειδικώς για «Τό μάλλινο φουστάνι».

Paris, le 10.1.1962

Chère Madame,

Je passe mon temps à me dire que « demain je vous écrirai ». Et j'ai tellement honte de ne pas le faire, qu'aujourd'hui, dès réception de votre lettre, je m'installe pour y répondre.

Je vous admire beaucoup de mener de front tant de travaux : traductions, études théâtrales, travaux personnels, et « élevage » d'enfants. A votre place, je m'y perdrais.

Comment vous remercier de tout ce que vous faites pour moi ? J'ai reçu les revues contenant les traductions de « La file d'attente » et « Le jour de Richard » plus « Le retour » (« Les retrouvailles »). Mon mari les a lues, il les trouve excellentes. J'ai reçu aussi, il y a longtemps déjà, votre recueil de poèmes. J'en ai lus quelques-uns. J'ai aimé tous ceux que j'ai pu comprendre spontanément. Je trouve que le dictionnaire, la recherche, l'attente, tue la poésie. J'ai aimé par exemple « Ένας καθρέφτης με τ' όνομα "Μάρια" » et aussi « τήν είχε τόσο κοιτάξει » et beaucoup, de très courts comme « l'homme qui ne regardait plus le ciel » ou « la femme qui a beaucoup ri ».

Je serais très heureuse de pouvoir vous documenter au sujet de vos études de théâtre. // G.07 -2601 Mais donnez-moi plus de détails. S'agit-il d'études d'Art dramatique ou d'Histoire du théâtre. Je serais étonnée que vous ne trouviez pas à Paris ce que vous cherchez.

Ma tante va mieux maintenant. Elle est toujours à l'hôpital mais elle commence à faire quelques pas. Bientôt, elle rentrera à la maison pour une longue convalescence.

Pour l'instant, je suis ménagère et la « littérature en souffre ». J'arrive à faire des textes d'une page, genre humour noir. Il en faudrait 50 pour faire un recueil respectable. D'autre part, je viens de terminer un roman, mais j'ai des démêlés avec mon éditeur et j'espère pouvoir le donner à un autre qui me fait des offres intéressantes.

J'ai salué les miens de votre part. Merci. Voulez-vous également partager mon amitié avec les membres de votre famille ?

A bientôt, par lettre.

Gisèle Prassinos

Παρίσι, 10.1.1962

Άγαπητή Κυρία [Χατζοπούλου Καραβία],

Περνᾶν οἱ μέρες καί κάθε μέρα λέω «αὔριο θά σᾶς γράψω». Καί ντρέπομαι τόσο πού δέν τό κάνω, ὥστε σήμερα, μόλις ἔλαβα τό γράμμα σας, στρώνομαι ἀμέσως νά σᾶς ἀπαντήσω.

Σᾶς θαυμάζω πολύ πῶς μπορεῖτε καί κάνετε ταυτόχρονα τόσες δουλειές: μεταφράσεις, θεατρικές σπουδές, προσωπικά ἔργα, καί «παιδοτροφία». Στή θέση σας, θά τά εἶχα χαμένα.

Πῶς νά σᾶς εὐχαριστήσω γιά ὅσα κάνετε γιά μένα; Ἔλαβα τά περιοδικά μέ τίς μεταφράσεις τοῦ «La file d'attente» καί τοῦ «Le jour de Richard» καθώς καί τοῦ «Le retour » («Les retrouvailles»). Τίς διάβασε ὁ ἄντρας μου καί τίς βρίσκει ἐξαιρετικές. Ἔλαβα ἐπίσης, εἶναι τώρα καιρός, τή συλλογή ποιημάτων σας. Διάβασα μερικά. Μοῦ ἀρέσουν ὅσα μπόρεσα νά καταλάβω αὐθόρμητα, χωρίς βοήθεια. Νομίζω πῶς τό λεξικό, τό ψάξιμο (μᾶς λέξης), ἡ ἀναμονή (ὅσο νά τήν βρεῖς) σκοτώνει τήν ποίηση. Μοῦ ἄρεσαν παραδείγματος χάριν τό «Ένας καθρέφτης με τ' όνομα Μαρία» κι ἐπίσης τό «Τήν είχε τόσο κοιτάξει» καί ιδιαίτερα μερικά πολύ μικρά ὅπως «Ὁ ἄντρας πού δέν κοιτοῦσε πιά τόν οὐρανό» ἢ «Ἡ γυναίκα πού γέλασε πολύ».

Θά μοῦ ἔκανε μεγάλη εὐχαρίστηση ἂν μπορούσα νά σᾶς δώσω πληροφορίες σχετικά μέ τίς θεατρικές σας σπουδές. Ἀλλά δώστε μου περισσότερες λεπτομέρειες. Πρόκειται γιά σπουδές Δραματικῆς τέχνης ἢ Ἱστορίας τοῦ θεάτρου. Θά μοῦ φαινόταν περίεργο νά μή μπορέσετε νά βρεῖτε στό Παρίσι ὅ,τι ζητεῖτε.

Ἡ θεία μου πάει τώρα καλύτερα. Εἶναι ἀκόμη στό νοσοκομεῖο ἀλλά ἀρχίζει νά κάνει μερικά βήματα. Σέ λίγο θά γυρίσει στό σπίτι γιά μιά μακρά ἀνάρρωση.

Γιά τήν ὥρα εἶμαι νοικοκυρά καί γι' αὐτό «ἡ λογοτεχνία ὑποφέρει». Καταφέρνω καί κάνω κείμενα τῆς μιᾶς σελίδας, εἶδος μαύρου χιουῦμορ. Θά χρειάζονταν 50 τέτοια γιά νά γίνει μιά ἄξια λόγου συλλογή. Ἐκτός ἀπ' αὐτό τέλειωσα μόλις ἓνα μυθιστόρημα, ἀλλά ἔχω μπλεξίματα μέ τόν ἐκδότη μου καί ἐλπίζω νά μπορέσω νά τό δώσω σ' ἓναν ἄλλο πού μοῦ κάνει ἐνδιαφέρουσες προτάσεις.

Ἔδωσα χαιρετισμούς ἐκ μέρους σας στούς δικούς μου. Εὐχαριστῶ. Θέλετε καί σεῖς νά μοιραστεῖτε τή φιλία μου μέ τά μέλη τῆς οικογενείας σας;

Σέ λίγο, ἐπιστολικῶς.

Gisèle Prassinos

-
- **Je vous admire** (= σᾶς θαυμάζω): Δές καί ἐπιστολές G.15 -2610 καί G.17 -2612
 - «**élevage**» d'enfants = «παιδοτροφία» (ὅπως π.χ. «πτηνοτροφία»). Εὐλογοφανῆς ἀναφορά (ἀντί γιά «ἀνατροφή τῶν παιδιῶν») στά σχετικά μέ παιδιά ποιήματα τῆς Λείας Χατζοπούλου Καραβία, τό πιθανότερο στά ἐκδεδομένα τό 1961 *Παιδιά τῆς Ἐστρέδα Νάδα*. Δές καί ἐπιστολές G.01 -2595, G.02 -2596.
 - «**La file d'attente**» (= Ἡ σειρά ἀναμονῆς). «**Le jour de Richard**» (= Ἡ ἡμέρα τοῦ Ριχάρδου) : Στή μετάφραση τῆς Λείας Χατζοπούλου Καραβία τά διηγήματα αὐτά δημοσιεύτηκαν μέ τόν τίτλο: «Ἡ οὐρά τοῦ λεωφορείου» τό πρῶτο καί «Οἱ Τετάρτες τοῦ Ριχάρδου» τό δεύτερο. Δές σημείωση στήν ἐπιστολή G.01 -2595.
 - «**Le retour**» («**Les retrouvailles**») : Στή μετάφραση τῆς Λείας Χατζοπούλου Καραβία τό διήγημα δημοσιεύτηκε μέ τόν τίτλο : «Ο Γυρισμός». Δές σημείωση στήν ἐπιστολή G.01 -2595. Στή συλλογή *Le Cavalier*, στήν ὁποία ἀνήκει, τό διήγημα δημοσιεύεται μέ τόν τίτλο «Les retrouvailles» (= Τό Ξαναντάμωμα). Ὁ τίτλος «Le retour» (= Ἡ ἐπιστροφή) δίνεται σέ μιά διασκευή τοῦ διηγήματος πού ἐτοίμασε ἡ ἴδια ἡ Gisèle Prassinos ὡς σενάριο γιά μιά ταινία μικροῦ μήκους πού γύρισε τό 1960, στό πλαίσιο καί τό κλίμα τοῦ πολέμου τῆς Ἀλγερίας, ὁ Daniel Goldenberg.
 - «**Ἕνας καθρέφτης μέ τ' ὄνομα Μαρία**» : Τίτλος πεζοῦ ποιήματος ἀπό τή συλλογή τῆς Λ.Χ.Κ., *Δύο Στιγμές τοῦ σίδηρου* (1960): Ἡ Μαρία εἶναι καθρέφτης, ἐρωτεύθηκε τό ὄμορφο εἶδωλο πού καθρεφτίστηκε πάνω της κι ἔφυγε, τό ἴδιο ὄμορφο κι αὐτή, μαζί του: «Ἡ Μαρία ἔφυγε. Κάποιο ὄμορφότερο εἶδωλο καθρεφτίστηκε πάνω της, κάνοντάς την πιό ὄμορφο παρά ποτέ. Κι ἐκείνη ἐρωτεύτηκε τήν ὄμορφή της, κι ἔφυγε μαζί του».
 - «**Τήν εἶχε τόσο κοιτάζει**» : Τίτλος ποιήματος σέ ἐλεύθερο στίχο ἀπό τήν ἴδια συλλογή *Δύο Στιγμές τοῦ σίδηρου*. Δύο στιχικές ἐνότητες μιά 14στιχη ἀκολουθούμενη ἀπό ἓνα ἐπιλογικό τετράστιχο. Στίχοι ἀνομοιοκατάληκτοι ἀνισοσύλλαβοι. Ὁ ζωγράφος τήν ζωγράφησε μέ «τό πρόσωπο μιᾶς Μαντόνας, μιᾶς Ἄρτεμης»: «τήν εἶχε τόσο κοιτάζει», «τίποτε δέν εἶχε παραλείψει νά δεῖ»· (στ. 15-18) : «Τή συνάντησε χρόνια μετά / μέ τό σῶμα της ἐπιμελῶς καλυμμένο / καί τότε ξαφνιασμένος πρωτοπαρατήρησε / τήν ὑπερήφανη γραμμή τοῦ λαιμοῦ της».
 - «**L'homme qui ne regardait plus le ciel**». «**La femme qui a beaucoup ri**» : Στίχοι ἀπό δύο ποιήματα τῆς συλλογῆς *Δύο Στιγμές τοῦ σίδηρου* (1960) μεταφρασμένοι στά γαλλικά ἀπό τή Gisèle Prassinos (γιά τήν εὐκολία τῆς γραφῆς).

Ὁ πρῶτος εἶναι ὁ τέταρτος στίχος τοῦ τετράστιχου ποιήματος «Ταμπού» : Τοῦ λέγανε
σάν ἦτανε παιδί / νά μή μετρᾶ τ' ἀστέρια / Καί χρόνια τώρα / δέν κοιτάζει πιά τόν οὐρανό.

Ὁ δεύτερος εἶναι ὁ ἀρχικός στίχος τοῦ πεντάστιχου ποιήματος «Γέλασε πολύ» : Γέλασε
πολύ μέ τό ἀστεῖο του / Τόσο / πού ὅλοι νόμισαν / ὅτι τά μάτια της δάκρυσαν / ἀπό τό γέλιο.

• **vos études de théâtre** : (= οἱ θεατρικές σας σπουδές). Δές σχετικά ἐπιστολή G.08 -2602
τῆς 12.5.1962

• **Ma tante** (= ἡ θεία μου) : Δές ἐπιστολή G.04 -2598 καί τήν ἐκεῖ σημείωση.

• **terminer un roman** : Τό μυθιστόρημα πού τελείωνε τήν ἐποχή αὐτή ἡ Gisèle Prassinos
εἶναι *La Confidente* (= Ἡ ἔμπιστη), πού κυκλοφόρησε ἐν τέλει στίς ἐκδόσεις Grasset τό 1962.
Δεδομένου ὅτι τά δύο προηγούμενα μυθιστορήματά της, *Le temps n'est rien* (1958) καί *La
Voyageuse* (1959) καθώς καί ἡ συλλογή διηγημάτων *Le Cavalier* εἶχαν ἐκδοθεῖ στόν Plon,
καταλαβαίνουμε ὅτι τά «μπλεξίματα» μέ τόν Plon, πού ἀναφέρονται στήν ἐπιστολή, ὀδήγησαν
στόν Grasset. Δές καί ἐπιστολή G.13+14' -2607+2609.

G.08 -2602

Paris, le 12.5.1962

Chère Madame,

Aussitôt la réception de votre lettre, je me suis rendue dans un organisme officiel dont la raison d'exister est de donner des renseignements sur ~~sur~~ les Universités, Ecoles, études et cours de toutes les branches.

D'après ce que l'on m'a affirmé, il n'existe pas en France d'école nationale ou privée, capable d'enseigner à la fois les différentes matières concernant l'art dramatique qui vous intéressent. Certaines écoles forment, soit des comédiens, soit des décorateurs, soit des metteurs en scène, mais il faut choisir l'une de ces branches et non pas toutes. D'autres, comme le Conservatoire ou la Sorbonne, donnent des cours d'histoire du théâtre et sans doute de littérature du théâtre. Il existe également des quantités de cours privés qui forment exclusivement des comédiens. D'après ce que je comprends, seule la philosophie du théâtre, vous intéresse. // G.09 -2603 Il ne me paraît pas possible de vous inscrire dans un cours par matière. Même en ce cas votre formation ne serait pas celle que vous désirez.

En ce qui concerne le coût de la vie à Paris, si vous habitez à l'hôtel, il ne vous faudrait pas loin de 90 à 100.000 f par mois. Si vous pouvez obtenir une chambre à la cité universitaire (mais il me semble que les femmes ne sont pas admises à la Maison grecque) ce serait moins cher, évidemment.

Je vous prie de m'excuser si les nouvelles que je vous apporte ne sont pas réjouissantes mais malgré mon désir de vous voir en France, je ne puis que vous montrer la réalité telle qu'elle est. La vie est dure à Paris, c'est un fait.

C'est gentil de bien vouloir traduire d'autres nouvelles du « Cavalier » et, pour en venir à l'idée que vous avez eue et dont vous me parlez dans votre lettre, voici mon opinion : // G.10 -2604 Si cela ne vous ennue pas, ne vous dérange pas trop surtout, je préfère de loin la première solution, celle à laquelle je suis habituée en France. Si cela réussit tant mieux, et je vous abandonnerais alors la totalité des droits d'auteur que vous méritez grandement, sinon, cela n'a pas d'importance.

En ce qui concerne les deux autres solutions, je ne puis les envisager sans angoisse. Je suis tout à fait incapable de m'occuper de ce genre de choses et de toutes les complications qu'elles entraînent. D'autre part, pour rien au monde je ne voudrais vous les faire supporter. Donc, n'y pensons plus.

Je vous répète que s'il vous est facile et pas trop désagréable de proposer le livre à un éditeur qui se chargerait de l'imprimer et de le diffuser à ses frais, j'en serais ravie. Si cela vous occasionnait le moindre ennui, j'en serais désolée. Merci d'y avoir pensé, en tout cas.

Nous ne viendrons pas en Grèce cette année. Ce serait trop de voyages. Nous // G.11-2605 attendrons patiemment l'année prochaine.

Dans l'espoir que vous ne m'en voudrez pas de mes nouvelles négatives, je vous prie de croire à toute ma sincère sympathie.

Gisèle Prassinos

Παρίσι, 12.5.1962

Αγαπητή Κυρία [Χατζοπούλου Καραβία],

Άμέσως μόλις έλαβα τό γράμμα σας, απευθύνθηκα σέ ένα επίσημο όργανισμό τοῦ οποίου ό λόγος υπάρξεως είναι νά δίνει πληροφορίες γιά τά Πανεπιστήμια, σχολές, σπουδές καί μαθήματα όλων τών κλάδων.

Μέ διαβεβαίωσαν ότι εθνική (= δημόσια) ή ιδιωτική σχολή όπου διδάσκονται συγχρόνως τά διάφορα σχετικά μέ τή δραματική τέχνη μαθήματα πού σās ενδιαφέρουν, στή Γαλλία δέν υπάρχει. Υπάρχουν σχολές πού ετοιμάζουν ήθοποιούς, σκηνογράφους, σκηνοθέτες, αλλά πρέπει νά διαλέξεις ένα από τούς κλάδους αυτούς κι όχι όλους.

Άλλες, όπως τό Conservatoire (= Άνάτατη Έθνική Σχολή Δραματικής τέχνης) ή ή Σορβόννη, παρέχουν μαθήματα ιστορίας τοῦ θεάτρου καί, βέβαια, θεατρικής γραμματολογίας. Υπάρχουν επίσης πολλές ιδιωτικές σχολές πού ετοιμάζουν αποκλειστικά ήθοποιούς. Άπ'ό,τι καταλαβαίνω μόνον ή θεωρητική σπουδή τοῦ θεάτρου σās ενδιαφέρει. Δέν μου φαίνεται νά είναι δυνατόν νά σās γράψω μάθημα πρός μάθημα σέ μιά σχολή. Άκόμη καί σ'αυτή τήν περίπτωση δέν θά είχατε αυτά πού επιθυμείτε.

Άναφορικά μέ τό κόστος τής ζωής στό Παρίσι θά σās χρειάζονταν κοντά στίς 90 μέ 100.000 φράγκα τόν μήνα, αν μένετε σέ ξενοδοχείο. Άν μπορείτε νά εξασφαλίσετε ένα δωμάτιο στή πανεπιστημιούπολη (άλλά μου φαίνεται πώς στό Έλληνικό περίπτερο δέν δέχονται γυναίκες) θά ήταν βέβαια φτηνότερα.

Σās παρακαλώ νά μέ συγχωρήσετε, αν τά νέα πού σās φέρνω δέν είναι ευχάριστα, αλλά παρά τήν επιθυμία μου νά σās δώ στή Γαλλία, δέν μπορώ παρά νά σās παρουσιάσω τήν πραγματικότητα όπως είναι. Είναι αλήθεια, ή ζωή στό Παρίσι είναι δύσκολη.

Είναι πολύ ευγενικό εκ μέρους σας πού διατίθεσθε νά μεταφράσετε κι άλλα διηγήματα από τό *Cavalier* καί, γιά νά έρθουμε στήν ιδέα πού είχατε καί γιά τήν όποία μου μιλάτε στό γράμμα σας, ή γνώμη μου είναι ή εξής: Άν αυτό δέν σās πειράζει, αν δέν σās ενοχλεί κυρίως πολύ, προτιμώ κατά πολύ τήν πρώτη λύση, αυτήν πού έχω συνηθίσει στή Γαλλία. Άν ευόδοθει, έχει καλώς, καί στήν περίπτωση αυτή σās εκχωρώ όλα τά συγγραφικά δικαιώματα πού τά αξίζετε απολύτως· αν όχι, δέν πειράζει καθόλου.

Ός πρός τίς δύο άλλες λύσεις, δέν μπορώ νά τίς σκεφτώ χωρίς νά μέ πιάνει αγωνία. Είμαι τελείως άνίκανη νά ασχοληθώ μέ τέτοιου είδους πράγματα καί μέ όλα τά μεπεδέματα πού επισύρουν. Κι από τήν άλλη, γιά τίποτε στόν κόσμο δέν θά ήθελα νά σās τά φορτώσω. Άρα, αν μή τό σκεφτόμαστε πιά.

Σās επαναλαμβάνω λοιπόν πώς, αν σās είναι εύκολο καί όχι πολύ δυσάρεστο νά προτείνετε τό βιβλίο σ'ένα εκδότη πού θά ανέλαμβανε νά τό τυπώσει καί νά τό διαθέσει μέ έξοδά του, θά ήμουν πανευτυχής. Θά μέ στενοχωρούσε όμως αφάνταστα, αν αυτό σās προκαλούσε έστω καί τήν ελάχιστη ενόχληση. Όπωςδήποτε ευχαριστώ πού τό σκεφτήκατε.

Φέτος δέν θά έλθουμε στήν Ελλάδα. Θά παραήταν πολλά τά ταξίδια. Θά περιμένουμε υπομονετικά τήν επόμενη χρονιά.

Έλπίζοντας πώς δέν θά μου κρατήσετε κακία γιά τά άρνητικά νέα μου, σās διαβεβαιώ γιά τήν ειλικρινή μου συμπάθεια.

Gisèle Prassinós

• **matières concernant l'art dramatique** : Γιά τό αίτημα τής Λείας Χατζοπούλου Καραβία σχετικά μέ τή δυνατότητα θεατρικών σπουδών στό Παρίσι, δές τήν επιστολή G.06 -2600 τής 10.1.1962. Δές επίσης, 20 χρόνια άργότερα, –μαρτυρία τοῦ επίμονου καί συνεχούς ενδιαφέροντός

της για το θέατρο– την επιστολή του Πέτρου Φρυδά της 15.2.1982 (Π.22 -2568), όπου ο λόγος για τη συμμετοχή της Λ.Χ.Κ. στην Όμάδα τέχνης «Πάροδος». Πρβλ. επιστολές G. 15 -2610 και G. 17 -2612.

Σέ κείμενό της στό άφιερωμένο στό έργο της τεύχος του περ. *Ο Σίσυφος*, τχ. 1, Ίαν. - Ίούν. 2011, σ. 3, ή Λ.Χ.Κ. γράφει χαρακτηριστικά: «Από τότε πού θυμάμαι τόν έαυτό μου, τό θέατρο ύπηρχε στή ζωή μου». Καί συνεχίζει μιλώντας για τούς ρόλους της ως ήθοποιός, για τίς θεατρικές της σπουδές, για τά θεατρικά της έργα, για τίς περιοδείες της, για τή διδασκαλία της. Από μαθήτρια στή σκηνή, βραβευμένη ήθοποιός (μέ τήν Όμάδα τέχνης «Πάροδος») μέ μόνιμη άδεια άσκήσεως του έπαγγέλματος, συγγραφέας 29 θεατρικών έργων για παιδιά (έκπαιδευτικού κυρίως χαρακτήρος) και μεγάλους (κρατικό βραβείο 1989, 1990, 1991) και σκηνοθέτρια πολλών έξ αυτών στην Ελλάδα και (σέ άγγλική, κυρίως, μετάφραση από τήν ίδια) σέ πολλές χώρες στό έξωτερικό, καθηγήτρια θεάτρου στά δημόσια σχολεία της Νέας Σμύρνης (δές τό άρθρο της «Η θεατρική παιδεία στά δημόσια σχολεία» στον ιστότοπο theatroedu.gr/jan) και στό Θεατρικό έργαστήρι Ν. Σμύρνης, του όποιου ήταν και διευθύντρια, οργανώτρια διεθνών συνεδρίων θεατρολογίας, ή Λ.Χ.Κ. κράτησε πράγματι σ'όλη της τή ζωή ένεργό και ζωηρό τό ενδιαφέρον της για τό θέατρο σ'όλες του τίς εκφάνσεις.

Κύρια θεματολογία των θεατρικών της έργων οι έρωτικές, συζυγικές, κοινωνικές σχέσεις του ζευγαριού ή γενικότερα μιās γυναίκας κι ενός άντρα (*Παιχνίδια έξουσίας, Ίσίδωρος, Παγκάκι σέ δημόσιο κήπο*), ή οικογενειακή καταπίεση, κυρίως αυτή της υπερπροστευτικής έλληνίδας μητέρας (*Τό Προξενιό, Παγωνιά, Ο γιόκας*), ό κοινωνικός και πολιτικός κατατρεγμός (*Φυλακή, Πρόσφυγας*). (Δές κατάλογο των θεατρικών της έργων στην επανέκδοση του βιβλίου της *Ο δρόμος του θυμωμένου ποταμού*. Στίς πηγές του ποταμού, Bilateral, 2016, σ. 116έξ. και για τή θεατρική της πορεία τό βιβλίο της *Ταξίδια μέ τό άρμα του Θέσπη*, έκδ. Bilateral, 2014).

• **90 à 100.000 fr. par mois** : Πρόκειται για αυτά πού λέγονταν (άκόμη και λίγο πριν από τήν εισαγωγή του ευρώ) στή Γαλλία «anciens francs» (= παλιά φράγκα). Τό νέο φράγκο κυκλοφόρησε τήν 1.1.1960 μέ κομμένα 2 μηδενικά του παλιού: 1 νέο = 100 παλιά. Τήν ίδια έποχή (1964) 1 φράγκο (νέο) = 6 δραχμές, δηλαδή 1.000 φράγκα (νέα) = 6.000 δρχ. Η μηνιαία ύποτροφία του Ι.Κ.Υ. για τό Παρίσι ήταν 750 νέα φράγκα (= 4.500 δρχ.), ενώ ό μισθός πρωτοδιορισμένου καθηγητή μέσης εκπαίδευσης στην Αθήνα ήταν 1350 δρχ. καθαρά (= 225 νέα φράγκα).

• **la cité universitaire** : Διεθνής πανεπιστημιούπολη στό νότιο Παρίσι, στό 14^ο διαμέρισμα, μέσα σ'ένα μεγάλο πάρκο πού περιβάλλει τό πολεοδομικό συγκρότημα των φοιτητικών έστιών, μεταξύ των οποίων και ή Fondation Hellénique, «τό έλληνικό περίπτερο».

• **Le Cavalier** : Η Λεία Χατζοπούλου Καραβία προτείνει προφανώς τή μετάφραση και αύτοτελή έκδοση στά έλληνικά του συνόλου αυτής της συλλογής των 15 διηγημάτων. Η πρόταση αυτή, όσο ξέρω, δέν ευοδώθηκε, ούτε ως προς τή μετάφραση ούτε ως προς τήν έκδοση. Δές και τίς επιστολές G.13+14' -2607+2609 καθώς και τίς G.01 -2595, G.02 -2596, G.06 -2600.

G.12 -2606

Φωτογραφία της Gisèle Prassinos σταλμένη στη Λεία Χατζοπούλου Καραβία πιθανότατα μέσα στο γράμμα G.08 -2602 της 12.5.1962 ή G.13 -2607 της 26.9.1962.

26.9.1962

Chère amie,

Je me hâte de répondre à votre lettre que j'ai trouvée chez-moi, hier soir, en rentrant de voyage. Peut-être, en ce moment, vous trouvez-vous vous même en Belgique où, je l'espère, vous passez quelques jours agréables.

Tout d'abord, merci de l'envoi des deux revues, contenant, l'une, un de mes textes que vous avez eu la gentillesse de traduire, et l'autre deux.

Je me réjouis d'apprendre qu'un éditeur grec accepte, en principe, de publier celui de mes livres qui a remporté le prix de la Nouvelle. Evidemment, il s'agit du « Cavalier » et non pas de « La voyageuse », ce qui est fort bien car ainsi vous avez déjà, je crois, fait tout le travail. Je ne sais d'ailleurs comment vous remercier de tout le mal que vous vous donnez pour moi, mais j'espère qu'un jour vous viendrez à Paris où je pourrai enfin vous dire de vive voix toute ma reconnaissance.

Mon prochain livre : « La Confidente » paraît //G.14 -2608 dans quelques jours. Bien sûr, je vous en adresserai un exemplaire dès que je pourrai disposer de ceux qui me seront attribués.

Je vous souhaite des tas de plaisirs et du succès dans vos travaux ainsi qu'une bonne santé pour vous et tous les vôtres.

Ma tante qui se porte bien et mon mari vous remercient de vos bonnes salutations et vous adressent les leurs.

Bien à vous

et amicalement

Gisèle Prassinos

26.9.1962

Αγαπητή φίλη,

Βιάζομαι νά απαντήσω στό γράμμα σας πού βρήκα σπίτι μου, χθές βράδυ, γυρίζοντας από ταξίδι. Ίσως, τώρα, νά είσαστε καί σεΐς στό Βέλγιο, όπου, ελπίζω, περνάτε μερικές ευχάριστες μέρες.

Πρίν απ' όλα, ευχαριστώ πού μου στείλατε τά δύο περιοδικά πού περιέχουν τό πρώτο ένα καί τό άλλο δύο από τά κείμενά μου πού είχατε τήν καλοσύνη νά μεταφράσετε.

Μέ μεγάλη χαρά μαθαίνω ότι ένα Έλληνας εκδότης δέχεται, κατ' αρχήν, νά δημοσιεύσει τό βιβλίο μου πού πήρε τό βραβείο διηγήματος. Πρόκειται, βέβαια, γιά τό *Le Cavalier* κι όχι γιά τό *La voyageuse*, κι αυτό είναι πολύ καλό, γιατί έτσι έχετε κιόλας κάνει, νομίζω, όλη τή δουλειά. Δέν ξέρω άλλωστε πώς νά σάς ευχαριστήσω γιά όλο τόν κόπο πού κάνετε γιά μένα, αλλά ελπίζω ότι μιά μέρα θά έρθετε στό Παρίσι, όπου θά μπορέσω επί τέλους νά σάς εκφράσω διά ζώσης όλη μου τήν ευγνωμοσύνη.

Τό επόμενο βιβλίο μου, *La Confidente*, βγαίνει σέ λίγες μέρες. Θα σάς ταχυδρομήσω, βέβαια, ένα αντίτυπο μόλις μπορέσω νά πάρω όσα προβλέπεται νά μου δοθοϋν.

Σας ευχομαι κάθε ευχαρίστηση καί επιτυχία στά έργα σας καθώς καί καλή υγεία σέ σας καί στους δικούς σας.

Η θεία μου πού είναι καλά καί ο άντρας μου σας ευχαριστοϋν γιά τά καλοσυνάτα σας χαριετίσματα καί ανταποδίδουν τά δικά τους.

Στή διάθεσή σας

καί φιλικά

Gisèle Prassinos

Paris, le 1er/10/1962

Chère amie,

Ceci est la suite de ma précédente lettre où j'ai oublié de vous dire une chose importante qui est la suivante. Si l'éditeur grec que vous avez contacté, concernant la publication de votre traduction du « Cavalier », décide de faire ce travail, il est absolument indispensable qu'il se mette en rapport avec la Librairie Plon 8 rue Garancière - Paris 6e qui a publié le texte en français. S'il ne le fait pas, j'aurai beaucoup d'ennuis, d'autant plus que j'ai quitté cette maison dans des conditions un peu particulières et que ses dirigeants ne demandent qu'à m'embêter.

Je compte sur vous pour que l'affaire, si elle se fait, se fasse légalement.

En vous remerciant encore, je vous prie de croire, chère amie, à mes sentiments de sincère sympathie.

Gisèle Prassinos

Παρίσι, 1η/10/1962

Αγαπητή φίλη

Αυτό αποτελεί συνέχεια του προηγούμενου γράμματος, όπου ξέχασα να σας πω κάτι τό σημαντικό, τό εξής: Άν ό έλληνας εκδότης, μέ τόν όποιο έχετε έλθει σέ έπαφή σχετικά μέ τή δημοσίευση του *Cavalier* στή μετάφρασή σας, αποφασίσει νά προχωρήσει τή δουλειά αυτή, είναι άπολύτως άπαραίτητο νά επικοινωνήσει μέ τήν Librairie Plon (8 rue Garancière-Paris 6e) πού έχει εκδώσει τό γαλλικό κείμενο. Άν δέν τό κάνει, θά έχω πολλά προβλήματα, τόσο μάλλον πού έφυγα άπ' αυτόν τόν εκδοτικό οίκο σέ συνθήκες κάπως ιδιαίτερες και οι διευθύνοντες ψάχνουν νά βρούν νά μέ βάλουν σέ μελάδες.

Στηρίζομαι σέ σας ώστε ή δουλειά, αν γίνει, νά γίνει νόμιμα.

Σας ευχαριστώ και πάλι και νά είστε βέβαιη, αγαπητή φίλη, για τά αισθήματα τής ειλικρινούς μου συμπάθειας.

Gisèle Prassinos

• *deux revues ... mes textes* : (= δύο περιοδικά... κείμενά μου). Η γνώμη μου είναι ότι πρόκειται για τά ίδια κείμενα πού δημοσιεύθηκαν, τρία, τόν Δεκέμβριο του 1961 και ένα τέταρτο, τόν Μάρτιο του 1962 και αναφέρονται εδώ στις έπιστολές G.01 -2595, G.04 -2598, G.06 -2600. Βέβαια, ή ήμερομηνία τής έπιστολής (26.9.1962) οδηγεί στή σκέψη ότι μπορεί ό λόγος νά είναι εδώ για κάποια άλλα, νέα κείμενα. Η Λ.Χ.Κ. ρωτήθηκε σχετικά, και άπάντησε πώς, αν υπάρχουν άλλα, μεταφρασμένα από τήν ίδια, κείμενα τής Gisèle Prassinos, θά πρέπει νά έχουν δημοσιευθεί στην *Επιθεώρηση Τέχνης*, ή όποία ώστόσο αποδελτιώθηκε χωρίς νά βρεθεί τίποτε τό σχετικό.

• *Le Cavalier* (= Ό Ίππεύς), Plon, 1961. Για τήν πρόταση μετάφρασης και έκδοσης στά έλληνικά τής βραβευμένης αυτής συλλογής διηγημάτων, δές έπιστολή G.08 -2602 τής 12.5.1962 και τήν εκεί σημείωση. Η Λ.Χ.Κ. δέν μπόρεσε νά θυμηθεί ούτε μέ ποιόν εκδότη συζητούσε τότε για τήν έκδοση στά έλληνικά τής συλλογής *Le Cavalier* ούτε γιατί ή έκδοση αυτή δέν ευοδώθηκε.

• *La voyageuse* (= Η Ταξιδιώτισσα). Δές έπιστολή G.02 -2596 τής 3.11.1961.

- *La Confidente* (= Η Έμπιστη), Grasset, 1962. Δές και έπιστολή G.06 -2600 τής 10.1.1962.

- **Librairie Plon** : Ό γνωστός έκδοτικός παρισινός οίκος. Για τήν μετακίνηση τής Gisèle Prassinos από τίς έκδόσεις Plon στον Grasset, δές έπιστολή G. 06 -2600 τής 10.1.1962 και τήν εκεί σημείωση.

Paris, le 18 février 64

Chère amie,

Merci beaucoup de **votre lettre** et j'espère, c'est même certain, le temps ayant passé, **qu'elle** vous trouvera tout à fait remise.

C'est vrai que **mon livre ressemble au vôtre** car tous les climats d'enfance, sincères, ont quelque chose de commun. Quant à **la nouvelle** traduite en grec dont vous me parlez, sachez qu'elle **n'est pas de moi**, que c'est tout simplement une erreur, soit du traducteur, soit de l'éditeur de la revue. Peu importe. Je suppose seulement que le véritable auteur, s'il apprend la chose, ne sera pas bien content.

Je vous admire beaucoup de pouvoir faire tant de choses à la fois, **je vous l'ai déjà dit**. Comment y arrivez-vous ? Moi, lorsque j'ai envie de bricoler, ce qui m'arrive souvent et ne demande pas un gros effort intellectuel, je ne puis plus // G.16 -2611 écrire. Même une sortie prévue pour le soir, m'empêche de travailler l'après-midi. Vous avez de la vitalité et de la conviction, c'est formidable ! Quelle chance pour vous de partir **en tournée** et de voir tant de pays. Je suppose que vous devez être très contente et je vous souhaite bien du succès.

Grasset, mon éditeur publiera **mon prochain livre** au début du mois d'Avril. Vous serez surprise et peut-être déçue. Il s'agit d'une sorte de divertissement que je me suis bien amusée à écrire. Je suis fort étonnée qu'on ait accepté –avec enthousiasme, c'est curieux– de l'imprimer.

Si vous voyez **Mademoiselle Mostratou**, dites-lui, je vous prie, que je pense à elle et que je l'aime, même si je ne lui écris pas.

Mon mari et moi vous adressons nos meilleures pensées et vous souhaitons bon voyage.

Gisèle Prassinou

Παρίσι, 18 Φεβρουαρίου 1964

Αγαπητή φίλη,

Ευχαριστώ πολύ για τό γράμμα σας καί ἐλπίζω, εἶναι μάλιστα, ἔτσι πού πέρασε ὁ καιρός, βέβαιο, ὅτι [τό δικό μου] θά σᾶς βρεῖ τελείως καλά.

Εἶναι ἀλήθεια πώς τό βιβλίο μου μοιάζει μέ τό δικό σας, γιατί ὅλες οἱ ἱστορίες γιά τίς συνθήκες τῆς παιδικῆς ζωῆς, οἱ ἀληθινές, ἔχουν παντοῦ κάτι τό κοινό. Ὅσο γιά τό μεταφρασμένο στά ἑλληνικά διήγημα γιά τό ὅποιο μοῦ μιλάτε, νά ξέρετε ὅτι δέν εἶναι δικό μου, ὅτι ἀπλῶς πρόκειται γιά λάθος, εἴτε τοῦ μεταφραστῆ, εἴτε τοῦ ἐκδότη τοῦ περιοδικοῦ. Δέν ἔχει σημασία. Ὑποθέτω μόνο πώς, ἂν τό μάθει, ὁ πραγματικός συγγραφέας δέν θά εἶναι πολύ εὐχαριστημένος.

Σᾶς θαυμάζω πολύ πού μπορεῖτε καί κάνετε τόσα πράγματα μαζί, σᾶς τό ἔχω ξαναπεῖ. Πῶς τά καταφέρνετε; Ἐγώ, ὅταν ἔχω διάθεση νά ψευτοφτιάξω κάτι, πράγμα πού μοῦ συμβαίνει συχνά καί δέν χρειάζεται καί μεγάλη διανοητική προσπάθεια, δέν μπορῶ πιά νά γράψω. Ἀκόμη καί μιά προβλεπόμενη γιά τό βράδυ ἔξοδος μ'ἐμποδίζει νά δουλέψω τό ἀπόγεμα. Ἔχετε ζωτικότητα καί αὐτοπεποίθηση, εἶναι καταπληκτικό. Τί εὐκαιρία γιά σᾶς νά φύγετε σέ περιοδεία καί νά δεῖτε τόσα μέρη. Ὑποθέτω πώς πρέπει νά εἴσαστε πολύ εὐχαριστημένη καί σᾶς εὐχομαι πολλή ἐπιτυχία.

Ὁ Grasset, ὁ ἐκδότης μου θά δημοσιεύσει τό ἐπόμενο βιβλίο μου στίς ἀρχές τοῦ Ἀπριλίου. Θά ξαφνιαστεῖτε καί ἴσως ἀπογοητευθεῖτε. Πρόκειται γιά ἓνα εἶδος ντιβερτιμέντο πού μέ διασκέδασε πολύ γράφοντάς το. Ἔχω πολύ ἐκπλαγεῖ πού δέχτηκαν –μέ ἐνθουσιασμό, εἶναι περίεργο– νά τό τυπώσουν.

Ἄν βλέπετε τή δεσποινίδα Μοστράτου, νά τῆς πείτε, σᾶς παρακαλῶ, ὅτι τή σκέφτομαι καί τὴν ἀγαπῶ κι ἄς μὴ τῆς γράφω.

Μέ τίς καλύτερες σκέψεις μας ὁ ἄντρας μου κι ἐγώ σᾶς εὐχόμαστε καλὸ ταξίδι.

Gisèle Prassinos

• **votre lettre** (= τὸ γράμμα σας) ... **qu'elle** (= ὅτι αὐτό): ἀντί γιὰ *votre lettre ... que ma lettre* (= τὸ γράμμα σας ... ὅτι τὸ γράμμα μου). Δηλαδή: «εὐχαριστῶ γιὰ τὸ γράμμα σας ... ἐλπίζω ὅτι αὐτό, δηλαδή τὸ γράμμα μου...»: ἀσυνταξία ἢ παρατραβηγμένη συντακτικὴ ἀπλολογία.

• **mon livre ressemble au vôtre** (= τὸ βιβλίο μου μοιάζει μέ τὸ δικό σας) : Τὸ βιβλίο τῆς Λείας Χατζοπούλου Καραβία μποροῦμε βάσιμα νά ὑποθέσουμε πὼς εἶναι *Ὁ δρόμος τοῦ θυμωμένου ποταμοῦ*, ἰδιωτικὴ ἔκδοση, Ἀθήνα, ¹1963, μέ κύριο θέμα παιδικές καί ἐφηβικές ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴν Κατοχὴ καί τὸν ἐμφύλιο. Σ' αὐτὸ πράγματι συγκλίνουν καί τὸ ἔτος ἔκδοσής του (1963) καί ἡ χρονολογία τῆς πρὸ πάνω ἐπιστολῆς (Φεβρουάριος 1964) καί τὸ ἀναφερόμενο σ' αὐτὴν θέμα του (παιδικὰ καί ἐφηβικὰ βιώματα). Λιγότερο βάσιμη εἶναι ἡ ὑπόθεση ὅτι ἡ Gisèle μπόρεσε νά διαβάσει τὸ βιβλίο αὐτὸ τῆς Λ.Χ.Κ. (δές, π.χ., τί γράφει σχετικὰ στὴν ἐπιστολὴ τῆς G.02 -2596 τῆς 3.11.1961). Ἡ κρίση τῆς περὶ ὁμοιότητος τοῦ βιβλίου τῆς μέ δικό τῆς βιβλίου πρέπει νά βασίζεται, ὅπως ἄλλωστε τὸ γράφει καί ἡ ἴδια στό γράμμα τῆς, στὴ γενικὴ ἀντίληψη πὼς «ὅλες οἱ ἱστορίες γιὰ τίς συνθηκὲς τῆς παιδικῆς ζωῆς, οἱ ἀληθινές, ἔχουν παντοῦ κάτι τὸ κοινό». Ὡς πρὸς τὴν Gisèle Prassinos, τὸ βιβλίο στό ὁποῖο ἀναφέρεται στό γράμμα τῆς πρέπει νά εἶναι *La Voyageuse*, Plon, 1959, πού ἡ Λ.Χ.Κ. πρέπει (σύμφωνα μέ τὴν πληροφορία τῆς ἐπιστολῆς G.02 -2596) νά ἔλαβε ταχυδρομικῶς τὸν Νοέμβριο τοῦ 1961, καί στό ὁποῖο οἱ παιδικές καί ἐφηβικές ἐμπειρίες καί ἀναμνήσεις (μεταξὺ ἄλλων καί ἀπὸ τὴν Κατοχὴ) ἀποτελοῦν τὸ κυρίαρχο θέμα. Τὸ ἀμέσως μετὰ ἀπὸ αὐτὸ ἐκδομένο, *La Confidente*, Grasset, 1962, ναί μὲν εἶναι χρονολογικά, ὡς πρὸς τὴν ἔκδοσή του, πλησιέστερο στὴν περίοδο αὐτὴ τῆς ἀλληλογραφίας, πλὴν ὅμως τὸ κύριο θέμα του δέν εἶναι παιδικές ἢ ἐφηβικές ἀναμνήσεις. Γιὰ τὸ βιβλίο τῆς Λείας Χατζοπούλου Καραβία δές καί τὴν ἀκέφαλη καί ἀχρονολόγητη ἐπιστολὴ τοῦ Πέτρου Φρυδᾶ Π.03. -2549. Γιὰ τὸ *La Voyageuse*, δές καί τὴν ἐπιστολὴ G.02 -2596 τῆς 3.11.1961.

• **la nouvelle ... n'est pas de moi** (= τὸ διήγημα ... δέν εἶναι δικό μου): Ἡ Λ.Χ.Κ. δέν θυμᾶται πλέον οὔτε ποιό, οὔτε τίνος ἦταν ἐν τέλει τὸ διήγημα πού δημοσιεύτηκε μέ τὸ ὄνομα τῆς Gisèle Prassinos. Δές ἐπιστολὴ G.17 -2612 τῆς 11.5.1964, ὅπου οἱ εὐχαριστίες τῆς Gisèle Prassinos γιὰ τὴ διόρθωση.

• **je vous l'ai déjà dit** (= σᾶς τὸ ἔχω ξαναπεῖ) : Δές ἐπιστολὴ G.06 -2600 τῆς 10.1.1962.

• **mon prochain livre** (= τὸ ἐπόμενο βιβλίο μου) : Δηλαδή τὸ μυθιστόρημα πού ἐκδόθηκε στὸν Grasset τὴν ἄνοιξη τοῦ 1964 μέ τίτλο *Le visage effleuré de peine*, μιά σουρεαλιστικὴ ἱστορία, ἓνας ὄνειρικός μύθος ἐπιστημονικῆς φαντασίας : Ἕνας πρῶην μεταλλωρύχος, πρῶην χορευτῆς, γίνεται σοφός ἐπιστήμων χάρι στὴν τοποθέτηση μιᾶς ὀρολογιακῆς συσκευῆς στὴ θέση τοῦ ἐγκεφάλου του μετὰ ἀπὸ ἓνα ἀτύχημα πού εἶχε στό κεφάλι. Ὅταν ὅμως μιά μέρα τὸν κυριεῦει ἓνα αἶσθημα λύπης βλέποντας τὴ γυναῖκα του νά κλαίει κι ἔτοιμη νά φύγει, ὁ μηχανισμός στό κεφάλι του μπλοκάρει, μιά ἔκφραση θλίψης διαχέεται στό πρόσωπό του (*Le visage effleuré de peine*) καί πέφτει σέ λήθαργο. Ἡ γυναῖκα του, ἡ Essentielle (= ἡ Οὐσιαστικὴ) φεύγει σ' ἓνα κόσμο μισὸ πραγματικὸ μισὸ φανταστικὸ νά βρεῖ φάρμακο γιὰ τὸν ἄντρα τῆς καί σιγὰ σιγὰ στίς ἀλλεπάλληλες παράδοξες συναντήσεις πού ἔχει καθ' ὁδόν (μέ ἓνα πίθηκο πού χορεύει σέ τσιγγάνικους ρυθμούς, μιά ἀνθοπώλισσα, μιά κλοσάρ τοῦ Λονδίνου κ.ἄ.) ἀνακαλύπτει τὸ παρελθόν τοῦ ἄντρα τῆς πού δέν ἤξερε καί μαζί τὸν ἑαυτὸ τῆς, τίς δικές τῆς μύχιες ἐπιθυμίες, τὰ δικά τῆς ὄνειρα, μιά ἐπινοημένη δικὴ τῆς φανταστικὴ ζωὴ στὴ θέση τῆς πραγματικῆς. Σχετικὰ

μέ τήν ὑποδοχή τοῦ ἔργου αὐτοῦ τῆς Gisèle Prassinos στή Γαλλία, δές ἐπιστολή G.17 -2612 τῆς 11.5.1964.

- **Mademoiselle Mostratou** : Πρόκειται πάντα γιά τή Σμαράγδα Δ. Μοστράτου· δές ἐπιστολές G.01 -2595, G.02 -2596, G.04 -2598, καθώς καί τήν ἐπιστολή τοῦ Πέτρου Φρυδά Π.11 -2557.

- **tournée** (= περιοδεία) : Ἡ Λ.Χ.Κ., ἠθοποιός καί συγγραφέας πολλῶν θεατρικῶν ἔργων γιά παιδιά καί μεγάλους (δές ἐπιστολή G.08 -2602 καί τήν ἐκεῖ σημείωση) ρωτήθηκε σχετικά μέ τήν ἀναφερόμενη σχεδιαζόμενη (1964) θεατρική περιοδεία, ἀλλά, βέβαια, δέν μποροῦσε πλέον νά θυμηθεῖ γιά ποιὰ ἀπό τίς πολλαπλές περιοδεῖες της γίνεται ἐδῶ λόγος. Δές καί ἐπιστολή G.17 -2612.

Paris, le 11 Mai 1964

Chère amie,

Comment vous remercier de prendre mes intérêts tant à cœur ? Vous vous êtes donné beaucoup de mal avec cette histoire de [substitution de nouvelles](#). Je comprends d'ailleurs votre révolte, encore que, mise à votre place, je n'aurais pas levé le petit doigt pour obtenir une rectification. Cela prouve encore une fois votre extraordinaire [vitalité que j'admire](#). En tout cas, sachez qu'en France, si les erreurs ne sont pas si grosses, il y en a souvent du même genre. Ainsi, dans un journal littéraire, il m'est arrivé de voir, imprimé, un visage tout à fait inconnu qui portait mon nom. C'était celui d'une femme de lettres qui, ailleurs, devait être présentée sous mes propres traits.

Je vous envoie parallèlement un exemplaire de [mon dernier livre](#). Je vous ai déjà dit que je l'ai écrit en toute liberté, donc en toute poésie. Il est bien accueilli // [G.18-2613](#) en France et je reste toute étonnée que [mon jeu](#) puisse ainsi être pris au sérieux.

Je me réjouis d'apprendre que [votre fils](#) vient de faire [ses premières armes en littérature](#). Vous devez être très fière, je pense, sans le lui montrer.

Je souhaite que votre [tourné théâtrale](#) ne soit pas supprimée, ce serait bien dommage. Tenez-moi au courant. A part cela, qu'écrivez-vous ? Comment dépensez-vous vos forces ?

Mon mari et moi, vous adressons nos plus chaleureuses pensées.

Et merci encore

Gisèle Prassinou

Παρίσι, 11 Μαΐου 1964

Αγαπητή φίλη

Πώς νά σᾶς εὐχαριστήσω πού ἐνδιαφέρεσθε μέ τέτοια ζέση γιά πράγματα πού μ'ἀφοροῦν; Παιδευτήκατε πολύ μέ αὐτή τήν ἱστορία τῶν διηγημάτων πού μπερδεύτηκαν. Καταλαβαίνο ἄλλωστε τήν ἀγανάκτησή σας, ἄν καί ἐγώ, στή θέση σας, δέν θά εἶχα κουνήσει κόν τό δαχτυλάκι μου γιά νά πετύχω μία διόρθωση. Αὐτό ἀποδεικνύει ἀκόμη μία φορά τήν ἐξαιρετική σας ζωτικότητα πού θαυμάζω. Ὅπωςδήποτε, νά ξέρετε ὅτι καί στή Γαλλία, ἄν ὄχι τόσο χοντρά, λάθη παρόμοιου εἴδους γίνονται συχνά. Ἔτσι, σέ μία λογοτεχνική ἐφημερίδα, μοῦ συνέβη νά δῶ, τυπωμένο, ἕνα τελείως ἄγνωστο πρόσωπο πού εἶχε τό ὄνομά μου. Ἦταν τό πρόσωπο μιᾶς γυναίκας τῶν γραμμάτων πού πρέπει, ἀλλοῦ, νά παρουσιάστηκε μέ τά δικά μου χαρακτηριστικά.

Σᾶς στέλνω ἐκ παραλλήλου ἕνα ἀντίτυπο τοῦ τελευταίου μου βιβλίου. Σᾶς ἔχω ἤδη πει ὅτι τό ἔγραψα ἀπολύτως ἐλεύθερα, δηλαδή ἀπολύτως ποιητικά. Ἔγινε καλά δεκτό στή Γαλλία καί μέ ἐκπλήττει πολύ πῶς ἔγινε καί πῆραν τό παιχνίδισμά μου αὐτό στά σοβαρά.

Χαίρομαι πού μαθαίνω ὅτι ὁ γιός σας ἔκανε τά πρῶτα του βήματα στή λογοτεχνία. Πρέπει νά εἴσατε περήφανη, νομίζω, χωρίς νά τοῦ τό δείχνετε.

Εὐχομαι ἡ θεατρική σας περιοδεία νά μή ματαιωθεῖ, θά ἦταν πολύ κρίμα. Κρατήστε με ἐνήμερη. Ἐκτός ἀπ'αὐτό, τί γράφετε; Πῶς διαθέτετε τίς δυνάμεις σας;

Ὁ ἄντρας μου κι ἐγώ σᾶς σκεφτόμαστε καί σᾶς στέλνουμε τούς πιό θερμούς μας χαιρετισμούς.

Καί εὐχαριστῶ καί πάλι.

Gisèle Prassinou

-
- **substitution de nouvelles** (= μπέρδεμα διηγημάτων) : Για τή δημοσίευση μέ τό όνομα τής Gisèle Prassinos διηγήματος πού δέν ήταν δικό της, δές έπιστολή G.15 -2610 τής 18.2.1964.
 - **vitalité que j'admire** (= ζωτικότητα πού θαυμάζω) : Δές καί έπιστολές G.06 -2600 καί G.15 -2610.
 - **mon dernier livre ... mon jeu** (= τό τελευταίο μου βιβλίο ... τό παιχνίδισμά μου) : Τό μυθιστόρημα *Le visage effleuré de peine*, Grasset, 1964. Δές έπιστολή G.15 -2610 καί τήν εκεί σημείωση.
 - **votre fils ... ses premières armes en littérature** (= ό γιός σας ... τά πρώτα του βήματα στή λογοτεχνία) : Κατά τή Λεία Χατζοπούλου Καραβία τά έν λόγω «πρωτόλεια» του γιου της, Στέλιου Καραβία, 7 έτων τό 1964, δέν ήταν τίποτε περισσότερο από παιδικές ιστοριοϋλές. Δές καί «Φάκελος Δ. Χατζής» τίς έπιστολές τής 22.11.1964, 21.12.1964, 26.1.1965 του Δημ. Χατζή.
 - **tournée théâtrale** (= θεατρική περιοδεία) : Δές τήν έπιστολή G.15 -2610.

G.19 -2614

Paris, le 9.12.65

Chère amie,

Votre lettre ainsi que la photographie nous rappelant l'agréable journée passée chez vous et dans votre famille nous a bien fait plaisir. Je regrette seulement que, sur la dite photographie, ne figurent pas vos deux jolis petits garçons.

Nos sincères félicitations pour l'heureux résultat de vos examens. Etiez-vous si sûre de ne pas réussir pour rêver si sérieusement à un voyage en France ? D'ailleurs, l'un n'empêche pas l'autre. Vous pourriez profiter des vacances de Pâques, par exemple, pour voler jusqu'à nous.

Je vois et cela ne m'étonne nullement de vous, que vos études ne suffisent pas à votre soif intellectuelle, puisque vous traduisez des choses aussi sérieuses que les conversations de Sartre et ses amis (je vous admire beaucoup) tout en faisant des visites à Salonique. Quelle admirable vitalité vous avez là !

Pour ma part c'est tout le contraire. Je dispose de trop de temps et je suis incapable // G.20 -2615 de le remplir efficacement. J'en ai honte. Après tout, mes petites histoires écrites ne m'absorbent pas tellement. Puisque vous semblez si gentiment avoir hâte de recevoir mon nouveau livre, je puis vous apprendre que je suis en train d'en corriger les premières épreuves et qu'il sortira à la fin de Janvier. Je me demande si vous l'aimerez. Il n'est pas particulièrement vivant et réjouissant.

Je suppose que le ciel est toujours bleu à Athènes. Ici, aujourd'hui, c'est la tempête. On entend des vitres se briser, des cheminées vaciller et de tuiles tomber. Il ne fait pas bon se promener dans les rues.

Voulez-vous transmettre à votre maman et à votre mari notre meilleur souvenir à mon mari et à moi. Vous avez tous été si gentils pour nous. Nous ne l'oublions pas.

A vous, nos affectueuses amitiés.

Gisèle

Παρίσι, 9.12.1965

Αγαπητή φίλη,

Τό γράμμα σας καί ἡ φωτογραφία πού μᾶς θυμίζει τήν εὐχάριστη ἡμέρα πού περάσαμε στό σπίτι σας καί στήν οἰκογένειά σας μᾶς ἔδωσαν μεγάλη χαρά. Λυπᾶμαι μόνο πού στήν φωτογραφία αὐτή δέν εἶναι τά δύο ὁμορφα ἀγοράκια σας.

Τά εἰλικρινή μας συγχαρητήρια γιά τά καλά ἀποτελέσματα τῶν ἐξετάσεών σας. Ἦσαν τόσο βέβαιη πώς δέν θά πετυχαίνατε, ὥστε νά ὀνειρευόσαστε τόσο σοβαρά ἓνα ταξίδι στή Γαλλία; Ἄλλωστε τό ἓνα δέν ἐμποδίζει τό ἄλλο. Θά μπορούσατε, παραδείγματός χάριν, νά ἐπωφεληθεῖτε, ἀπό τίς διακοπές τοῦ Πάσχα καί νά πεταχτεῖτε ὡς ἐμᾶς.

Βλέπω, κι αὐτό γιά κάποιον σάν καί σᾶς δέν μέ ἐκπλήττει καθόλου, ὅτι οἱ σπουδές σας δέν ἀρκοῦν στή δίψα σας γιά μάθηση, ἀφοῦ μεταφράζετε τόσο σοβαρά πράγματα ὅπως οἱ συζητήσεις τοῦ Σάρτρ καί τῶν φίλων του (σᾶς θαυμάζω πολύ) καί συγχρόνως πηγαίνετε στή Θεσσαλονίκη. Μά τί ἀξιοθαύμαστη ζωτικότητα ἡ δική σας!

Μέ μένα συμβαίνει ἀκριβῶς τό ἀντίθετο. Ἔχω στή διάθεσή μου χρόνο, καί μάλιστα πολύ, καί εἶμαι ἀνίκανη νά τόν γεμίσω ἀποτελεσματικά. Ντρέπομαι γι' αὐτό. Κι ὕστερα οἱ μικρές ιστορίες πού γράφω δέν μέ ἀπορροφοῦν καί πολύ. Μιά καί τόσο εὐγενικά ἀνυπομονεῖτε, ὅπως λέτε, νά πάρете τό καινούργιο μου βιβλίο, μπορῶ νά σᾶς πῶ ὅτι διορθῶνω τώρα τά πρῶτα δοκίμια καί πώς θά βγεῖ στό τέλος Ἰανουαρίου. Αναρωτιέμαι ἂν θά σᾶς ἀρέσει. Δέν εἶναι ιδιαίτερα ζωντανό καί εὐχάριστο.

Ὑποθέτω πὼς στὴν Ἀθήνα ὁ οὐρανὸς εἶναι πάντα γαλανός. Ἐδῶ, σήμερα, ἔχουμε θύελλα. Ἀκοῦμε τζάμια νὰ σπᾶνε, καμινάδες νὰ ταλαντεύονται καὶ κεραμίδια νὰ πέφτουν. Δέν εἶναι φρόνιμο νὰ περπατάει κανεὶς στοῦ δρόμο.

Διαβιβάστε, σᾶς παρακαλῶ, στὴ μητέρα σας καὶ στὸν σύζυγό σας πὼς ὁ ἄντρας μου κι ἐγὼ ἔχουμε μείνει μὲ τίς καλύτερες ἀναμνήσεις. Ἦσαν ὅλοι τόσο καλοὶ μὲ μᾶς. Δέν τό ξεχνᾶμε.

Σέ σᾶς τὴν ἀγάπη μας καὶ τὴ φιλία μας.

Gisèle

• **vos deux petits garçons** (= τὰ δύο σας ἀγοράκια) : Οἱ δύο γιοῖ· τῆς Λείας Χατζοπούλου Καραβία, ἐπτά ἐτῶν ὁ πρῶτος καὶ ἑνὸς ὁ δεῦτερος στὰ τέλη τοῦ 1965, εἶναι: ὁ πρωτότοκος Στέλιος Καραβίας, γεννημένος τὸ 1957, γιὰ τὰ «λογοτεχνικά πρωτόλεια» τοῦ ὁποῦ γίνεταί λόγος στὴν ἐπιστολὴ G.17 -2612 τῆς 11.5.1964· καὶ ὁ δευτερότοκος Γιώργος Καραβίας, γεννημένος τὸ 1964.

• **l'heureux résultat de vos examens** : Πρόκειται γιὰ τίς εἰσαγωγικὲς ἐξετάσεις τοῦ 1965 στοῦ Πανεπιστήμιου, τίς ὁποῖες ἡ Λεῖα Χατζοπούλου Καραβία, κατὰ προσωπικὴ μαρτυρία τῆς, θέλησε, ἂν καὶ σέ ἡλικία 33 ἐτῶν πλέον, νὰ προετοιμάσει «παρὰ τίς συζυγικὲς ἀπαγορεύσεις καὶ ἀπειλές», ὄντας ἐγκυὸς στοῦ δευτέρου παιδὶ τῆς, καὶ στίς ὁποῖες πέτυχε νὰ περάσει μεταξύ τῶν πρώτων καὶ μὲ ὑποτροφία στὴ Φιλοσοφικὴ σχολὴ τοῦ ΕΚΠΑ. Φαίνεται ὡστόσο ὅτι, σέ περίπτωσι ἀποτυχίας, σκεφτόταν (ἢ ὄνειρευόταν) νὰ κάνει ἕνα ταξίδι στοῦ ἐξωτερικοῦ στοῦ Παρίσι ἢ/καὶ στὴ Βουδαπέστη (δὲς Φάκελος Δ. Χατζῆς, ἐπιστολὴ 23.10.1965).

Ἡ Λ.Χ.Κ., ἀποφοίτη τοῦ γυμνασίου τὸ 1950, δέν εἶχε μπορέσει, πάντα κατὰ τὴ προσωπικὴ μαρτυρία τῆς, νὰ ἐγγραφεῖ στοῦ Πανεπιστήμιου ἀμέσως μετὰ τὴν ἀποφοίτησίν της ἀπὸ τὸ Γυμνάσιο λόγῳ κοινωνικῶν φρονημάτων τῆς οἰκογενείας της. Ὁ πατέρας της Στέλιος Χατζόπουλος ἦταν ἐξόριστος στὴν Ἰκαρία. Πέτυχε τότε μὲ ἄριστα καὶ ὑποτροφία στίς ἐξετάσεις τοῦ ἀμερικανικοῦ κολεγίου Pierce Degee, ὅπου δέν ζητοῦσαν πιστοποιητικὸ κοινωνικῶν φρονημάτων (παρὰ τὸν μακαρθισμό τῆς ἐποχῆς), καὶ ὅπου, ἐν μέσω μεγάλων οικονομικῶν καὶ οἰκογενειακῶν δυσκολιῶν, παρακολούθησε ἐπὶ 3 ἔτη (semaphore, junior, senior) μαθήματα Λογοτεχνίας.

• **vous traduisez ... les conversations de Sartre** : Ἡ Λ.Χ.Κ. δέν θυμᾶται οὔτε τί ἀκριβῶς τοῦ Σάρτρ μετέφρασε οὔτε τί ἀπέγιναν οἱ μεταφράσεις αὐτές. Στὸ ἐργογραφικὸ τῆς σημείωμα ὡστόσο, ὅπως αὐτὸ δημοσιεύεται στὴν ἔκδοσι τοῦ συνόλου τοῦ ποιητικοῦ τῆς ἔργου, *Πενήντα (1956-2006)*, ἐκδ. Γαβριηλίδης, 2006, σ. 282 (ἀρ. 5 τῶν μεταφράσεών της), διαβάζουμε: *Μαρξισμὸς καὶ Ὑπαρξισμὸς* (συζήτηση Σάρτρ, Γκαρωντύ, κ.ἄ.), ἐκδ. Τετράδια, 1965. Τὸ ἴδιο, καὶ στὴν ἔκδοσι τοῦ θεατρικοῦ τῆς μονόπρακτου *Φυλακὴ*, Bilateral, 2004, σ. 35.

• **visites à Salonique** : Ἡ Λ.Χ.Κ. δέν θυμᾶται πρὸς τί οἱ τότε ἐπισκέψεις της στὴ Θεσσαλονίκη. Ἔχει κρατήσῃ μόνο τὴν ἀνάμνησι ἑνὸς διήμερου ταξιδιοῦ στὴ Θεσσαλονικὴ μὲ τὸν Στρ. Τσίρκα, γιὰ νὰ παρακολουθήσουν μιὰ διάλεξι τοῦ Ν.Γ. Πεντζίκη, χωρὶς ὡστόσο νὰ μπορεῖ νὰ χρονολογήσῃ μὲ βεβαιότητα τὸ ταξίδι αὐτὸ στὰ 1965, χρονιά τῆς ἐπιστολῆς.

• **votre maman ... votre mari** : Ἡ μητέρα τῆς Λ.Χ.Κ. εἶναι ἡ Κλειώ Πλυτᾶ - Χατζοπούλου (1907-2006)· καὶ ὁ σύζυγός της ὁ Βασίλης Καραβίας (1927-2008). Ὁ γάμος τελέστηκε τὸ 1953.

• **mon nouveau livre** : Πρόκειται γιὰ τὸ μυθιστόρημα *Le Grand repas* πού ἐκδόθηκε στὸν Grasset τὸ 1966.

Paris, le 5 octobre 1970

Chère Lia,

Merci pour votre lettre rapidement venue et qui nous a fait, à Pierre et à moi, un très grand plaisir. Bien sûr, n'hésitez pas à nous demander ce que vous désirez que nous achetions pour vous au mois de décembre et dans votre lettre, rappelez le carnet pour que nous ne l'oublions pas.

Hier soir pour la première fois depuis notre retour, Pierre nous a fait écouter la bande enregistrée par **Thémis**. C'était pour moi un retour en arrière. Je voyais les assiettes pleines sur la petite table et votre maman, si accueillante, nous apportant le café. Je vous voyais en train de concurrencer Thémis en athlétisme et je riais. Et puis le petit, plus tard, tellement vivant et gentil. La bande est d'une très grande qualité technique lorsqu'on l'écoute branchée sur la chaîne de haute-fidélité. Je ne parle pas de la qualité artistique, vous connaissez mon sentiment à ce sujet et je souhaite que **ces chansons** aient le succès qu'elles méritent pour les deux créateurs.

Paris qui m'a reçue avec un ciel copié sur celui d'Athènes –et cela a duré longtemps– est maintenant dans toute sa vérité : ciel blanc, froid, microbes à éviter. Nous avons sorti d'un jour à l'autre toute la panoplie hivernale et cela pèse, tout d'un coup, après les robes légères et les jambes nues. // G.22 -2617

Domage que vous ne restiez pas davantage, en décembre. Ce sera un plaisir trop court. Nous nous réjouissons quand même de vous voir, ne serait-ce que quelques heures.

En attendant, je vous embrasse affectueusement. N'oubliez pas de saluer de ma part, non seulement tous les vôtres mais aussi votre charmante maison. Un baiser particulier à **Georges** s'il peut se souvenir de moi.

Gisèle

Παρίσι, 5 Ὀκτωβρίου 1970

Αγαπητή Λεία,

Εὐχαριστῶ γιά τό γράμμα σας πού ἔφτασε γρήγορα καί μᾶς ἔδωσε, στόν Πέτρο καί σ' ἐμένα, πολύ μεγάλη χαρά. Βεβαίως, νά μή διστάσετε νά μᾶς ζητήσετε ὅ,τι ἐπιθυμεῖτε νά ἀγοράσουμε γιά σᾶς τόν Δεκέμβριο καί στό γράμμα σας νά ὑπενθυμίσετε τό καρνέ γιά νά μή τό ξεχάσουμε.

Χθές βράδυ γιά πρώτη φορά μετά τήν ἐπιστροφή μας, ὁ Πέτρος μᾶς ἔβαλε ν' ἀκούσουμε τήν ταινία πού ἠχογράφησε ὁ Θέμις. Γιά μένα ἦταν σάν νά γύριζα πίσω. Ἔβλεπα τά γεμάτα πιάτα πάνω στό τραπεζάκι καί τή μητέρα σας, τόσο φιλόξενη, νά μᾶς φέρνει τόν καφέ. Σᾶς ἔβλεπα νά συναγωνιζόσαστε στά ἀθλητικά τόν Θέμι καί γελοῦσα. Καί μετά τόν μικρό, ἀργότερα, τόσο ζωηρό καί εὐγενικό. Ἡ κασέτα εἶναι πολύ ὑψηλῆς ποιότητας ἀπό τεχνικῆς ἀπόψεως, ὅταν τήν ἀκούει κανεῖς σέ στερεοφωνικό hi-fi. Δέν μιλάω γιά τήν καλλιτεχνική ποιότητα, τή γνώμη μου ἐπ' αὐτοῦ τήν ξέρετε καί εὐχομαι τά τραγούδια αὐτά νά ἔχουν τήν ἐπιτυχία πού ἀξίζουν γιά τούς δύο δημιουργούς.

Τό Παρίσι πού μέ ὑποδέχτηκε μ' ἕνα οὐρανό ἀντίγραφο τοῦ ἀθηναϊκοῦ –κάτι πού κράτησε γιά πολύ– βρῆκε τώρα τή συνήθη του πραγματικότητα: οὐρανός ἄσπρος, κρύος καί προσοχή τά μικρόβια. Ἀπό τή μιὰ μέρα στήν ἄλλη βγάλαμε ὅλη τή χειμωνιάτικη πανοπλία κι αὐτό, ἔτσι μέ μιᾶς, κουράζει, μετά τά ἐλαφρά φορέματα καί τά ξεκάλτσωτα πόδια.

Κρίμα πού δέν μένετε περισσότερο, τόν Δεκέμβριο. Ἡ εὐχαρίστηση θά εἶναι γιά πολύ λίγο. Χαιρόμαστε ὥστόσο πού θά σᾶς δοῦμε ἔστω καί γιά λίγες ὥρες.

Μέχρι τότε σ'ας φιλω με αγάπη. Μην ξεχάσετε να χαιρετήσετε εκ μέρους μου όχι μόνο όλους τους δικούς σας αλλά επίσης και τό υπέροχο σπίτι σας. Ένα ιδιαίτερο φιλί στον Γιώργο, αν μπορεί να μέ θυμηθεῖ.

Gisèle

• **Thémisces chansons** (= 'Ο Θέμις ... αυτά τά τραγούδια) : Η Λ.Χ.Κ. δέν θυμάται ποιά ποιήματά της μελοποίησε ό συνθέτης και τραγουδιστής Θέμις Ανδρεάδης. Δές και έπιστολή Πέτρου Φρυδά Π.09 -2555.

• **Georges**: Πρόκειται για τόν Γιώργο Καραβία, τόν δευτερότοκο γιό τής Λ.Χ.Κ., 6 έτων τό 1970.

G.23 -2618

Ξένη γραφή (Γιάννη Πατλάη) [χ. / χ.χ.]

Nous sommes toujours vivants.
Nous t'aimons aussi, même sans arbre et sans fruits.
Soyez tous en bonne santé et heureux autant que possible.
Tendrement et merci.

Gisèle Pierre

Είμαστε πάντα ζωντανοί.
Σ' αγαπάμε κι έμεϊς, ακόμη και χωρίς δέντρο και χωρίς φρούτα.
Νά είσαστε όλοι υγιείς και όσο γίνεται εύτυχεϊς.
Τρυφερά. Ευχαριστίες.

Gisèle Πέτρος

Π.01 -2547

Ταχυδρομικός φάκελος (verso). Σφραγίδα διανομής: Αθήνα, 16.3.1981

Γραφή Γ. Πατωνα (:): Από Πέτρος Φρυδάς (sic)

Παρίσι

24+2 [Doron, Gisèle ;]

• **Gisèle** : Τό ανώνυμο σημείωμα Π.47 -2593 που αποδίδεται με έρωτηματικό στη Gisèle είναι του Δημήτρη Χατζή (δές σημείωση στο Π.47 -2593). Άρα ο φάκελος περιέχει 24 (έπιστολές του Πέτρου Φρυδά, 1 της J. Doron και 1 του Δ. Χατζή).

Π.02 -2548

Ταχυδρομικός φάκελος (recto). Σφραγίδα αποστολής

75 Paris R. Lecourbe, 14.3.1981

Γραφή Πέτρου Φρυδά.

Par Avion

Κυρία Λεία Χατζοπούλου-Καραβία
51, Άγ. Πολυκάρπου
Νέα Σμύρνη.
ATHÈNES
GRÈCE

Δευτέρα, βράδυ

Θέλω νά σοῦ μιλήσω γιά τό «ἔργο» σου (ἀπό καιρό αισθάνομαι τήν ἀνάγκη) μά δέν ἔχω οὔτε τίς ιδιότητες οὔτε τίς ικανότητες πού χρειάζονται. Γιαυτό ἐδίσταξα μέχρι σήμερα. Ὅσα λοιπόν διαβάσεις πιά κάτω μήν τά πάρεις σά λογοτεχνική κριτική, οὔτε κάν σάν προσπάθεια τέτοιας. Ἕνας δεύτερος λόγος πού δυσκολεύομαι νά μιλήσω εἶναι ὅτι δέν διαβάζω λογοτεχνία τώρα καί καιρό, ἑλληνική δέ τώρα καί 20 χρόνια. Αγνωῶ λοιπόν τί γίνεται στήν Ἀθήνα, ποιοί γράφουν, πῶς γράφουν, τί γράφουν κ.τ.λ.

Γιαυτό ἀρχίζω ρωτῶντας σε, μέ μεγάλη ἀπλότητα, ἄν αὐτή τή στιγμή ὑπάρχει στόν τόπο μας μιά ποιήτρια τῆς γεννηῆς σου (ἢ ὅποιασδήποτε ἄλλης γεννηῆς) πού νά εἶναι καλλίτερη ἀπό σένα. Ξέρω ὅτι ἡ ἀπάντηση εἶναι δύσκολη καί πολύ λεπτή, μά ἄν σοῦ τήν κάνω εἶναι γιατί, κι ἄν δέ μοῦ ἀπαντήσεις καθαρά, θά μοῦ δώσεις ἀρκετά στοιχεῖα σύγκρισης. Κατά τή γνώμη μου εἶσαι ὁ ἐκλεκτός ποιητής πού δέν ἀνήκει σέ καμμιά σχολή: οὔτε προσκολλημένη στήν παράδοση οὔτε ἀφοσιωμένη σ'«αισθητικές ἔρευνες». Μιά ποίηση πού ἀναβρῦζει ἀπό μέσα σου σάν νερό ἀπό πηγή. Μιά ποίηση πού χωρίς νά μοιαζει μέ καμμιά ἄλλη τοῦ παρελθόντος, δέν ἀκολουθεῖ τά νέα ρεύματα ὅπου *les problèmes de langage* ἢ τό πνεῦμα τοῦ πειραματισμοῦ (τοῦ ποιητικοῦ λόγου, φυσικά) προέχει. (Ἔχω ὑπ' ὄψη μου τόν *Francis Ponge*, στή Γαλλία καί τοῦς ὀπαδοῦς του). Κανένα σου ποίημα δέν εἶναι στερημένο ἀνθρώπινης παρουσίας, παλλομένης εὐαισθησίας. Μέ κλασσική σχεδόν ἀπλότητα γλώσσας, μέ μέσα ἐκφραστικά, φαινομενικά ἀπλά, ἀποδίδεις ἀνεπὶ ἄνευ ἀνυποψίαστες ἀποχρώσεις εὐαισθησίας (χαρακτηριστικό τῆς *θυληκότητας* σου ἐκτός τῶν ἄλλων). Κι ἐκεῖνο πού μοῦ ἔκανε ἰδιαίτερη ἐντύπωση εἶναι ἡ «ἐλισσομενη» ποιητική σου εἰκόνα πού συχνά ζετυλίγεται ἐπί δύο ἢ τρεῖς στίχους.

Δέν ἔχω μαζί μου τή «*Συγκομιδή*» (βρίσκεται στήν *ὁδό Roquepine*, ὅπου τή διαβάζω γουλιά-γουλιά σάν // Π.04 -2550 σ. 6 τά καλά κρασιά) γιά νά σοῦ ἀντιγράψω συγκεκριμένα παραδείγματα. Μέ ἄλλα λόγια ἀγαπῶ τά ποιήματα σου γιατί εἶναι ζεστά, χυμώδη (Ἔχεις ὑπ' ὄψη σου *τά ποιήματα τῆς Gisèle, περιόδου 1945-55* ? Δέ βρίσκεις ὅτι καί τῶν δυό σας ἀνήκουν στήν ἴδια οἰκογένεια; (ἢ μήπως μοῦ φαίνεται)). Στά δικά σου ὑπάρχει περισσότερη ἐμπειρία, ὁ ἔρωτας ἢ μᾶλλον ὁ ἐρωτικός πόνος (*il n'y a pas d'amour heureux*) κατέχει πολύ μεγαλείτερη θέση).

Ὅλες αὐτές τίς ἀρετές τίς βρίσκει κανεῖς καί στήν πρόζα σου. Μοῦ ἔκανε ὅμως ἐντύπωση ὅτι *τά τρία σου ἔργα* σ'αὐτόν τόν τομέα τοῦ λόγου εἶναι ἐντελῶς διαφορετικά τό ἓνα ἀπό τό ἄλλο. Στό πρῶτο προέχει ὁ ἐντεχνος διάλογος (*ἐπιδραση ἀγγλικοῦ γυναικείου μυθιστορήματος*);, στό δεύτερη ἡ χρονολογική ἀφήγηση, στό τρίτο ἡ λυρική πρόζα. Ἀσφαλῶς ἓνα βαθύ ὑπόγειο ρεῦμα συνδέει καί τά τρία, δείγματα πολὺπλευρου ταλέντου, μά δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι σ' ἓνα ἀπό τά τρία, σέ μιά ἀπό τίς 3 μανιέρες, ὁ πεζογράφος Λεῖα Χατζ. Καρ. θά «διαπρέψει» στό μέλλον. Παρά τήν ἀδυναμία πού ἔχω γιά τό «*Καλοκαῖρι*» (τί δροσερό, ζωντανό καί μελαγχολικό βιβλίο) καί γιά τό τελευταῖο 1/3 τοῦ «*Ποταμοῦ*», σέ βλέπω νά μεστῶνεις σά συγγραφέας στόν «*Κοῦρο*» πού ἡ ἀφήγηση του κυλᾷ *comme un fleuve majestueux*. Λίγο ἔλειψε, Λεῖα, μέ τόν «*Κοῦρο*» νά γράψεις *le chef-d'œuvre absolu*, δηλαδή ἔξω τόπου κι ἀνεξάρτητα ἀπό τόν ἑλληνικό χῶρο. Τί ἀκριβῶς ἔλειψε; Ἔχω κάποια γνώμη πάνω στό θέμα αὐτό μά δέν ξέρω νά τήν

γράψω. Μιά μέρα, αν βρεθοῦμε, ἴσως μπορέσω προφορικά νά σοῦ τήν πῶ γιατί ἂν εἶναι ἀνόητη, θά τήν πάρει ὁ ἀέρας...

Σταματῶ ἐδῶ, Λεῖα, ἀγνοῶντας ἂν, τελικά, σοῦ στείλω αὐτές τίς σελίδες.
Ἔξω βροντᾶ. Καληνύχτα. (Δευτέρα βράδυ, ὥρα 11)

• **1965**; Ἡ χρονολογία ἔκδοσης τῆς *Συγκομιδῆς* (1963) καί τοῦ *Κούρου* (1965) ἀποτελεῖ τό μόνο στοιχεῖο στό ὁποῖο μπορεῖ νά βασιστεῖ ἡ χρονολόγησις τῆς ἀκέφαλης αὐτῆς ἐπιστολῆς στό 1965· κι αὐτό ἐπειδὴ συνήθως τά βιβλία πού χαρίζονται ὡς δῶρα ἀποστέλλονται (σέ φίλους καί γνωστούς) καί διαβάζονται ἀμέσως μετά τήν ἔκδοσή τους

• **les problèmes de langage** = τά προβλήματα γλώσσας.

• **Francis Ponge**. Γάλλος ποιητής (1899-1988), γνωστός γιά τούς γλωσσικούς πειραματισμούς του.

• **«Συγκομιδῆ»**: Λεῖα Χατζοπούλου Καραβία, *Συγκομιδῆ 1956-1963*, τυπογραφεῖο Φ. Κωνσταντινίδη, Ἀθήνα, 1963. Συγκεντρωτική ἔκδοσις τῶν μέχρι τότε ποιημάτων. Περιέχει:

- Σχέδια στό νερό (1956)

- Ἀναβαθμοί (1957)

- Δύο στιγμές τοῦ σιδήρου (1960)

- Τά παιδιά τῆς Ἑστρέδα Νάδα (1961).

- Οἱ καρποὶ τοῦ πικροῦ δέντρου (1963)

Δές σχετική κρίσις τοῦ Δ. Χατζῆ καί μικρό παρουσιαστικό: «Φάκελος Χατζῆς Δ.», ἐπιστολή 8.1.1964· καί, ξεχωριστά, γιά τήν ποιητική σύνθεσις *Τά παιδιά τῆς Ἑστρέδα Νάδα*, τήν ἐπιστολή τοῦ Δ. Χατζῆ τῆς 5.2.1964 καί τήν ἐκεῖ σημείωσις, ὅπου καί σύντομη παρουσίασις τοῦ ἔργου.

• **ὁδός Roquépine**: Δρόμος στό 8^ο διαμέρισμα τῆς γαλλικῆς πρωτεύουσας, ὅπου ἡ σύζυγος τοῦ Πέτρου Φρυδᾶ, Gisèle Prassinos, κρατοῦσε ἕνα μικρό στούντιο, διακοσμημένο, κατά τή μαρτυρία τῆς Λ.Χ.Κ. πού φιλοξενήθηκε σ' αὐτό, μέ κοῦκλες φτιαγμένες ἀπό τήν ἴδια.

• **τά ποιήματα τῆς Gisèle, περιόδου 1945-55**: Δές Gisèle Prassinos, *L'homme au chagrin*, G.L.M. (= Guy Lévis Mano), Paris, 1962.

• **« il n'y a pas d'amour heureux »** = «Δέν ὑπάρχει εὐτυχισμένη ἀγάπη». Ὁ γνωστός στίχος ἀπό τό ὁμώνυμο ποίημα τοῦ Louis Aragon στήν ποιητική συλλογή του *La Diane française*, Seghers, 1944, μέ θέμα τήν ἀντίστασις κατά τή γερμανική κατοχή. Τό ποίημα ἔγινε εὐρύτερα γνωστό μελοποιημένο καί τραγουδισμένο ἀπό τόν Georges Brassens.

• **τά τρία σου ἔργα**: Πρόκειται γιά τά τρία πεζά τῆς Λεῖας Χατζοπούλου Καραβία :

- *Καλοκαίρι*, Νουβέλα, ἐκδ. Πόρφυρας, 1959. Γιά τό *Καλοκαίρι* δές καί τήν ἐπαινετική κριτική τοῦ Δ. Χατζῆ, «Φάκελος Χατζῆς Δ.», ἐπιστολή 8.1.1964.

- *Ὁ δρόμος τοῦ θυμωμένου ποταμοῦ*, ἰδιωτική ἔκδοσις, Ἀθήνα, 1963 (μυθιστόρημα). Γιά τό ἔργο αὐτό δές τήν ἀρνητική κριτική τοῦ Δ. Χατζῆ «Φάκελος Χατζῆς Δ.», ἐπιστολή 8.1.1964, ὅπου, σέ σημείωσις, καί σύντομη παρουσίασις τοῦ ἔργου.

- *Κοῦρος*, Νουβέλα, Κέδρος, 1965. Γιά τόν *Κοῦρο*, δές καί κρίσις τοῦ Δημήτρη Χατζῆ «Φάκελος Δ. Χατζῆς», ἐπιστολή 22.11.1964 καί τήν ἐκεῖ σημείωσις μέ μικρό παρουσιαστικό τῆς νουβέλας.

• **comme un fleuve majestueux** = σάν μεγαλοπρεπῆς ποταμός.

• **le chef-d'œuvre absolu** = τό ἀπόλυτο ἀριστούργημα.

Λεία μου,

Άπ' **ότι** κατάλαβα, θά μᾶς ἔρθεις λοιπόν τέλη Ἰουνίου. Κινδυνεύω ὅμως νά σέ χάσω γιατί ἴσως ξεκινήσω ἐγώ ἀπό ἐδῶ ἀρχές Ἰουλίου, γιά Ἑλλάδα καί Κύπρο. Πάντως μή ξεχνᾶς ὅτι διαθέτεις ἐδῶ 650 φρ. πού καί ἂν δέν εἶμαι θά φροντίσω νά σοῦ δοθοῦν.

Ἔλαβα ἕνα ζεστό καί μακρú γρᾶμμα **ἀπό τό Δημήτρη**. Σπάνια γνώρισα ἕνα τόσο τρυφερό ἄνθρωπο. Μοῦ κάνει ιδιαίτερη ἐντύπωση τό ὅτι μοῦ γράφει τόσο ἐκτενῶς **πρῶτον** γιατί εἶναι ζήτημα ἂν κουβεντιάσα μαζί του ὅλο κι ὅλο 4 ἢ 5 ὥρες καί δεῦτερο γιατί ἔχει φήμη μή ἀλληλογραφοῦντος.

Τίποτε τό συγκεκριμμένο γιά τά **σχέδια** του τοῦ καλοκαιριοῦ. Θά σέ κρατήσω ὅμως ἐνήμερη.

Βλέπω ὅτι ἀναπτύσσεις πάντα μεγάλη δραστηριότητα γιατί **καί τό «Λιόντα» βγάζεις, καί τήν «Υπερμνησία»** συνεχί- // Π.06 -2552 ζεις καί διαλέξεις κάνεις... Ὅσο γιά τήν **thèse** –γιά νά εἶμαι εὐλικρινής μαζί σου– μοῦ φαίνεται πολύ δύσκολο νά τήν κάνεις στή Γαλλία κατοικῶντας **τήν Ἑλλάδα**. Μά **γιαυτό** πρέπει νά πάρεις τήν γνώμη ἀνθρώπων πού κατέχουν τό θέμα.

Τό Παρίσι εἶναι λιόλουστο κι ἔμεῖς γριπιασμένοι.

Νοιώθω ἄδειο τό κεφάλι μου πρᾶγμα πού ἐξηγεῖ τό κακό μου γράψιμο σήμερα.

Ἄρκει ἄραγε ἡ ἀγάπη μου γιά νά μέ συγχωρήσεις;

Π.

• **ἀπό τό Δημήτρη**: Πρόκειται πιθανότατα γιά τόν ἴδιο Δημήτρη πού ἀναφέρεται στήν ἐπιστολή Π.07 -2553, ὅπου διατυπώνεται ἡ ὑπόθεση πῶς ὁ λόγος εἶναι γιά τόν Δημήτρη Χατζῆ. Ἄν ἡ ὑπόθεση αὐτή εὐσταθεῖ, τότε «ἡ φήμη μή ἀλληλογραφοῦντος» γιά τόν Χατζῆ δέν ἀνταποκρίνεται στήν πραγματικότητα.

• **καί τό «Λιόντα» βγάζεις** : Ὁ *Λιόντας*, Τυπογραφεῖο Κωνσταντινίδη καί Μιγάλα, Ἀθῆναι, κυκλοφόρησε τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1973, ἕκτη ἐπέτειο τῆς κήρυξης τῆς δικτατορίας τῆς 21ης Ἀπριλίου. Τό ἔτος ἐκδόσεως (1973) τοῦ *Λιόντα* ἀποτελεῖ, σέ συνδυασμό μέ τό γραφόμενο «καί τόν Λιόντα βγάζεις», σοβαρή ἔνδειξη γιά τή χρονολόγηση τῆς ἐπιστολῆς στήν ἀρχή τῆς ἴδιας χρονιάς.

Στό ὀλιγοσέλιδο αὐτό πεζό κείμενο τῆς Λ.Χ.Κ., μιά ομάδα παιδιά, μέ πρῶτο τόν Κωνσταντῖνο, ἀποφασίζουν νά ἀντιπαλέψουν τόν Λιόντα, ἕνα τερατόμορφο θηρίο πού ρημάζει τό χωριό τους, πού ὅλοι φοβοῦνται καί κανεῖς δέν τολμᾶ νά ἀντιμετωπίσει.

Μεγαλωμένη σέ οἰκογένεια «κακῶν, μή ἐθνικοφρόνων Ἑλλήνων», προφυλακισμένη σέ ἀπομόνωση ἐπί δικτατορίας, ἡ ἡρωίδα ἀναλογίζεται στο κελί της (*Υπερμνησία*, ἐκδ. Καστανιώτη, 1979, σ. 107): «Τί κάνει ὁ γιός μου τούτη τή στιγμή; Θά τοῦ φτιάξω μίαν ἱστορία στό νοῦ μου νά τοῦ τήν πῶ ὅταν ἀνταμώσουμε. Ἦτανε μιά φορά κι ἕναν καιρό ἕνα λιοντάρι, πού τυραννοῦσε τούς χωρικούς, τούς ρημάζε τ' ἄρνιά καί τ' ἄλογα, κι ὅλοι τό τρέμαν τόσο πού μήτε σκέφτονταν νά τό πολεμήσουν».

Σέ μία συζήτηση μέ τήν συγγραφέα στό ἀφιέρωμα πρός τιμήν της τοῦ περιοδικοῦ *Ὁ Σίσυφος* (τχ. 1, Ἰαν. - Ἰούν. 2011, σ. 52) ἡ Λ.Χ.Κ. λέει ἀναφορικά μέ τόν *Λιόντα* καί μέ ὅσα βιβλία της ἡ κριτική θεωρεῖ πώς εἶναι παιδικά: «Δέν ἀποφάσισα νά γράφω γιά παιδιά. [...] Οὔτε τό *Λιόντα* στή δικτατορία τόν ἐννοοῦσα παιδικό, κι ἄς δινόταν σάν ἐξωσχολικό βιβλίο στά σχολεῖα. Στή δικτατορία ὡστόσο, τά παιδικά ἢ τάχα παιδικά ξεγλιστροῦσαν εὐκολότερα ἀπό τή λογοκρισία κι ὅλοι μεταμφιέζαμε γραπτά μας σάν παιδικά».

• καί τήν «*Ὑπερμνησία*» συνεχίζεις : Ἡ *Ὑπερμνησία* (μυθιστόρημα) ἐκδόθηκε στόν Καστανιώτη τό 1979, γεγονός πού, σέ συνδυασμό μέ τήν ἡμερομηνία τῆς ἐπιστολῆς, μαρτυρεῖ ὅτι γραφόταν, καί μάλιστα μέ τόν ὀριστικό τίτλο της, ἤδη ἀπό πολύ νωρίτερα: «Τοῦτα δῶ πού γράφω ἀπόψε 20 Γενάρη 1972 μοῦ καμακώνουνε τά σωθικά», διαβάζουμε στή σ. 12 τῆς ἐκδοσης τοῦ 1979. Δές καί ἐπιστολές Π.07 -2553, Π.14 -2560, Π.20 -2566, Π.32 -2578, Π.36 -2582.

Λόγος ἐρωτικός. Μία γυναίκα, μέ καλή κλασική φιλολογική μόρφωση (θεωρεῖ παππούδες της τόν Ἐπίκουρο, τόν Λουκρήτιο, τόν Φρόνιχο, τόν Βολταῖρο, τόν Ρουσό), ἀθλητική, δυναμική, ἀπό ἀριστερή δικόκομη γιά τά φρονήματά της οἰκογένεια, παντρεμένη μέ παιδί, κρατάει ὀλοζώντανο στή σκέψη της ἕνα παλιό συμφοιτητή της, δεμένη μαζί του μέ ἀμοιβαία ἐρωτική μέχρι στέρησης φιλία (σ. 91). Παντρεμένη μέ τόν Δημήτρη· ἐρωτευμένη μέ τόν Μανόλη. Σ' αὐτόν ἀπευθύνεται νοερά σέ β' πρόσωπο. Τόν γυρεῖ ἀπεγνωσμένα. Τόν φωνάζει μέ τό ὄνομά του μονολογώντας: «Λέω τ' ὄνομά σου γιά νά ξεγελιέμαι πώς ἀκοῦς»· καί τοῦ ἀφηγεῖται σέ τόνο ἐξομολογητικό τῆ ζωῆς της, πότε μέ τή μάνα της, τόν ἄντρα της καί τό παιδί τους μέσα στό σπίτι, πότε μαζί του, ἔξω ἀπό τό σπίτι, στό πανεπιστήμιο, στό σπουδαστήριο, στό πατάρι τοῦ Λουμίδη, στά χρόνια λίγο πρὶν καί κατά τή δικτατορία τῆς 21ης Ἀπριλίου 1967, «ὅταν ὁ κόσμος γέμισε σκουλήκια». Ὁδηγός στήν ἀφήγηση ἡ «ὑπερμνησία» τῆς ἀφηγήτριας. Μία μνημη τυραννική πού τήν κρατεῖ σέ συνεχῆ συναισθηματική διεγερση καί τήν ὀδηγεῖ νά θυμᾶται καί νά ξαναζεῖ ἐπώδυνα πάλι καί πάλι γεγονότα τῆς ζωῆς της καί μάλιστα μέ τόν ἴδιο πόνο πού ἔνωσε ὅταν αὐτά συνέβαιναν.

Ἀσπαίρουσα, συντριμμένη, γράφει: Στό σπίτι ὁ Δημήτρης, ὁ ἄντρας ὅλης τῆς ζωῆς μου –«ἐγὼ δέν εἶχα περιπέτειες, ὁ Δημήτρης ἦταν παρών στή ζωῆ μου ἀνέκαθεν»– «δέν θέλει νά μέ βλέπει νά κάνω κάτι ἄλλο ἐκτός ἀπό τά τοῦ σπιτιοῦ»· «ἀγαπᾶ αὐτό πού εἶμαι. Ὅμως αὐτό πού θά 'πρεπε νά γίνω τό βρίσκει περιττό», «τό πολεμάει σκληρά, ἀδυσώπητα» (σ. 20). «Σπαράζω νά τόν βλέπω ἔτσι ἀβέβαιο, στερημένο ἀπ' ὅ,τι χρόνια τώρα –σ' ὅλη του τῆ ζωῆ– εἶχε ὀλόδικό του: ἐμένα. Σπαράζω, μά δέν μπορῶ νά θυσιάσω γιά χάρη του τόν ἄνθρωπο-πού-μπορῶ-νά-γίνω, τό-ἔργο-πού-μπορῶ-νά-κάνω, ἄσχετα ἂν εἶναι ἢ ὄχι σπουδαῖο» (σ. 64). Μέσα κι ἔξω ἀπό τό σπίτι μαζί του, ζήλειες, ταπεινώσεις, ἀκατανοησία. Ἐξω ἀπό τό σπίτι κρυφά του, ἕνας ἄλλος τρόπος ζωῆς, λαμπερός, μαχητικός, ζωντανός, ἀλλά γεμάτος ἐνοχές, ὁ Μανόλης. Πρὶν γνωρίσω τόν Δημήτρη ἦταν ἡ ἐποχή τῆς ἀθωότητος. Μετά ἔγινε ἡ λεία τῶν Ἐρινύων. «Δέν ἐπαναστατῶ. Δέχομαι τόν Δημήτρη, ἐνσάρκωση τῶν Ἐρινύων μου» (σ.52). Αὐτή εἶναι ἡ ἀρρώστια μου· «πάσχω ἀπό ὑπερμνησία. Νοιάζομαι ὑπερβολικά. Θυμᾶμαι ὑπερβολικά». «Μέ λένε Ὑπερμνήστρα. Εἶμαι ἡ 50ή κόρη τοῦ Δαναοῦ, ἡ μόνη πού δέν ἄντεξε νά σκοτώσει τόν ἄντρα της» (σ. 116). «Τί λές θά πάρω ποτέ τήν ἀθωωτική ψήφο τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς, Μανόλη;» (σ.133).

• *thèse* = διδακτορική διατριβή.

Ὅπως ἀναφέρει στό βιογραφικό της σημείωμα, ἡ Λεῖα Χατζοπούλου Καραβία ὑποστήριξε στή Σορβόνη μιά διατριβή μέ τίτλο : «*Les Erinyes sur la scène chez les Atrides: Eschyle, Orestie; J. Giraudoux, Électre; J.P. Sartre, Les Mouches; T.S. Eliot, La Réunion de famille*» καί ἀνακηρύχθηκε διδάκτωρ Συγκριτικῆς Γραμματολογίας τό 1992, σέ ἡλικία 60 ἐτῶν.

Κυριακή 13/5

Λεία μου,

Συγχώρησε με πού δέν απάντησα άμέσως στό γραμμα σου τής 4ης Μαΐου καί πού δέ σου έγγραφα άμέσως μόλις λάβαμε τό «Λιόντα» (καί πού διάβασα, σχεδόν άποστιγμεί).

Τώρα καί 15 μέρες είμαι πνιγμένος: δουλειά, ύποχρεώσεις, άρρώστειες κι' ένα σωρό άλλα γεγονότα μ'έχουν κυριολεκτικά τρελλάνει. Πού νά βρω λοιπόν κεφάλι γιά νά σου πω ότι ό «Λιόντας» σου είναι σάν εκείνα τά σπάνια γλυκά πιοτά πού σου τέ προσφέρονται σέ μικροσκοπικά κρυστάλλινα ποτήρια, πολύτιμα πιοτά πού μόνο σέ μικρές ποσότητες πρέπει νά γευτείς. Σέ χαίρομαι, Λεία, καί τώρα περιμένω τήν «Υπερμνησία». Θά μιλήσουμε έκτενέστερα γιά τό «Λιόντα», τόν Ιούλιο, αν βρίσκεσαι στην Αθήνα.

Γιά τό Δημήτρη μου γράφεις ότι είχες ένα φοβερό σόκ. Τό ίδιο έπαθα κι' εγώ μόλις διάβασα στην «X» τό γραμμα του. Η πρώτη μου σκέψη (κι' έξακολουθώ ν' αναρρωτιέμαι) είταν ότι πρόκειται περί συνωνυμίας. Είσαι βέβαιη ότι πρόκειται γιά τό δικό μας τό Δημήτρη; Είναι δυνατό; Αν πράγματι διαπιστωθεί ότι αυτός είναι ό ύπογράφας, τότε ένα από τά δύο πρέπει νά συμβαίνει. Η έπαθε νευρική κατάπτωση (breakdown) καί πρέπει νά θεραπευθεί ή τό γραμμα αυτό άποτελεί μέρος ένα σχεδίου του όποιου μαντεύεις τό σκοπό. Όπως καί νάχει τό πρᾶμμα, μου είναι άπίστευτο!

Δέν απάντησα άκόμα στό τελευταίο του γραμμα (πού περίεργως -παρά τήν τάξη μου- έχασα καί δέ βρίσκω στά χαρτιά μου) κι' όταν αποφασίσω δέν ξέρω πώς θά τά καταφέρω. Έκτός πιά, αν εν τῶ μεταξύ, μου στείλεις μιά διάψευση. Καθώς βλέπεις, ελπίζω // Π.08 -2554 πάντα...

Θά σου ξαναγράψω Λεία μόλις ήσυχάσω. Η έρχόμενη βδομάδα θά είναι δύσκολη (έχω στό κεφάλι μου 60 άντιπροσώπους 20 διαφορετικῶν χωρῶν, τόν καθένα μέ τά προβλήματα του, τέσσερις διαφορετικές συνεδριάσεις, ένα cocktail, ένα γεύμα σπίτι καί μιά δεξίωση πού γίνεται αύριο γιά νά μου άπονεύουν ένα παράσημο (de l'Ordre du Merite Agricole) κι' όπου γιά πρώτη φορά στή ζωή μου πρέπει νά λάβω τό λόγο δημοσία... Άστα, Λεία μου!

Γιά τήν ώρα σου στέλνω τήν άγάπη μου

Πέτρος

• μόλις λάβαμε τό «Λιόντα»: Δές τή σημείωση στην έπιστολή Π.05 -2551. Ο Λιόντας κυκλοφόρησε τό 1973 καί έπομένως ή χρονολόγηση στά 1973 τῶν έπιστολῶν, καί αυτής καί τής προηγούμενης (Π.05 -2551), βεβαιώνεται. Έπί πλέον ή 13 Μαΐου 1973 είναι όντως Κυριακή, όπως διαπιστώνεται στό αντίστοιχο ήμερολόγιο στό διαδίκτυο.

- **περιμένω την «Υπερμνησία»:** Δές τή σημείωση στήν ἐπιστολή Π.05 -2551 καθώς και, συμπληρωματικά, τιε ἐπιστολές Π.14 -2560, Π.20 -2566, Π.32 -2578, Π.36 -2582.

- **Γιά τό Δημήτρη :** **Ξένη γραφή (Γιάννη Πατζί) σέ ρόξ ἀποκόλλητο:** Πρόκειται γιά τόν Δημήτρη Χατζή ;;

Δύσκολα μπορῶ νά ὑποθέσω πώς πρόκειται γιά τόν Δημήτρη Χατζή. Τά χρόνια αὐτά ὄλοι οἱ Ἕλληνες στό Παρίσι (ὅπου ὁ Χατζής βρέθηκε τό καλοκαίρι τοῦ 1971 καί τόν Σεπτέμβριο-Ὀκτώβριο τοῦ 1972), ἀλλά καί στή Βουδαπέστη καί στήν Ἴστρια τῆς τότε Γιουγκοσλαβίας (ὅπου περνοῦσε τότε μεγάλο μέρος τοῦ καλοκαιριοῦ του), ὅσοι μιλοῦσαν γι'αὐτόν ἢ μ'αὐτόν, τόν Χατζή τόν ἀποκαλοῦσαν «Τάκη» –ὄχι Δημήτρη. Ἐξ ἄλλου, εἴμαστε στά χρόνια τῆς δικτατορίας τῶν συνταγματαρχῶν (1967-1974) καί ὁ Χατζής –τουλάχιστον αὐτό– ἀποκλείεται νά ἔχει ὑπογράψει ὁποιοδήποτε πολιτικό κείμενο σέ σχέση μέ τήν Ἑλλάδα πού θά μπορούσε νά «προκαλέσει σόκ» στους φίλους του, οἱ ὅποιοι, λίγο-πολύ, ὄλοι συμμαρίζονταν τίς ιδέες του. Ἀλλά, ἂν δέν πρόκειται γιά κείμενο πολιτικῆς φύσεως, τί ἄλλο θά μπορούσε νά τοῦ ἔχει ζητηθεῖ νά ὑπογράψει πού νά «ἀποτελεῖ μέρος ἐνός σχεδίου», τοῦ ὁποίου τόν σκοπό εὐκολα, φαίνεται, μάντευαν οἱ δύο ἀλληλογράφοι; Δές καί τήν ἐπιστολή Π.05 -2551 καί τήν ἐκεῖ σημείωση. Ἡ Λ. Χ. Κ. ρωτήθηκε σχετικά, θεώρησε ἀπίθανο νά πρόκειται γιά τόν Δημήτρη Χατζή, ἀλλά δέν μπόρεσε νά θυμηθεῖ τίποτε τό συγκεκριμένο.

- **διάβασα στήν «Χ»:** Τό πῶς πιθανό εἶναι νά πρόκειται γιά τή Χρῦσα Προκοπάκη (τότε Παπανδρέου), μέ τήν ὁποία τόσο ὁ Πέτρος Φρυδάς ὅσο καί ἡ Λεῖα Χατζοπούλου Καραβία εἶχαν φιλικές σχέσεις. Πρβλ. καί ἐπιστολές Π.38 -2584, Π.41 -2587, Π.45 -2591. Ἡ σύνταξη τῆς φράσης δέν εἶναι ἀπολύτως καθαρή, ἀλλά στά συμφραζόμενα γίνεται σαφές ὅτι ὁ Πέτρος Φρυδάς δέν διάβασε τήν περί οὗ ὁ λόγος ἐπιστολή στή Χρῦσα, ἀλλά στή Χρῦσα, δηλαδή τήν εἶχε ἡ Χρῦσα καί τή διάβασε στό σπίτι της· ἐξ οὗ καί ἡ ἐκπληξή του.

Σέ σχετική ἐρώτησή μου, ἡ Χρῦσα Προκοπάκη δέν μπόρεσε νά θυμηθεῖ, οὔτε αὐτή, οὔτε γιά ποιόν Δημήτρη πρόκειται, οὔτε, πολύ περισσότερο, γιά τό ὑποτιθέμενο «σχέδιό» του καί γιά τό σόκ πού αὐτό εἶχε προκαλέσει. Σχετικά μέ τή γνωριμία τῆς Χρῦσας Προκοπάκη μέ τόν Δημήτρη Χατζή, δές Φάκελος Δ. Χατζή, ἐπιστολή 23.10.1965.

Χρῦσα Προκοπάκη. Φιλολόγος (μελέτες γιά τόν Ρίτσο καί τόν Τσίρκα), ποιήτρια, δοκιμογράφος. Μεταφράστρια (μέ τήν Catherine Lerouvre) στά γαλλικά τῆς τριλογίας τοῦ Στρ. Τσίρκα, *Ακυβέρνητες Πολιτεῖες / Cités à la dérive*, Seuil, 1971. Κατά προφορική πληροφορία της, ἐπιστολές τοῦ Πέτρου Φρυδά, σχετικές μέ τήν τριλογία τοῦ Τσίρκα, ἔχουν κατατεθεῖ στό ἀρχεῖο Τσίρκα στό ΕΛΙΑ.

- **breakdown** = νευρικός κλονισμός, νευρική κατάρρευση.

- **Ordre du Merite Agricole** : «Τάγμα τῆς Γεωργικῆς Ἀξίας». Παράσημο γιά προσφορά ὑψηλῶν ὑπηρεσιῶν στή γεωργία. Δές ἐπιστολή Π.09 -2555, Π.18 -2564.

Λεία μου χρυσή,

Βλεπω ότι τον τελευταίο καιρό τά γράμματα καθυστερούν κατά περίεργο τρόπο. Μοῦ γράφεις ότι δεν είχες νέα μου, ενώ εγώ είχα απαντήσει αὐθημερόν στο προτελευταίο σου γραμμα. Ἐξ ἄλλου καί τό τελευταίο σου εἶταν κάπως ἀργοπορημένο. Αὐτή τή φορά μάλιστα ἄφησα νά περάσουν 3 μέρες γιατί δέ βρήκα οὔτε τόν καιρό οὔτε τήν κατάλληλη ἡσυχία γιά νά σοῦ γράψω. Μά δέ φαντάζομαι νά εἶναι αὐτό πολύ σοβαρό, ἀφοῦ τό προσεχές σου θά τό ἔχω σ' ἕνα μήνα...

Σ' εὐχαριστῶ πολύ γιά τά ποιήματα σου. Μοῦ κάνεις μεγάλη τιμή πού μοῦ τά στέλνεις κι' ἀκόμα μεγαλειότερη πού δίνεις τόση σημασία στή γνώμη μου. Θά σοῦ τήν δώσω λοιπόν, ἀλλ' ὄχι σήμερα γιατί, ὅπως σοῦ τό ἔγραψα ἤδη, θέλω νά τά διαβάσω μέ προσοχή, νά τά ξαναδιαβάσω σέ ὥρα «ἐπιδεκτικότητας», νά τά γευτῶ πλήρως πρὶν ἀρχίσω νά σοῦ κάνω τόν κριτικό. Γιά τήν ὥρα, θά σοῦ ἐπαναλάβω αὐτά πού σοῦ εἶπα κι' ἄλλοτε. Μοῦ ἀρέσει ὁ αὐθορμητισμός στής ποιήσεως σου. Ἡ φρεσκάδα της πού κρύβει ὁμως μιά βαθύτατη μελαγχολία. Καί μ' ἀρέσει πρό παντός, τό δῶρο πού ἔχεις νά βρίσκεις τήν ποιητική εἰκόνα πού δίνει κάνει ξαφνικά τό ποίημα σου ν' ἀστράφτει. Πρόσεχε ὁμως τήν τάση σου πρὸς πεζολογία, πού μακραίνει τό ποίημα καί «ἀραιώνει» τήν ποιητική του οὐσία. *C'est la rançon de la facilité*. Μή σταματήσεις ὁμως, γι' αὐτό τό λόγο (πού ἴσως καί νά εἶναι λάθος μου) καί μιά καί βρίσκεσαι *en état de grâce*, γράψε ὅσο μπορεῖς περισσότερα.

Καί στέλνε μου τα. Μήν ξεχάσεις νά ἀπαντήσεις στίς πολλές ἐρωτήσεις μου γιά τά μελοποιημένα σου, Κατατόπισε με ἐπίσης γιά τή μουσική κίνηση (τραγουδιοῦ ἔννοῴ) στήν Ἑλλάδα.

Νέα δικά μου; Δέν ἔχω τίποτα τό σημαντικό ἀπό τήν τελευταία φορά πού σοῦ γράψα. Διαβάζω ἐλάχιστα κι' αὐτό τό ὄχι βάρους, μά ἔχω περιόδους στή ζωή μου πού δέ θέλω νά κάνω τήν παραμικρή προσπάθεια. Χάνω πολύ καιρό «παίζοντας» μέ τό μαγνητόφωνο μου, ἀκούοντας μουσική, βάζοντας τάξη, χωρίς νά λογαριάσω ὅλο τόν καιρό πού χάνω ἐργαζόμενος στόν O.I.V. Αὐτή τήν καιρὸ τήν ἐποχή μαθαίνω (κι' ἐκγυμνάζομαι) νά μένω μόνος. Ἀπό μικρό παιδί ἡ μοναξιά μέ βάραινε, τήν ἀπόφευγα καί ζοῦσα πάντα μέ τό φόβο μή μοῦ ἔρθει. Τώρα τήν προκαλῶ κι' ἀνακαλύπτω μάλιστα καί γοητεῖες...

Ὁ Ἰούνιος ἀναγγέλλεται εὐχάριστος. Στίς 18, θά πάω στό Montpellier // Π.10 - 2556 γιά μιά βδομάδα (αὐτή τή φορά θά συζητηθοῦν *les virus de la vigne* !) Μετά γιά λίγες μέρες ξανά στή Γενεύη. Ἔτσι θά σπάσει ὁ ρυθμός. Ὑστερα ἡσυχὸ καλοκαιράκι καί τό Σεπτέμβριο Κύπρο κι' Ἑλλάδα.

Αὐτά Λεία μου γιά τήν ὥρα

Νᾶσαι καλά καί νά μέ σκέφτεσαι
ὅπως σέ σκέφτομαι κι' ἐγώ

Πέτρος

• **Δευτέρα 25/5** : Άν ή ήμερομηνία «Δευτέρα 25 Μαΐου» είναι ή πραγματική, τότε πρέπει νά πρόκειται για τή Δευτέρα 25.5.1981, τή μόνη 25 Μαΐου (μέσα στά χρονικά πλαίσια τής άλληλογραφίας) πού πέφτει Δευτέρα. Καί άν ή χρονολόγηση ατή είναι σωστή, τότε ή έπιστολή ατή, όπου ό Πέτρος Φρυδάς παραπονιέται για τόν χαμένο χρόνο του στόν Ο.Ι.Υ., πρέπει χρονικά νά τοποθετηθεί άμέσως πριν άπό τήν έπιστολή Π.18 -2564 τής 29.11.1981, όπου ό Πέτρος Φρυδάς αναγγέλλει τή συνταξιοδότησή του στό τέλος τής ίδιας χρονιάς.

• **τό προσεχές σου**: ένν. γράμμα.

• **πού μου τά στέλνεις**: Μέ βάση τήν προτεινόμενη χρονολόγηση τής έπιστολής τόν Μάιο 1981, τό πιθανότερο είναι νά ύποθέσουμε πώς πρόκειται για τά ποιήματα τής συλλογής *30 Ποιήματα ζωής και θανάτου*, έκδ. Bilateral, 1981. Δές τήν άμέσως χρονικώς άκολουθούσα έπιστολή Π.18 -2564 τής 29.11.1981, όπου έκτενέστερος λόγος γι' αυτά.

• **C'est la rançon de la facilité** = είναι τό τίμημα τής εύκολίας (ένν. πού έχεις στή γραφή).

• **en état de grâce** = σέ περίοδο εύφορίας.

• **τά μελοποιημένα σου**: Η Α. Χ. Κ. έρωτήθηκε σχετικά. Ήξερε πώς ποιήματά της έχουν μελοποιηθεί άπό τούς Θέμι Άνδρεάδη και Νότη Μαυρουδή, αλλά δέν θυμόταν ούτε ποιά, ούτε πότε. Δές και έπιστολή τής Gisèle Prassinos G.21 -2616 τής 5.10.1970.

• **Ο.Ι.Υ.** = Organisation Internationale de la Vigne et du vin (= «Διεθνής Όργανισμός τής Άμπέλου και τοῦ οίνου»). Διακρατικός Όργανισμός (48 κρατών) συντονισμού τών έπιστημονικών και τεχνικών οίνο-άμπελοκαλλιεργητικών δραστηριοτήτων.

Ό Πέτρος Φρυδάς ήταν μέλος τής γαλλικής εκπροσώπησης στόν Ο.Ι.Υ.

• **les virus de la vigne** = οί ιοί τής άμπέλου.

Καλή μου καί πιστή μου Λεία,
Μόλις έλαβα τό βιβλίό σου (ώραιότατο έξώφυλλο), μά βιάζομαι νά σοῦ στείλω τήν εὐχητήρια αὐτή κάρτα.

Θά τό διαβάσω λοιπόν αὐτές τίς μέρες καί θά σοῦ ξαναγράψω.

Γιά τήν ὥρα, ζοῦμε ἡ Gisèle κι' ἐγώ δύσκολες μέρες. Ἡ θεία της (83 χρονῶ) ἀρρώστησε βαρειαί καί τήν ἔχουμε σπίτι τώρα καί 45 μέρες μέ γιατρούς, νοσοκόμες, ἐπεμβάσεις, κτλ. Μέ ἄλλα λόγια τό σπίτι εἶναι μελαγχολικό, μελαγχολικές εἶταν κι' οἱ γιορτές κι' οἱ φροντίδες, οἱ ἔννοιες κι' ἡ διαρκῆς ἀνησυχία δέ μᾶς ἀφήνουν τό μυαλό ἤσυχο.

Εὐχομαι ἐσύ νά εἶσαι καλά, νά εἶναι καλά καί ὅλη οἱ οἰκογένεια, νά περάσετε εὐχάριστα ἀπό τόν ἕνα στόν ἄλλο χρόνο καί νά γνωρίσετε τό 78 πολλές χαρές, εὐχάριστες ἐκπλήξεις κι' ἐσύ ιδιαίτερα ὄρεξη γιά δουλειά καί κέφι γιά ζωή.

Μέ τήν ἀγάπη μου

Πέτρος

[Δίφυλλη εὐχητήρια κάρτα ἀνοιχτή μέ τυπωμένες στά δεξιά τίς εὐχές:]

Season's Greetings - Meilleurs Vœux - Felices Fiestas - Beste Westen - Frohe Festtage

[Ἰδιες εὐχές στά ρωσικά καί κινεζικά.]

• τό βιβλίό σου: Πιθανότατα πρόκειται γιά τή συλλογή διηγημάτων *Πρωί - Μεσημέρι - Βράδυ*, Κατανιώτης, 1977. Δές γι' αὐτό κρίση Δ. Χατζῆ καί μικρό παρουσιαστικό: «Φάκελος Δ.Χατζῆς», ἐπιστολές 10.3.1966, 26.3.1966, 10.5.1966, 22.12.1966.

• Ἡ θεία της: La tante Marie Massimo (= ἡ θεία Μαρία Μάσιμο), ἀδελφή τῆς μητέρας τῆς Gisèle. Γεννημένη τό 1894 ἔζησε ὅλα της τά χρόνια κοντά στή Gisèle, πρῶτα στό πατρικό της σπίτι (στήν Κωνσταντινούπολη ἀρχικά κι ὕστερα στή Nanterre, ἐργατικό προάστιο στό ΒΔ. Παρίσι) καί στή συνέχεια, μετά τόν γάμο τῆς Gisèle μέ τόν Πέτρο Φρυδά τό 1949, στό παρισινό διαμέρισμά τους. Πέθανε τό 1990, 96 ἐτῶν. Γιά τή (μητρική) σχέση θείας καί ἀνηψιάς, δές τίς ἐπιστολές τῆς Gisèle Prassinou G.04 -2598 τῆς 19.12.1961 καί G.06 -2600 τῆς 10.1.1962.

Ὁ πατέρας τῆς Gisèle, Λύσανδρος Πράσινος φθάνει στό Παρίσι φυγᾶς ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη τό 1922, 34 ἐτῶν. Μαζί του ἡ γυναίκα του Victorine Massimo (πού πέθανε 5 χρόνια μετά, τό 1927), τά δύο τους παιδιά, ὁ Μάριος, 6 καί ἡ Gisèle, 2 ἐτῶν, οἱ δύο ἀδελφές τῆς γυναίκας του, ἡ πεθερά του (γιαγιά τῶν παιδιῶν καί μητέρα τῶν τριῶν κοριτσιῶν) καί «ὁ παππούς», ὁ σύντροφος τῆς γιαγιάς. Δές Σμαράγδα Μοστράτου, *Λύσανδρος Πράσινος, 1888 - 1936. Πεζογράφος, ποιητής, ζωγράφος*, Κέδρος, 1984 (καί, μέ κάποιες διορθώσεις, στήν εἰσαγωγή τῆς ἑλληνικῆς μετάφρασης τοῦ μυθιστορημάτος τῆς Gisèle, *Μά ὁ χρόνος δέν ὑπάρχει*, Ἐξάντας, 1995).

• νά γνωρίσετε τό 78 πολλές χαρές: Ἡ χρονολόγηση τῆς ἐπιστολῆς στά τέλη τοῦ 1977 βεβαιώνεται.

Π.12 -2558

7.10.79

Chère Lia,

Merci pour ta fidélité et les nouvelles diverses que tu nous donnes. Bravo pour les publications de 79, je t'admire d'être si active et productive.
Je te prie de saluer ta famille et t'embrasse affectueusement.

Gisèle

Έχεις τό δῶρο, πού γίνεται κάθε μέρα πού ~~παι~~ περνᾶ, πιά σπάνιο: νά μήν ξεχνᾶς τούς παλιούς φίλους. Έχεις φυσικά κι ἄλλα δῶρα, καί μεταξύ ἄλλων τή δραστηριότητα: περιμένω λοιπόν τή νέα σου «παραγωγή», πού ἀπ' ὅσα γράφεις ἀγγέλλεται πλούσια.

Χαιρετισμούς σέ ὅλη τήν οἰκογένεια κι' εὐχομαι νά ἰδωθοῦμε τοῦ χρόνου στήν Ἀθήνα.

Πέτρος

Κάρτα Δές Π.13 -2559

Vittore PISANO dit PISANELLO (vers 1380 – vers 1451)

Portrait d'une Princesse de la famille d'Este.
Portrait of a Princess of the family of Este.
Ritratto d'una Principesa della famiglia d'Este.
Retrato de una Princesa de la familia de Este.

Musée du Louvre (École Véronaise).

Μετάφραση τοῦ χαιρετισμοῦ τῆς Ζιζιέλ:

Άγαπητή Λεία,
Εὐχαριστῶ γιά τή σταθερή φιλία σου καί τά διάφορα νέα πού μᾶς δίνεις. Μπράβο γιά τίς δημοσιεύσεις τοῦ 79, σέ θαυμάζω πού εἶσαι τόσο δραστήρια καί παραγωγική.
Χαιρέτησε, σέ παρακαλῶ, τήν οἰκογένειά σου καί σέ φιλῶ μέ ἀγάπη.

Gisèle

Αγαπητή μου Λεία,

Τά νοστιμώτερα φρούτα είναι εκείνα πού ώριμασαν πάνω στο δέντρο. Έτσι ώριμασε ή «Υπερμνησία» σου. Ώριμασε καί μέστωσε, μέσα σου, κάθε φράση, κάθε κεφάλαιο, μέστωσε ή πλούσια γλωσσο, ή μουσικότητα τής φράσης, ή αρχιτεκτονική, ή δομή αὐτοῦ τοῦ βιβλίου. Μήπως γελοῖμαι;

Γιαυτό παρά τήν αισθητική του τελειότητα καί τήν «ποιητικότητα» του τό βιβλίο σου εἶναι πολύ κοντά στή ζωή τήν καθημερινή καί πίο κοντά ἀκόμη στήν ἄλλη τή βαθύτερη τήν ἐσωτερική, πού κάνει ὑποφερτή (ἤ ἀνυπόφορη) τήν πρώτη. Ἡ δυσκολία νά ἐπικοινωνήσουμε μέ τούς ἄλλους, ή δυσκολία νά τούς κατανοήσουμε καί νά μᾶς κατανοήσουν, σέ σημεῖο πού οἱ σχέσεις μας καί μέ τά πίο κοντινά κι ἄγαπητά πρόσωπα νά ἔχουν βᾶθρο τους μιά τεράστια παρεξήγηση. Καί ή ἄλλη δυσκολία, ή ἀνυπέρβλητη: Πῶς ν' ἀποφύγεις τίς παγίδες πού ὑπουλα σοῦ στήνει ή ζωή; Παγίδα ὁ ἔρωτας, παγίδα ή συζυγική ἀγάπη, παγίδα κι ἡ ἐπαγγελματική δραστηριότητα, παγίδα καί τά «ὕλικά ἀγαθά», παγίδα κι ἡ κουλτοῦρα πού μερικοί σάν κι ἑμᾶς τόσο λαχταρᾶμε... Παγίδα κι ἡ πολιτική ἀκόμα –πρό παντός– ὅταν εἶναι ἐλπιδοφόρα...

Διπλοπαγιδευμένη καί τριπλοπαγιδευμένη ή ἡρωῖδα τής «Υπερμνησίας». Θαύμασα ιδιαίτερα μέ τή λεπτότητα, μέ ἑ πόσο τάκτ, μέ πόση ψυχική εὐγένεια χειρίστηκες τήν ἀντίθεση τής συζυγικής ἀγάπης (πολύτιμο ἀγαθό) μ' ἕναν ἔρωτα (πολύτιμο δῶρο τής ζωῆς). // Π.15 -2561

Πῶς νά ἐπιτύχεις μιά ἀρμονική συνύπαρξη τῶν δύο; Δέν ὑπάρχει ὑψηλότερο κι ὠραιότερο αἶσθημα ἀπό τή συζυγική στοργή, λέει κάπου ὁ μέγιστος **Albert Cohen** (διάβασε Λεία τό ἀριστούργημα του «*La belle du Seigneur*»), ὅπου ή σύζυγος εἶναι ταυτόχρονα ἀδερφή καί μητέρα κι ὅπου ὁ σύζυγος εἶναι γιός κι ἀδερφός. Οἱ ρίζες πᾶνε βαθειά, οἱ ἀναμνήσεις, οἱ καλές κι οἱ θλιβερές, ή τρυφερότητα, ή ἤρεμη καί γαλήνια ἀγάπη πού συνδέει τό ζευγάρι καί πού θά τό συνοδέψει μέχρι τά γερατειά, μέχρι τό θάνατο.

Ὁ ἔρωτας εἶναι μιά ὑπέροχη πυρκαϊά πού φωτίζει ξαφνικά μέ τίς ἄγριες φλόγες του τή ζωή σου, τίς δίνει μιά ἐξαιρετική ἔνταση, σέ ἀνεβάζει σέ ἰλιγγιώδη ὕψη μά καί σέ κατεβάζει σέ φριχτά σκῶ ὑπόγεια σκοτάδια, κι ἄργά ή γρήγορα σβύνει ἀφήνοντας σε πλουτισμένο μα[[]] καί μειωμένο δημιουργῶντας ἕνα δυσπλήρωτο καί παγερό κενό.

Δέν ξέρω, Λεία, ἄν αὐτό τό τόσο ἐπικίνδυνο καί δύσκολο θέμα τό χειρίστηκε ἕμε ἄλλος ἀπό σένα, στήν ἐλληνική λογοτεχνία. Ἡ «Υπερμνησία» σου ἔχει λοιπόν μεταξύ ἄλλων τό προσόν τής πρωτοτυπίας, πρωτοτυπία πού βρίσκει κανείς καί στή φόρμα τής ἀφήγησης.

Ὁ Θεός νά σέ φυλάγει λοιπόν ἀπό κακό μάτι (κι ἀπό κακούς κριτικούς), καί νά μᾶς δώσει προσεχῶς κι ἄλλα ἔργα σάν τήν «Υπερμνησία» γιά νά σέ εὐγνωμονοῦμε.

Χαιρετισμούς ἀπό τή Gisèle (κρίμα πού τά φτωχά της ἐλληνικά δέν τίς ἐπιτρέπουν νά ἀπολαύσει τό βιβλίο σου), καί χαιρετισμούς δικούς μου σέ ὄλη σου τήν οἰκογένεια.

Μέ τή φιλία μου

Πέτρος

-
- μα[[ί]] = μά· εκ παραδρομής από τό γαλλικό mais (= αλλά).
 - [Άγαπητή μου Λεία. Μέ τή φιλία μου](#) : Αίσθητά αποστασιοποιημένα σέ σχέση μέ τά αντίστοιχα προηγούμενων ἐπιστολῶν.
 - «[Υπερμνησία](#)»: Λεία Χατζοπούλου Καραβία, *Υπερμνησία*, Καστανιώτης, ¹1979, Βιβλιοπωλείον τῆς Ἑστίας, ²1984. Δές καί ἐπιστολές Π.05 -2551 (ὅπου καί σύντομη παρουσίαση τοῦ ἔργου), Π.07 -2553, Π.20 -2566, Π.32 -2578, Π.36 -2582.
 - [Albert Cohen](#) (1895–1981), *Belle du Seigneur*, Gallimard, 1968.

Λεία μου,
Είσαι αναμφισβήτητα ο πιο χαριτωμένος άνθρωπος που ξέρω... Μόνο
έσύ μπορείς να μιλήσεις για σένα **σέ τέσσερις κολόνες εφημερίδας** χωρίς... να
περιαντολογήσεις.

Τέτοια απλότητας, τέτοια φυσικότητας τέτοια διαύγεια πνεύματος, είναι δώρα του
// Π.17 -2563 Θεού, Λεία...

Θά βρίσκουμε στην Αθήνα από την ερχόμενη Παρασκευή 20 μέχρι το **σάββατο**
28 Μαρτίου.

Θέλεις να ιδωθοῦμε;

Μέ αγάπη

Πέτρος

• **σέ τέσσερις κολόνες εφημερίδας** : Πρέπει μάλλον να πρόκειται για κάποια συνέντευξη
της Λείας Χατζοπούλου Καραβία σέ κάποια εφημερίδα περί τις αρχές του 1981 σχετικά ίσως μέ
τά *30 Ποιήματα ζωής και θανάτου*, έκδ. Bilateral, 1981. Ή ίδια ρωτήθηκε, αλλά της ήταν
αδύνατον να θυμηθεῖ οτιδήποτε σχετικό.

Λεία μου,

Δέ φαντάζεσαι πόσο μοῦ ἀρέσει ὁ «λόγος» σου. Εἴτε ποίηση, εἴτε πεζογράφημα, εἴτε θέατρο. Ὑπάρχει πρῶτ' ἀπ' ὅλα ἕνας «τόνος» πού ἔχει φυσικός, ἀπλός, τρυφερός, ζεστός πού μέ γοητεύει. Ἕνας τόνος, δικός σου, ἀποκλειστικά δικός σου. Ἀπό τά πρῶτα σου κείμενα μέχρι τά τελευταῖα. Καί πού δέν ὀφείλεται οὔτε στή γλῶσσα (ὅσοδήποτε κι ἂν εἶναι ωραία), οὔτε στό ὕφος, οὔτε στίς λέξεις, οὔτε στήν ἀρμονική συναρμολόγησή τους. Πηγάζει ἀπό μέσα σου.

Μά παράλληλα μέ εὐφραίνει μιά διαύγεια τῆς ἔκφρασής σου, μιά διαφάνεια, πού μέ ἀπαλάσσει ἀπό κάθε προσπάθεια γιά νά δεχθῶ πλήρως τήν ὁμορφιά της ἢ τή συγκίνησή της. Κι' αὐτό δέ σημαίνει ὅτι μέ τήν πρώτη ἀνάγνωση τοῦ κειμένου σου ἐξαντλεῖται ἡ περιεκτικότητά του. Μετά τήν πρώτη μου ἀπόλαυση, κάθε νέα μου ἐπαφή μαζί του μοῦ δίνει νέα εὐχαρίστηση. Μέ ἄλλα λόγια, ὅπως ἡ διαύγεια τοῦ νεροῦ μᾶς πλανᾷ γιά τό βάθος τοῦ βυθοῦ, ἔτσι κι ἡ ἀνεση τῆς φράσης σου μπορεῖ νά πλανέσει ἕνα ἐπιπόλοιο ἀναγνώστη. Ἐκφραση εὐνόητη μά περιεχόμενο πολύπλοκο καί βαθύ σάν τή ζωή.

Ὑπάρχει ἀκόμα ἕνα ἐκείνο στοιχεῖο πού συμβάλλει σημαντικά στήν ἀπόλαυσή μου. Μά ἐδῶ πρόκειται γιά καθαρά ὑποκειμενική κρίση: ἔχω τήν ἐντύπωση ὅτι ὅλο σου τό ἔργο –ἀκόμα κι' ὅταν θέτει ἐπί σκηνῆς ἄλλα πρόσωπα– εἶναι ἕνας μονόλογος πού ἀπευθύνεται ὄχι στό κοινό τῶν ἀναγνωστῶν σου, μά σέ ἕνα μόνο πρόσωπο, πού στήν πραγματικότητα μπορεῖ νά εἶναι ἄλλο κάθε φορά, μά στήν οὐσία εἶναι πάντα τό ἴδιο, ἀναλλοίωτο, ἰδανικό. Συχνά λοιπόν διαβάζοντας σε καί ξαναδιαβάζοντας σε νομίζω ὅτι ἀπευθύνεσαι σέ μένα τέτοια εἶναι ἡ ἀμεσότητά μοναδικά σέ μένα. Φαντάζομαι ὅτι κι' ἄλλοι ἀναγνώστες θά ἔχουν αὐτή τή συναίσθηση ὅτι τοὺς ἀπευθύνεσαι προσωπικά. //

Δέν ξέρω, Λεία, ἂν ἔγινε νοητός. Θά ἔπρεπε ἴσως νά ἀναπτύξω περισσότερο τή σκέψη μου, μά ἀπό τά σβυσίματα μερικῶν λέξεων θά ἀντελήφθεις ὅτι δέ μοῦ εἶναι εὐκόλο.

Πιό συγκεκριμένα: τό «Ἦμωνα στό σταυρό» εἶναι μιά ἀριστουργηματική σελίδα. «Τίς πρῶτες μέρες περνοῦσα» συνταραχτικό. Τί δύναμη καί παραστατικότητα –καί τί πόνος– στίς 23 γραμμές τοῦ «Περιεῖχα βεβαίως ἀνέκαθεν».

Μά ὅλα, Λεία μου, καί τά τέσσερα τοῦ «Νεκροῦ» καί οἱ «Προσπάθειες ἐπιβίωσης», ἀπό τό πρῶτο μέχρι τό «Εὐχαριστήριο», 30 διαμάντια καί ρουμπίνια καί τά πού στολίζουν ἕνα ἀπό τά πιό ἀριστοτεχνικά κοσμήματα πού βγήκαν ἀπ' τά χέρια σου.

Καί τώρα, δύο-τρία προσωπικά. Στίς 31 δεκεμβρίου τελειώνει ἡ ὑπαλληλική μου ζωή. Γυρίζει ἔτσι μιά σελίδα. Εὐχομαι ἡ ἐλεύθερη ζωή τοῦ συνταξιούχου νά μοῦ δώσει τίς ἱκανοποιήσεις πού πάντα ἐπιθύμησα.

Ἡ «Χαμένη Ἄνοιξη» τοῦ Τσίρκα θά βγεῖ γαλλικά τήν ἐρχόμενη ἄνοιξη. Les Éditions du Seuil μοῦ ἀνέθεσαν νά « ξανακυττάξω » τή γαλλική μετάφραση κι' αὐτή ἡ δουλειά μοῦ ἔφαγε τρεῖς μῆνες, τόσο ἄθλιο εἶταν ἡ δουλειά τό κείμενο. Γαλλίς γάρ ἡ μεταφράστρια καί πελάγωσε μέ τοὺς γλωσσικούς ἀκροβατισμούς (καί τά πολιτικά καί τά σεξουαλικά) τοῦ Γιάννη μας... (Αὐτά μεταξύ μας).

Κατά τό Πάσχα θά «κατέβω» στήν Ἀθήνα, γιά τό γάμο τῆς νεώτερης μου ἀνηψιάς. Κι' ἐσύ τί γίνεσαι; Τόν περασμένο Μάρτιο πού σέ εἶδα εἶσουν μιά χαρά.

Μέ τήν ἀγάπη μου

Πέτρος

• «Ήμουνα στό σταυρό», «Τίς πρώτες μέρες περνούσα», «Περιείχα βεβαίως άνέκαθεν», «Νεκρός», «Προσπάθειες επίβίωσης», «Εύχαριστήριο» : Τίτλοι επί μέρους ποιημάτων και έννοτήτων τής ποιητικής σύνθεσης *30 Ποιήματα ζωής και θανάτου*, έκδ. Bilateral, 1981. (Δές σημείωση στην έπιστολή Π.09 -2555).

30 ποιήματα μεγάλης συναισθηματικής έντασης, απόρροια βιοματικής έμπειρίας από τήν έρωτική ζωή μιās γυναίκας - ποιήτριας. 30 ποιήματα ένδοσκόπησης και άναστοχασμού πάνω στην έγγαμη ζωή και τή συζυγική πίστη, στόν έρωτα και τήν ποίηση. 30 ποιήματα, σέ πεζό ή σέ στίχους, μιās ποιητικής σύνθεσης άρθρωμένης σέ πέντε ένότητες:

Ή πρώτη, εισαγωγική, μέ 4 ποιήματα έρωτικής έξαρσης και μεταρσίωσης: Ή γυναίκα - ποιήτρια, έρωτευμένη, δοσμένη στόν έραστή πού τή λατρεύει, εύτυχισμένη. Ή ποίηση τής είναι άχρηστη. Ή δεύτερη μέ 6 ποιήματα και τίτλο «Ή Κατοικία»: Ή έρωτική φθορά στην καθημερινότητα τής συμβίωσης στό ίδιο σπίτι. Ή τρίτη μέ 4 ποιήματα και τίτλο «Ο Νεκρός»: Ο πρώην έραστής, αδιάφορος πλέον και ξένος. Ή όδυνηρή άνοιχτή πληγή τής έρωτικής άπιστίας και έγκατάλειψης. Ή τέταρτη μέ 8 ποιήματα και τίτλο «Στό μεταίχιμο» (τής τρέλας): Ή άπώλεια του έρωτα και ή άνάμνηση τής περασμένης εύτυχίας. Ή γυναίκα - ποιήτρια πληγωμένη, ταπεινωμένη, «στό σταυρό», «στό σύνορο ζωής και θανάτου». Ή ποίηση είναι τό καταφύγιο σωτηρίας τής. Ή πέμπτη μέ 8 ποιήματα και τίτλο «Προσπάθειες επίβίωσης»: Ή γυναίκα - ποιήτρια άποφασισμένη νά επιβιώσει στην τέχνη. Ή ποίηση γίνεται έπιλογή ζωής. Ή κατάφαση τής ζωής και ή κυριαρχία «τής Παντοκράτειρας Αγάπης». (Δές τό άρθρο τής Γεωργίας Μάνιου, «Ο μεταίχιμακός κόσμος τής Λείας Χατζοπούλου Καραβία από τή συλλογή *30 Ποιήματα ζωής και θανάτου*», περ. *Ο Σίσυφος*, τχ. 1, Ίαν. -Ιούν. 2011, σσ. 23-27.

Τά πεζά ποιήματα «Ήμουνα στό Σταυρό» και «Περιείχα βεβαίως άνέκαθεν», σέ πρώτο πρόσωπο, ανήκουν στην ένότητα «Στό μεταίχιμο».

Στό πρώτο, ή γυναίκα - ποιήτρια, στό σταυρό του μαρτυρίου, γράφει: «Ήμουνα στό σταυρό από καιρό κι ό καλός μου άνύποπτος. Μόλο πού εκείνος μέ είχε οδηγήσει μέχρι τό λόφο, κι ό ίδιος τρυφερά μέ πλάγιασε στό ξύλο και κάρφωσε τούς ήλους».

Στό δεύτερο, ή γυναίκα - ποιήτρια, γή καλά λιπασμένη («περιείχα βεβαίως άνέκαθεν άζωτο, φώσφορο και κάλλιο ...»), όργωμένη, σπαρμένη, καρποφόρα... «Όμως ό άντρας δέν είχε φραγμό. Άνέσκαβε βαθύτερα, βαθύτερα ώσπου σκιστήκανε τά σωθικά μου και κύλησε τό πύρινο ποτάμι όλέθριο. Πέταξαν πέρα τά πουλιά καγαλισμένα, χαθήκανε τά χρώματα. Μαύρο τοπίο δύσοσμο. Ο άντρας βλαστήμησε τότε κι έφυγε για πάντα όσο μπορούσε πιο μακριά».

Τό ποίημα «Τίς πρώτες μέρες μετρούσα», όπως είναι ό σωστός τίτλος του (άντί του έκ παραδρομής λανθασμένου «Τίς πρώτες μέρες περνούσα» τής έπιστολής) ανήκει στην ένότητα «Προσπάθειες επίβίωσης»: «Τίς πρώτες μέρες μετρούσα τήν άπουσία του» [...] «Ή άπουσία του έγινε άχρονη. / Ξεχνώ. Ξεχνιέμαι. / Θεέ μου, δέν είναι δυνατό! / Δέ χάνεται έτσι ένας άνθρωπος».

Ή κάθε μία από τίς πέντε ένότητες του ποιητικού συνθέματος εισάγεται μέ móτο ένα ποιητικό παράθεμα πού όρίζει τό θέμα τής. Ή όλη σύνθεση και ή εισαγωγική ένότητα, όπου ειδικά ό λόγος για τή χρησιμότητα τής ποίησης, έχουν ως móτο τή γνωστή ρήση του Τάκη Σινόπουλου από τή συλλογή *Ή ποίηση τής ποίησης* (1964) : «Άν ζει, άν ύπάρχει ακόμα ή ποίηση, τουτο τό χρωσάμε σέ κείνη τήν άσήμαντη, τήν ταπεινή ρωγή πού λησμόνησαν οι θεοί στό σφαλισμένο παράθυρο τής σιγουριās και τής άμυνας των ανθρώπων».

Τό μόντο πού εισάγει τήν ένότητα «Ἡ Κατοικία», ὅπου ὁ λόγος εἰδικά γιά τόν ἔρωτα πού τέλειωσε, εἶναι τό ποίημα «Ἀφιέρωση» τοῦ Μανόλη Ἀναγνωστάκη ἀπό τή *Συνέχεια 3* (1962): «Γιά τούς ἐρωτευμένους πού παντρεύτηκαν / γιά τό σπίτι πού χτίστηκε / γιά τά παιδάκια πού μεγάλωσαν / γιά τά πλοῖα πού ἄραξαν / γιά τή μάχη πού κερδήθηκε / γιά τόν ἄσωτο πού ἐπέστρεψε / γιά ὅλα ὅσα τέλειωσαν χωρίς ἐλπίδα πιά».

Στά τέσσερα ποιήματα τῆς ένότητας «**Ὁ Νεκρός**» ἀναπτύσσεται τό θέμα πού εισάγουν οἱ πῖο κάτω στίχοι τοῦ Σουηδοῦ ποιητῆ Gunnar Ekelöf: «Ὅπως καί νά 'χει ἐσύ χάθηκες / τώρα ἤ πρίν μιά στιγμή / ἤ χίλια χρόνια πρίν / ὅμως ἡ ἐξαφάνισή σου / παραμένει» (ἀπό τό *Sagan om Fatumeh* [= Ὁ Μύθος τῆς Φατμέ], 1966).

Οἱ στίχοι τῆς Σταυριανῆς Γεωργαντᾶ: «... ἡ περιβεβλημένη τῶν τρελῶν τό ἔνδυμα / (τά ἠλεκτροσόκ δέν ξεριζώνουν τήν ἀγάπη μου) / φρενήρης χορός κάτω ἀπό ἤχους πού παρεφρόνησαν...» (ἀπό τή *Σχίζα*, 1980) χρησιμεύουν ὡς μόντο τῆς ένότητας «Στό Μεταίχμιο» (τῆς τρέλας).

Τέλος, τά 8 ποιήματα πού ἀπαρτίζουν τήν ένότητα «**Προσπάθειες ἐπιβίωσης**», ὅπου ὁ λόγος γιά τήν (παρά τήν ὅποια ἀπόγνωση) ἐλπίδα τῆς ζωῆς, ἐπιγράφουν οἱ στίχοι τοῦ Κλείτου Κύρου: «Κι ὅμως τό ξέρουμε καλά προτοῦ νά ξημερώσει / θά ξαναγεννηθοῦν οἱ ἀναμονές οἱ ἐλπίδες θά πληθαίνουν» ἀπό τήν πρώτη του συλλογή, *Ἀναζήτηση* (1949).

Στό ποίημα «**Εὐχαριστήριο**», καταληκτικό τῆς τελευταίας αὐτῆς ένότητας καί συνάμα τῆς ὅλης σύνθεσης, ἡ γυναίκα - ποιήτρια μνημονεῦει καί εὐχαριστεῖ τούς ποιητές, στίχους τῶν ὁποίων χρησιμοποίησε ὡς μόντο πρὸς ποιητική ἀνάπτυξη στίς ἐπί μέρους ένότητες τοῦ δικοῦ της συνθέματος:

Λυράρηδες, τραγουδιστάδες τῆς πατρίδας μου
κι ἐσεῖς, Τάκη Σινόπουλε, Μανόλη Ἀναγνωστάκη,
Κλεῖτε Κύρου, Μάγια-Μαρία Ρούσσου,
καλή Σταυριανή Γεωργαντᾶ
κι ἐσύ ξένη ποιητῆ Γκούναρ Ἴκελοφ
στούς στίχους σας εἶπατε ὅ,τι θά ἦθελα
ἢ θά ἔπρεπε νά πῶ. Εὐχαριστῶ σας.

• **τελειώνει ἡ ὑπαλληλική μου ζωή** : Δές ἐπιστολές Π.07 -2553, Π.09 -2555.

• «**Χαμένη Ἄνοιξη**»: Στρατῆς Τσίρκας, *Δίσεχτα χρόνια. Ἡ χαμένη ἄνοιξη*, Κέδρος, 1976. Ὁ ὑπέριτλος ἀνήγγελλε μιά τριλογία, τῆς ὁποίας τό πρῶτο μέρος προοριζόταν νά εἶναι *Ἡ Χαμένη ἄνοιξη*, μυθιστόρημα πού ἀποτελέσε ἐν τέλει τό τελευταῖο ἔργο τοῦ «**Γιάννη μας**». Ἡ μετάφρασή της στά γαλλικά, *Printemps perdu* ἀπό τήν Laurence d'Alauzier, ἐκδόθηκε στό Seuil τό 1982. Δές καί σχετική σημείωση στήν ἐπιστολή Π.20 -2566.

• **τοῦ Γιάννη μας**: Γιάννης Χατζηανδρέας εἶναι τό πραγματικό ὄνοματεπώνυμο τοῦ Στρατῆ Τσίρκα (1911-1980).

Pierre Fridas

Παρίσι, 26 Ιανουαρίου 1982

Λεία,

Έλαβα τό γράμμα σου, καλλιγραφημένο σέ μικροῦ σχήματος καρτοῦλα. Συμπεραίνω ὅτι ξεκίνησες γιά σύντομο σημείωμα μά τό στυλό σου σέ παρέσυρε πέρα ἀπό τά προκαθορισμένα ὅρια. Παρ' ὅλ' αὐτά δέν μπόρεσα νά ἐξακριβώσω:

1^ο ἂν ἔλαβες τό **πρῶτο μου γράμμα** ὅπου αὐθόρμητα σοῦ ἐξέφραζα τήν εὐχαρίστηση πού μοῦ ἔδωσαν τά **30 τελευταῖα σου ποιήματα**

2^ο ἂν εἶχες ἀντιρρήσεις γιά τή **γαλλική ἀπόδοση τῶν τριῶν** καί ποιές; («περιέργως, λές, **λιγότερο μέ ἀπογοητεύουν τά Ἴσπανικά**»).

3^ο σ' εὐχαρίστησε τό **μικρό μου κριτικό σημείωμα** («ή κριτική τά παραλέει...»).

Après ces amicaux reproches, ἰδοῦ μέ λίγα λόγια ποιές εἶναι οἱ ἀντιλήψεις μου γιά ὅποιασδήποτε φύσεως μεταφραστικῆς προσπάθειας. «Καλή» μετάφραση δέν ὑπάρχει. Κι' ἂν δέν ὑπάρχει εἶναι γιατί ἡ γλῶσσα στήν ὁποία γράφτηκε ἕνα λογοτεχνικό κείμενο εἶναι ἀδιάρρηκτα συνυφασμένη μέ τήν αἰσθητική ἀξία του. Λέω, ἀδιάρρηκτα. Ὅταν λοιπόν τό μεταφράζεις δημιουργεῖς ἕνα δεῦτερο κείμενο πού κρατᾷ φυσικά ὀρισμένους δεσμούς μέ τό πρωτότυπο (ὄχι πάντα τούς καλλίτερους), μά πού ἀποκτᾷ, κατά τή μετουσίωση του, τόσα νέα στοιχεῖα χαρακτηριστικά τῆς νέας γλώσσας ὥστε νά γίνεται σχεδόν αὐτόνομο. Ἄν ἤθελα νά ἔκανα καρικοτοῦρα, θά ἔλεγα ὅτι ἂν ἡ ρετσίνα εἶταν ποίημα, μεταφρασμένη ἀγγλικά γίνεται οὐῖσκυ. Ὑπερβάλλω. Τό ξέρω. Μά τό κάνω γιατί θέλω νά καταλήξω στό ὅτι: ἀφοῦ ἡ μετάφραση εἶναι «ἀπραγματοποιήσιμη», τότε πρέπει νά βρεθεῖ μιά ἄλλη λύση. Κι' αὐτή εἶναι: ν' ἀποδοθεῖ ἐλεύθερα ἕνα «ἀντίστοιχο» κείμενο στή νέα γλῶσσα, πού διαβαζόμενο νά δείχνει δίνει τήν ἐντύπωση ὅτι γράφτηκε **κατευθεῖαν** σ' αὐτήν.

Μέ ἄλλα λόγια, εἶμαι **ὑπέρ τῆς ἐλευθέρως μεταφράσεως**, Δηλ. ὁ μεταφραστής δέν πρέπει νά διστάσει ν' ἀπομακρυνθεῖ // Π.21 -2567 ἀπό τό πρωτότυπο, κάθε φορά, πού τό «πνεῦμα τῆς γλώσσας» του, τοῦ πρωτότυπου, δέν συμπίπτει μέ τούς ἐκφραστικούς τρόπους (μέ τή λογοτεχνική ἀντίληψη κι' εὐαισθησία, μέ τήν κουλτοῦρα) τοῦ λόγου στόν ὁποῖο πρέπει νά μετατραπεῖ.

Φυσικά ἐδῶ ἐπεμβαίνουν οἱ ικανότητες τοῦ μεταφραστή (τό ταλέντο του, θά μπορούσε νά πει κανείς) καί ἡ ἀπόλυτη γνώση του τῆς γλῶσσας στήν ὁποία μεταφράζει. **Γιαυτό**, καθώς θά μάντεψες δέν εἶμαι ἐνθερμος ὁπαδός τῶν μεταφράσεων μέ ἀντιπαραβολή τοῦ πρωτότυπου.

Σπεύδω ὅμως νά προσθέσω ὅτι αὐτά πού εἶπα **παρά** πῶς πάνω εἶναι γνώμη προσωπική πού δέ συμερίζονται ὅλοι (ἐκεῖνοι πού θέλουν ἡ μετάφραση νά κρατᾷ κάτι ἀπό τό **terroir de ses origines**) κι' ὅτι φυσικά ἔχεις κάθε δικαίωμα νά μή συμφωνεῖς. Προσθέτω ἐπίσης, παρά τίς θεωρητικές μου ἀπόψεις πάνω στό θέμα, μ' εὐχαρίστηση θά σέ βοηθήσω στό δύσκολο ἔργο πού ἀνέλαβες. Δέ νομίζεις ὅμως **πῶς 3 πλακέτες**, χωριστές, μιά Ἀγγλική, μιά Ἴσπανική καί μιά Γαλλική θά ἐκπληροῦσαν καλλίτερα τό σκοπό σου;

Ξέρεις, Λεία, πόσο μοῦ ἄρεσε ἡ «**Ὑπερμνησία**». Πιστεύω ὅμως ὅτι τά προσόντα τοῦ ἔργου αὐτοῦ **καθώς** εἶναι ταυτόχρονα καί τά ἐμπόδια γιά γαλλική ἐκδοσή του. Ἐξηγοῦμαι: πρόκειται γιά κείμενο ποιητικῆς ὕψης καί ὅπου ὁ μῦθος (l'intrigue) εἶναι λεπτός σά μεταξωτή κλωστή. Ἐδῶ, λοιπόν, οἱ Γάλλοι ἐκδότες –τοῦλάχιστον ἐκεῖνοι πού ἔχουν

κότσια για να δημοσιέψουν ξένους συγγραφείς– έχουν μεταβληθεί σε επιχειρηματίες. Μόνο έργα μεγάλης κυκλοφορίας είναι διατεθειμένοι να εκδώσουν, δηλ. μυθιστορήματα με όσο τό δυνατό γερή πλοκή και παραδοσιακή δομή, αποκλείοντας νουβέλλες, διηγήματα, και, φυσικά, ποίηση. Αυτό δε σε εμποδίζει να στείλεις ένα αντίτυπο της «Υπερμνησίας» συνοδευόντας το με ένα γράμμα, προτείνοντας το για μετάφραση (+ ένα βιογραφικό) –χωρίς να αναφέρεις τό όνομα μου– στις Editions du Seuil, 27 rue Jacob, 75006 Paris. Τό βιβλίό σου θά μῶθ ἔρθει ἔτσι, μέ τήν κανονική οδό, **στά χέρια μου** και θά μῶθ ζητηθεῖ τότε –μεταξύ ἄλλων– και ἡ δική μου γνώμη.

Μέ τή φιλία μου

Πέτρος

• **Λεία:** Δές, σχετικά μέ τήν προσφώνηση, τήν ἐπόμενη ἐπιστολή (Π.22 -2568) και τήν ἐκεῖ σημείωση.

• **τό πρώτο μου γράμμα :** Πρόκειται πιθανότατα για τό γράμμα τῆς 29ης Νοεμβρίου 1981 (Π.18 -2564), ὅπου **τά 30 τελευταῖα σου ποιήματα**, δηλαδή **τά 30 Ποιήματα ζωῆς και θανάτου**, χαρακτηρίζονται «διαμάντια και ρουμπίνια».

• **τή γαλλική ἀπόδοση τῶν τριῶν :** Ἄν τό πρώτο γράμμα εἶναι πράγματι αὐτό τῆς 29.11.1981, τότε πρέπει να λανθάνει ἕνα δεύτερο, μεταγενέστερο, γράμμα, στό ὁποῖο τρία ἀπό τά 30 ποιήματα-διαμάντια, μεταφρασμένα ἀπό τόν Πέτρο Φρυδά στά γαλλικά, ἀποστέλλονταν (πρός ἔγκριση;) στήν ποιήτρια. Ἡ Λ.Χ.Κ. ἐρωτήθηκε ἂν τυχόν ἔχει κρατήσει τίς μεταφράσεις αὐτές τοῦ Πέτρου Φρυδά, ἀλλά δέν μπόρεσε να θυμηθεῖ τίποτε σχετικά μέ αὐτές.

• **λιγότερο μέ ἀπογοητεύουν τά ισπανικά:** Εἶναι προφανές ὅτι ὁ Πέτρος Φρυδάς δέν καταλαβαίνει σε τί «περιέργως» ἀναφέρεται ἡ ἀλληλογράφος του. Τό ἴδιο, βέβαια, και ὁ ἀντιγραφέας τῆς ἐπιστολῆς του. Ἡ Λ.Χ.Κ. ἐρωτήθηκε σχετικά, ἀλλά τῆς ἦταν ἀδύνατον να θυμηθεῖ κάτι τό συγκεκριμένο.

• **τό μικρό μου κριτικό σημείωμα:** Θά μπορούσε κανείς να ὑποθέσει πώς πρόκειται για τό σχετικό μέ τά **30 Ποιήματα ζωῆς και θανάτου** κριτικό σημείωμα στό γράμμα τῆς 29.11.1981 (Π.18 -2564), ὅπου ὅμως δέν ἀπαντᾷ ἡ ὑπομνηστική ἐντός εἰσαγωγικῶν φράση «ἡ κριτική τά παραλείει...».

• **Après ces amicaux reproches** = Μετά τίς φιλικές αὐτές παρατηρήσεις.

• **εἶμαι ὑπέρ τῆς ἐλευθέρως μεταφράσεως :** Ὁ Πέτρος Φρυδάς ἐκτός ἀπό τήν ἀμέριστη φιλική βοήθειά του πρὸς τούς μεταφραστῆς, τούς Γάλλους τῶν ἐλληνικῶν και τούς Ἑλληνες τῶν γαλλικῶν κειμένων, και τήν ἀνώνυμη ἐπιστασία τῶν μεταφράσεών τους (δές π.χ. ἐπιστολή Π.18 -2564), μετέφρασε ἐπωνύμως στά γαλλικά μέ τή συνεργασία τῆς Gisèle Prassinos τά ἐξῆς ἔργα τοῦ Ν. Καζαντζάκη:

- *Alexis Zorba*, ἐκδ. Chêne, 1947 (πολλές ἐπανεκδόσεις).

- *La libétré ou la mort* (= *Ὁ καπετάν Μιχάλης*), Plon, 1956 (πολλές ἐπανεκδόσεις).

- *Le pauvre d'Assise* (= *Ὁ φτωχούλης τοῦ θεοῦ*), Plon, 1957 (πολλές ἐπανεκδόσεις).

- *Du mont Sinai à l'île de Vénus. Carnets de voyage* (*Ταξιδεύοντας, Αἴγυπτος, Σινά Κύπρος*), Plon, 1958. [Ὁ Ν. Καζαντζάκης σκεφτόταν να κάνει μιά γαλλική ἔκδοση τῶν ταξιδιωτικῶν του κειμένων ἀπό τή Μέση Ἀνατολή μέ τίτλο αὐτόν πού ἐπέλεξαν για τήν ἔκδοση τῆς μετάφρασῆς τους ὁ Πέτρος Φρυδάς και ἡ Gisèle Prassinos (δές, *Τετρακόσια γράμματα τοῦ Καζαντζάκη στόν Πρεβελάκη*, ἐκδ. Ἑλένης Καζαντζάκη, Ἀθήνα 1965, σ. 540, σημ. 109)].

- **terroir de ses origines** = αμπελώνας της προέλευσής του (της προέλευσης του κρασιού· έδω της μετάφρασης). Έκφραση της οίνοπαραγωγής.

- **3 πλακέτες** : Πρόκειται πιθανώς για μετάφραση (μάλλον έργου της Λείας Χατζοπούλου Καραβία) στα αγγλικά, γαλλικά, ισπανικά, πού είχε αναλάβει είτε νά κάνει ή ίδια, είτε νά έπιστατήσει. [Η Λεία Χατζοπούλου Καραβία ήταν πολύγλωσση. Έκτός από τά αγγλικά τά όποια δίδασκε καί τά γαλλικά, ήξερε, κατά τό βιογραφικό της, ακόμη γερμανικά, ισπανικά, καταλανικά, πορτογαλικά καί ρωσικά]. Θα μπορούσε ίσως νά σκεφθει κανείς ότι τά «ισπανικά» πού, καθώς διαβάζουμε στην αρχή της έπιστολής, «άπαγοιτεύουν λιγότερο» τή Λεία Χατζοπούλου Καραβία, είναι τά ισπανικά της τριπλής αυτής μετάφρασης. Η υπόθεση ώστόσο αυτή έξασθενεί στό μέτρο πού ό Πέτρος Φρυδάς, μολονότι ξέρει «τό δύσκολο έργο» πού έχει αναλάβει ή άλληλογράφος του καί προτίθεται νά βοηθήσει σ' αυτό, βρίσκει «περίεργη» τήν άναφορά της στα ισπανικά (δές πιό πάνω τή σχετική σημείωση). Η Λ.Χ.Κ. ρωτήθηκε, αλλά δέν θυμάται τίποτε τό συγκεκριμένο.

- **«Υπερμνησία»**: Δές έπιστολές Π.05 -2551, Π.07 -2553, Π.14 -2560, Π.32 -2578, Π.36 -2582.

- **στά χέρια μου**: Ό Πέτρος Φρυδάς ήταν lecteur, σύμβουλος έκδόσεων στον γνωστό παλιό γαλλικό έκδοτικό οίκο του Seuil. Έπομένως ή βεβαίωσή του στην έπιστολή Π.03 -2549 ότι «δέν διαβάζει λογοτεχνία» φαίνεται νά εϋσταθει μόνον ίσως για τά χρόνια της δεκαετίας του '60, άν, βέβαια, ή χρονολόγηση της έπιστολής αυτής τό 1965 είναι σωστή.

Pierre Fridas

Παρίσι, 15 Φεβρουαρίου 1982

Λεία μου,

Καθώς βλέπεις τό «μου» αποκαθίσταται. Ἡ ἀπουσία του στό προηγούμενο μου γράμμα ὀφείλετο λοιπόν σέ παρεξήγηση, ἀλλά ὄχι τόσο «νεανική» ὅπως τήν λές. Εἶταν πολύ φυσικό νά ἐρμηνεύσω τή σιωπή σου στό πρώτο μου γράμμα (ἐκ τῶν ὑστέρων μαθάνω ὅτι χάθηκε) καί τόν ὀπωσδήποτε οὐδέτερο τόνο τῆς καρτοῦλας σου, σάν ἔκφραση κάποιας ἐπιθυμίας σου νά διατηρηθοῦν ἀναγκαῖες ἀποστάσεις. Φαίνεται ὅτι ἔκανα λάθος. Τόσο τό καλλίτερο. Γιατί μία ἀπό τίς πολλές μου ἀπογοητεύσεις εἶναι καί ἡ ἀναπόφευκτη φθορά τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων.

Τό μοιραῖο σβύσιμο ἑνός ἔρωτα, ὁσοδήποτε κι ἄν ἔλαμψε ἡ πυρκαϊά του, εἶναι στή φύση τῶν πραγμάτων. Μά ὁ ἐνθουσιασμός μιᾶς νέας φιλίας, γιατί ἐξατμίζεται; Οὔτε ὀργανικοί, οὔτε φυσιολογικοί παράγοντες δέν ἐπεμβαίνουν σ' αὐτές τί σχέσεις. Ἴσως ἐδῶ νά ἔχω παραμείνει «νέος». Ἐπὶ Παρά τήν ὀριμότητα μου ἐξακολουθῶ νά παραξενεύομαι ἀπό τό ἀραιώμα –μετά τίς φιλικές ἐκδηλώσεις τῶν πρώτων μηνῶν– τῶν τηλεφωνημάτων, τῶν ἐπισκέψεων, τῶν συναντήσεων, ἀπό τό κενό πού σιγά-σιγά δημιουργεῖται, χωρίς φανερό λόγο, χωρίς εὐθύνη τοῦ ἑνός ἢ τοῦ ἄλλου.

Ἔτσι λοιπόν κι ἐγώ, σάν κι ἐσένα, ἐκτιμῶ (γιά νά μήν πῶ πῶς ἔχω ἀνάγκη) τό ζεστό τηλεφώνημα καί τή γλυκειά κουβέντα. Δέν ξέρω ἄν ὑπάρχει κάτι καλλίτερο ἀπό τήν ἀπόκτηση ἑνός φίλου, κι ἄν τό χάσιμο ἑνός καλοῦ φίλου δέν εἶναι κάτι ἕνας σοβαρότατος τραυματισμός (ἀποκλείω φυσικά θανάτους, ἀρρώστειες).

Ceci dit, σέ χαίρομαι, Λεία, πάντα τρυφερή κι... ἐργατική. Περιμένω μέ ἐνδιαφέρον τό ἀποτέλεσμα τῆς τόσο δύσκολης δουλειᾶς πού ἀνέλαβες. Εὐχομαι νά μή σέ ἐμποδίσει στήν // Π.23 -2569 ἄλλη, τήν παραγωγική πού κάθε φορά εἶναι καί καλλίτερη

Σοῦ εὐχομαι ἐπίσης ὑγεία καί κουράγιο γιά τίς πίκρες τοῦ ἰδιωτικοῦ καί δημόσιου βίου (ποιός δέν ἔχει, Λεία μου) καί γιά τό αὐριανό βράδυ, πού εἶναι ἡ τελευταία παράσταση τῶν ἔργων σου στούς «Μοντέρνους Καιρούς», κόσμος πολύ κι ἐπιτυχία. Τό ἀξίζεις.

Μέ τή ἀγάπη μου
Πέτρος.

• τό «μου» αποκαθίσταται : Προφανῶς ἡ ἐν λόγῳ «ἀποκατάσταση» ἀναφέρεται στήν προηγούμενη ἐπιστολή τῆς 26ης Ἰανουαρίου 1982 (Π.20 -2566), ὅπου, ὡς φαίνεται, ἡ προσφώνηση «Λεία», χωρίς τό κτητικό «μου», προκάλεσε κάποιο σχόλιο τῆς ἀλληλογράφου περί νεότητος καί ὀριμότητος... Δές καί σημείωση στήν ἐπιστολή Π.14 -2560. Ὄπωσδήποτε τό «μου» αὐτό ἐπιτρέπει τή χρονολόγηση τῆς παρούσης ἐπιστολῆς τό 1982.

- **στό πρώτο μου γράμμα** (πού χάθηκε) : Πρόκειται προφανώς για τό χαμένο (ή λανθάνον γράμμα, στό όποιο ό Πέτρος Φρυδάς περίμενε άπάντηση (πού δέν έλαβε) σχετικά μέ τά έρωτήματα πού διατυπώνει στην έπιστολή Π.20 -2566 τής 26.1.1982.

- **Ceci dit** = τούτων λεχθέντων.

- **των έργων σου στους «Μοντέρνους Καιρούς»** : Στο Θέατρο «Μοντέρνοι καιροί», Γεννηματᾶ 20, στην Πανόρμου, ή Όμάδα τέχνης «Πάροδος» ανέβασε τόν Φεβρουάριο 1982 έλληνικά μονόπρακτα των Ίάκ. Καμπανέλλη, Λείας Χατζοπούλου Καραβία και Λάκη Κουρετζή μέ τόν τίτλο «*Μέ λόγια και χωρίς λόγια*». Κατά τά έδῶ γραφόμενα του Πέτρου Φρυδά, «ή τελευταία παράσταση» ήταν για τήν έπομένη 16 Φεβρουαρίου 1982. Πράγματι στή σχετική άφίσα του θεάτρου αναγράφεται ότι οι παραστάσεις δίνονται κάθε Τρίτη και τό ήμερολόγιο έπιβεβαιώνει πώς ή 16η Φεβρουαρίου 1982 ήταν όντως Τρίτη. Δές ψηφιοποιημένες συλλογές ΕΛΙΑ:

<http://eliaserver.elia.org.gr:8080/Iselia/listres.aspx?lsid=146845&fcode=s711a&ftext=ΘΕΑΤΡΟ%20ΘΠ&fval=Μοντέρνοι%20καιροί%20%20%20%20Αθήνα,%20Γεννηματά%20%20%20Πανόρμου&form=300009>

Η Λ.Χ.Κ. έρωτήθηκε σχετικά, αλλά τής ήταν άδύνατον νά θυμηθεϊ ποιά ήταν ή δική της συμμετοχή. Σχετικά μέ τίς θεατρικές σπουδές και δραστηριότητες τής Λ.Χ.Κ. δές τό κείμενο τής ίδιας, «Θεατρική γραφή», στό περ. *Ό Σίσυφος*, τχ. 1, Ίαν. - Ίούν. 2011, σ. 3έξ.· καθώς και τήν έπιστολή τής Gisèle Prassinos G.08 -2602 μέ τήν εκεί σημείωση.

Παρίσι, 16 Μαρτίου **ξένη γραφή (Γιάννη Πατιζή)**: [1982;]

Λεία μου

Διάβασα, με τό ενδιαφέρον πού μαντεύεις, τήν «**άνοιχτή ἐπιστολή**» σου. Σέ καταλαβαίνω γιατί ἔχω κι ἐγώ περάσει **ἀνάλογες καταστάσεις** ὅπου σέ πνίγει ἡ **ἀγανάχτηση** καί θέλεις νά ξεσπάσεις. Καταλαβαίνω τήν ὀργή σου, γιατί εἶναι ὀργή τίμιου ἀνθρώπου, ἀπό καιρό συγκρατημένη καί πού τελικά ἔπρεπε νά ἐκδηλωθεῖ.

Καλά ἔκανες κι ἔγραψες ἀτά πού, ἀσφαλῶς, ἀπό καιρό αἰσθανόσουνα τήν ἀνάγκη νά πειῖς. Καί τά εἶπες **χῦμα**. Κι ὑποθέτω ν'ἀνακουφίστηκες.

Δέν νομίζεις ὅμως, Λεία μου, ὅτι τέτοιου εἴδους ἱστορίες, σέ φθείρουν; Ἀξίζεις πολύ περισσότερο ἀπ' ὄλους αὐτούς. Τό τόσο ὠραῖο καί τό τόσο γνήσιο σου ταλέντο, γιατί νά τό ἐκθέτεις «**στῶν σχέσεων καί τῶν συναναστροφῶν τήν καθημερινήν ἀνοησία**»; Ἐμεῖς πού σέ ἀγαποῦμε περιμένουμε νά μᾶς δώσεις –τόρα πού βρίσκεσαι στήν ὠραιότερη ἡλικία ἐνός δημιουργοῦ– τή συνέχεια τοῦ ἔργου σου. Γιατί λοιπόν νά χαραμίζεις τά σπάνια δῶρα σου «**μέ τήν πολλή συνάφεια τοῦ κόσμου καί τές πολλές κινήσεις κι ὀμιλίες**»;

Σταματῶ ἐδῶ. Δέν ἀμφιβάλω ὅτι ὄλ' αὐτά τά σκέφτηκες κι ἐσύ.

Μέ τήν ἀγάπη μου

Πέτρος

ΥΣ. Θά βρίσκομαι στήν Ἀθήνα μεταξύ 23 **ἀπριλίου** καί 8 Μαΐου.

• **άνοιχτή ἐπιστολή** : Ἡ Λ.Χ.Κ. ἐρωτήθηκε σχετικά, ἀλλά δέν θυμόταν καθόλου περί τίνος ἐπρόκειτο καί κατά τίνων εἶχε γράψει.

• «**στῶν σχέσεων καί τῶν συναναστροφῶν τήν καθημερινήν ἀνοησία**»

• «**μέ τήν πολλή συνάφεια τοῦ κόσμου καί τές πολλές κινήσεις κι ὀμιλίες**» : Οἱ στίχοι 4-5 καί 8-9 τοῦ ποιήματος τοῦ Κ. Καβάφη «Ὅσο μπορεῖς», γραμμένοι ἀπό μνήμης. Ἡ ὀρθή τους μορφή στό καθαφικό ποίημα ἔχει ὡς ἐξῆς:

[...]

μές στήν πολλή συνάφεια τοῦ κόσμου,

μές στές πολλές κινήσεις κι ὀμιλίες.

[...]

στῶν σχέσεων καί τῶν συναναστροφῶν

τήν καθημερινήν ἀνοησία

Λεία μου,

Δέν είσαι ή μόνη πού ξανανιώνεις. Φαντάσου ότι έγραψα τό... πρώτο μου ποίημα τόν περασμένο Οκτώβρη για τά γαλανά μάτια μιās κοπέλλας ποῦ πήγε νά μέ ξελογιάσει (δέν καυχίεμαι) –σάν νά μήν είχα ἔτσι ἄρκετά βάσανα– καί δίνοντας το της, τό ἐσχολίασα μέ ἕνα... *tu vois que je tombe en ... adolescence* (κατά τό *tomber en enfance*, ἄλλως ξεμώραμα...)

Δεδομένου δέ ότι είμαι πολύ πιό ήλικιωμένος ἀπό σένα, βλέπεις τί περιθώριο ἔχεις ἀκόμα μπροστά σου...

Υγεία λοιπόν, κέφι, καλή δουλειά κι' εὐτυχισμένο τό 83.

Πέτρος

Μετέδωσα στή Gisèle τήν ἐπιθυμία σου.

En attendant, σοῦ στέλνει πολλές εὐχές.

[Δίφυλλη εὐχετήρια κάρτα ἀνοιχτή μέ τυπωμένες στά δεξιά τίς εὐχές]:

Meilleurs Vœux

• Δέν είσαι ή μόνη πού ξανανιώνεις: Ὁ λόγος προφανῶς για κάποιον «ἀνανεωτικό» ἔρωτα τῶν ἀλληλογράφων.

• *tu vois que je tombe en ... adolescence* = βλέπεις πού ξαναγίνομαι... παιδί. *(Re)tomber en adolescence* = «(ξανα)πέφτω σέ ἐφηβική ήλικία» κατ'ἀναλογίαν πρὸς τήν ἔκφραση *(re)tomber en enfance* (= ξεμωραίνομαι· κατά λέξη «(ξανα)πέφτω σέ παιδική ήλικία»).

Στό τέλος τοῦ 1982 μέ ἀρχές τοῦ 1983, ὁ Πέτρος Φρυδάς εἶναι 68 ἐτῶν. Λόγιος Ἀλεξανδρινός, μέ χιοῦμορ, γνώσεις, πειράγματα καί μέ καλοδιατηρημένη τή νεανική ὁμορφιά του, περιζήτητος στίς γαλλικές καί ἑλληνο-γαλλικές παρισινές συντροφικές για τό εὐχάριστο καί πνευματῶδες κλίμα πού δημιουργοῦσε γύρω του, ὁ Πέτρος Φρυδάς, πάντοτε ἀσυνόδετος –ή Gisèle ἀπέφευγε συστηματικά τίς παρέες αὐτές–, ἀρεσκόταν νά φλερτάρει τά νεότερα κορίτσια (βιβλιοθηκάριοι, μεταφράστριες, νεοελληνίστριες) πού τόν περιτριγύριζαν. Ὅλα αὐτά χαριτωμένα κι ἔξυπνα καί... μέ ἀπόλυτο «γνώθι σαυτόν»: «Φαντάζεσαι τί ἔχει νά γίνει, ἂν τυχόν κάποια ἀπ' αὐτές τίς κοπέλες μοῦ πει ναι», ἔλεγε ἐκ τῶν ὑστέρων στοῦς κοντινοῦς του φίλους.

• *En attendant* : Στό μεταξύ.

24 Μαρτίου Ξένη γραφή (Γιάννη Πατλιῆ) : [χ.χ]

Λεία μου,

Ἔρχομαι στήν Ἀθήνα στίς 4 Ἀπριλίου μά πρέπει νά φύγω στίς 10. Λίγες μέρες λοιπόν θά μείνω.

Μά θέλω νά σέ δω. Θά εἶναι μεγάλη χαρά γιά μένα.

Κράτησε μου τή βραδιά τῆς Δευτέρας 9 Ἀπριλίου. Καλῶ σέ τραπέζι (σ' ἓνα ἐστιατόριο) τούς Χαριτάτους κι' ἓνα-δύο ἄλλους φίλους. Θά ἐπιθυμοῦσα πολύ νά εἶσυνα μαζί μας.

Αὐτό δέν ἀποκλείει, τήν Παρασκευή 6 // Π.27 -2573 ἢ Σάββατο 8, νά βρεθοῦμε μόνοι.

Ἔχουμε πάντα τόσα πολλά νά ποῦμε, οἱ δύο μας...

Σέ φιλῶ

Πέτρος

-
- 1982; : Πιθανότερο φαίνεται τό 1984 (δές πῶς κάτω σχετική σημείωση).
 - 8 : Προφανές ἀβλεψία. Μετά τήν Παρασκευή 6 Ἀπριλίου ἀκολουθοῦν τό Σάββατο 7 καί ἡ Δευτέρα 9, παραμονή τῆς ἀναχώρησης.
 - τῆς Δευτέρας 9 Ἀπριλίου / τήν Παρασκευή 6: Ἄν δέν πρόκειται γιά λάθος τοῦ Πέτρου Φρυδᾶ (ἀνάλογο μέ αὐτό πού σημειώνεται πῶς πάνω, τῆς χρονολόγησής δηλαδή τοῦ Σαββάτου ὡς 8ης Ἀπριλίου ἀμέσως μετά τήν Παρασκευή 6 Ἀπριλίου), τό ἔτος γραφῆς αὐτοῦ τοῦ δελταρίου πρέπει νά εἶναι τό 1984. Πράγματι, σύμφωνα μέ τά ἡμερολόγια τοῦ μηνός Ἀπριλίου τῶν ἐτῶν 1981, 1982, 1983, 1984 (ἔτσι ὅπως αὐτά παρουσιάζονται στίς ἀντίστοιχες σελίδες τοῦ διαδικτύου), 6 καί 9 Ἀπριλίου πέφτουν Παρασκευή καί Δευτέρα ἀντιστοίχως μόνον τό 1984. Ἄν ἡ χρονολόγησις αὐτή στό 1984 εἶναι ὄντως σωστή, τότε ἡ χρονολογική θέση τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς εἶναι ἀμέσως μετά τήν ἐπιστολή Π.34 -2580 (Δεκ. 1983 / Ἰαν. 1984), καί συνάμα ἡ χρονολόγησις καί κατάταξις τῶν ἐπιστολῶν πού ἀκολουθοῦν (Π.28 -2574 καί Π.30 -2576) πρέπει ἴσως νά ἀναθεωρηθεῖ.
 - τούς Χαριτάτους : Τό ζεῦγος Δημήτρη Χαριτάτου καί Μαρίας Ζάχαρη ἀλλά καί ὁ γιός τους Μάνος Χαριτάτος, Αἰγυπτῶτες ὅπως καί ὁ Πέτρος Φρυδᾶς, ἦταν γνωστοί καί τῆς Λείας Χατζοπούλου Καραβία. (Δές καί ἐπιστολή Π.28 -2574).

19 Μαΐου ξένη γραφή (Γιάννη Πατλίη) : [χ.χ]

Όχι, Λεία μου, δέν ἐπρόκειτο νά ἐρχόμουνα κοντά σας μέ τόν Grodent, τή Madou, κ.τ.λ. Μόνος μου θά ἐρχόμουνα, κι' ἄν τό ἀνέβαλα δέν εἶναι μόνο ἀπό... φυλετική διάκριση πρὸς τόν Χαριτάτο, μά γιατί τό πρῶτο δεκαπενθήμερο τοῦ Μαΐου, πολὺς κόσμος θά ἔλειπε καί, πιθ<αν>ῶτατα, κι' ἐσύ...

Θά βρῖσκομαι κοντά σας μεταξύ 6 καί 26 Ἰουνίου. Θά σοῦ τηλεφωνήσω γιά νά // Π.29 -2575 [[~~κα~~]] ιδωθοῦμε.

Θά ἄχουμε πολλὰ νά ποῦμε.

Μέ τήν ἀγάπη μου

Π.

Ὡραῖο τό ποίημα σου. Ἡ προτίμησή μου πάντα παραμένει γιά τή ζεστή σου ἑλληνική γλῶσσα. Μά κατάφερες τίς δυσκολίες πού σοῦ παρουσιάζει ὁ χειρισμός τῆς ξένης γλώσσας νά τίς μετατρέψεις σέ ποιητικά effets.

• [1982;] : Γιά τήν πιθανή χρονολόγησή τῆς ἐπιστολῆς τό 1984 δέσ σχετική σημείωση στήν ἐπιστολή Π.26 -2572.

• Grodent : Michel Grodent (1947-) Βέλγος δημοσιογράφος, μεταφραστής καί μελετητής τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας· συχνά στό Παρίσι καί στήν Ἀθήνα, στή συντροφιά λογοτεχνῶν καί περί τά ἑλληνικά γράμματα ἀσχολουμένων. Μεταξύ τῶν νεοελληνιστῶν εἶναι κυρίως γνωστός γιά τό βιβλίό του: *Le bandit, le prophète et le mécréant. La poésie et la Chanson dans l'histoire de la Grèce moderne* (μέ πρόλογο τοῦ Jacques Lacarrière), Hatier, 1989, ὅπου «bandit» (= ληστής, κλέφτης), «prophète» (= προφήτης), «mécréant» (= ἄπιστος) ἀντιστοιχοῦν κατά σειράν στήν ἱστορική καί ποιητική ἔκφραση τῆς πρό τοῦ 1821 κλέφτικης παράδοσης, τοῦ ἔθνικισμοῦ-πατριωτισμοῦ τῆς μεγάλης ιδέας καί τῆς ἀπογοήτευσης τοῦ 1922).

• Madou : Ὁ λόγος γιά τή γαλλίδα ποιήτρια καί πεζογράφο Madou Pacora.

• φυλετική διάκριση πρὸς τόν Χαριτάτο : Ὁ λόγος ἐδῶ γιά τόν Δημήτρη Χαριτάτο (1910-1993), τόν πατέρα τοῦ Μάνου Χαριτάτου, ἰδρυτῆ τοῦ ΕΛΙΑ. Ἡ «φυλετική διάκριση» πρέπει νά ἀναφέρεται (εἰρωνικά) στό γεγονός ὅτι ὁ Πέτρος Φρυδᾶς καί ὁ Χαριτάτος ἦταν καί οἱ δύο Αἰγυπτῶτες ἀπό τήν Ἀλεξάνδρεια. Δέσ καί ἐπιστολή Π.26 -2572.

• τό ποίημά σου : Ξενόγλωσσο ποίημα τῆς Λείας Χατζοπούλου Καραβία, σταλμένο στόν Πέτρο Φρυδᾶ καθότι, προφανῶς, γραμμένο στά γαλλικά. Δέσ καί ἐπιστολή Π.42 -2588. Ἡ Λ.Χ.Κ. ἐρωτήθηκε σχετικά. Ἀπάντησε ὅτι ἀπό πολύ νέα ἔγραφε ποιήματα στά γαλλικά, ἀλλά δέν θυμόταν ποιό ἀπό αὐτά εἶχε στείλει στόν Πέτρο Φρυδᾶ.

• effets = ἐφέ, δηλαδή ξενισμοί πού ἀποκοῦν ποιητική λειτουργικότητα.

Ξένη γραφή (Γιάννη Πατίλη;) : [1982;]

Παρίσι, 17 Ιουλίου Ξένη γραφή (Γιάννη Πατίλη;) : [χ.χ]

Λεία μου,

Έλαβα τή γαλλιστί καλλιγραφημένη κάρτα σου καί χάρηκα γιά τό τόσο... κολακευτικό (κολακευτικό γιά ένα συγγραφέα) φετεινό σου πρόγραμμα. Χάρηκα γιατί τό άξίζεις. **Κι ἄς σκάσουνε μερικοί καί μερικές άπ'τό κακό τους...**

Σοῦ εὔχομαι λοιπόν νά ίκανοποιηθεῖς άπό τή Χίο, νά καλοπεράσεις τίς διακοπές σου καί νά χαρεῖς μετά τίς Βρυξέλλες καί τήν Ἰρλανδία πού τόσο αγαπᾶς.

Στίς Βρυξέλλες εἶμαι καλεσμένος γιά μιᾶ «**στρογγυλή τράπεζα**», μά οἱ ἡμερομηνίες // Π.31 -2577 μου δέν συμπίπτουν μέ τίς δικές σου: 22-24 ὁκτωβρίου.

Γιά τήν ὥρα εἶμαι μόνος στό Παρίσι. Ἡ Gisèle ἔφυγε σήμερα τό πρωί. Ἐγώ θά ξεκινήσω, γιά Antibes φυσικά, τήν 1η Αὐγούστου καί θά περάσω ἐκεῖ ὅλο τόν Αὐγουστο.

Ἐλπίζω νά βρῶ κάποια... δροσιά ἐκεῖ, γιατί ἐδῶ ψηνόμαστε άπό τή ζέστη.

Μέ τήν ἀγάπη μου

Πέτρος

• [1982;] : 1984; Γιά τήν πιθανή χρονολόγηση τῆς ἐπιστολῆς τό 1984 δές σχετική σημείωση στήν ἐπιστολή Π.26 -2572.

• **κολακευτικό γιά ένα συγγραφέα / Κι ἄς σκάσουνε μερικοί καί μερικές άπ'τό κακό τους:** Ἡ Λ.Χ.Κ. ἐρωτήθηκε σχετικά, ἀλλά δέν θυμόταν ποιά ἦταν, κατά τίς διακοπές καί μετακινήσεις της (Χίος, Βρυξέλλες, Ἰρλανδία) τό καλοκαίρι τοῦ 1982 (;) [ἢ 1984(;)], αὐτή ἡ τιμητική πρόσκληση πού μποροῦσε νά προκαλέσει τή ζήλεια συναδέλφων της. Πιθανολογεῖ πῶς μπορεῖ νά πρόκειται γιά τήν πρόσκλησή της, μεταξύ ἄλλων ἐλλήνων δημιουργῶν, στίς Βρυξέλλες μέ ἀφορμή τήν προσχώρηση τῆς Ἑλλάδας στήν Εὐρωπαϊκή Οἰκονομική Κοινότητα (1.1.1981). Ἄν ὄντως πρόκειται γιά τήν πρόσκληση αὐτή, τότε ἡ χρονολόγηση τῆς ἐπιστολῆς στό 1982 γίνεται πιθανότερη.

• **στρογγυλή τράπεζα :** Τό πιό πιθανό σέ κάποιο οἰνολογικό συνέδριο ὑπό τήν αἰγίδα τοῦ Ο.Ι.Υ., ὅπου ὁ Πέτρος Φρυδάς ἐκαλεῖτο καί ὡς συνταξιούχος. Δές σημείωση στίς ἐπιστολές Π.07 -2553, Π.09 -2555, Π.18 -2564.

• **Antibes :** Ἡ Gisèle Prassinou κληρονόμησε άπό τόν Θράσο Καστανάκη (1901-1967), παλιό μαθητή τοῦ πατέρα της στό Lycée Franco-hellénique τῆς Κωνσταντινούπολης καί στενό φίλο κατόπιν τῆς οἰκογένειας στό Παρίσι, τή μονοκατοικία του (ισόγειο καί δύο ὄροφοι) στήν ἐντός τῶν τειχῶν παλαιά πόλη τῆς Antibes, 9 rue du Bas Castelet, ἀκριβῶς ἀπέναντι άπό τό σπίτι τοῦ Καζαντζάκη. Στό σπίτι αὐτό, μετά τόν θάνατο τοῦ Καστανάκη, περνοῦσαν τίς διακοπές τους ἡ Gisèle καί ὁ Πέτρος Φρυδάς καί, συχνά, οἱ φίλοι τους.

Παρίσι,
31.8.1983

Καλή μου Λεία,

Πάντα πρόθυμη να δικαιολογήσεις –και να συγχωρήσεις– τις «κακές» πράξεις των φίλων σου...

Δίκιο έχεις, μά ή τελευταία μου βδομάδα στην Αθήνα **είταν** στραβή κι' ανάποδη. Έφυγα χωρίς να προλάβω ν' αποχαιρετήσω πολύ κόσμο...

Χαίρομαι με τις **τηλεοπτικές σου επιτυχίες**. Έχω βίντεο (σύστημα V.H.S.) και **Π.33 -2579** βέβαια θά ήθελα να μου **εδάνειζες τις κασέττες της «Υπερμνησίας»**, όταν τις αποκτήσεις.

Σου εύχομαι όλα να πάνε καλά και να έχεις τις ικανοποιήσεις που σου αξίζουν...

Στις 5 **σεπτεμβρίου**, ή Gisèle θά ύποστει μία χειρουργική επέμβαση και θά μείνει **καμιά** βδομάδα στην κλινική. Όσο για μένα, κατά κακή σύμπτωση, θά έχω πολλή κι' **ένοχλητική δουλειά**...

Τόν Όκτώβριο θ' αναπνεύσω. Ίσως τότε πεταχτώ κοντά σας για **καμιά** βδομάδα.

D'ici-là, je t'embrasse

Πέτρος

- **τηλεοπτικές σου επιτυχίες**: Κατά τις πληροφορίες του ιστοτόπου:

<https://www.retrodb.gr/wiki/index.php/Υπερμνησία>

μιά διασκευή της *Υπερμνησίας*, σέ σενάριο της ίδιας της συγγραφέως, προβλήθηκε στην ΕΡΤ 2 σέ σκηνοθεσία Γεωργίου Έμιρζά. Σειρά 6 επεισοδίων των 30'· πρώτο επεισόδιο τήν Παρασκευή 5.10 1984. Δές και επιστολές Π.05 -2551, Π.07 -2553, Π.14 -2560, Π.20 -2566, Π.36 -2582.

- **τις κασέττες της «Υπερμνησίας»**: Προφανώς ή σειρά των 6 επεισοδίων είχε ήδη γυριστεί ή γυριζόταν στό τέλος του καλοκαιριού του 1983.

- **βίντεο (σύστημα V.H.S.)**: Ύψηλης τεχνολογίας, πρωτοποριακό για τήν εποχή του μαγνητοσκόπιο. Ο Πέτρος Φρυδάς, φίλος μανιώδης της κλασικής μουσικής (κυρίως), άπαιτούσε, για να τήν άκούει, τήν όσο τό δυνατόν καθαρότερη ήχητική άπόδοση. Γι' αυτό ανανέωνε τό όπτικοακουστικό στερεοφωνικό του σύστημα κάθε φορά που κυκλοφορούσε κάποιο νέο, τελειότερο, μηχανήμα.

- **D'ici-là, je t'embrasse** = Μέχρι τότε σέ φιλώ.

Γλυκύτατη μου Λεία,
 Δέ φαντάζεσαι πόσο μέ συγκινεῖ ἢ τόσο κολακευτική γιά μένα
fidélité σου. Πάντα μέ θυμᾶσαι καί πάντα μέ συγχωρεῖς.
 Διάβασα τή «Σμίκρυνση». Ξέρεις ὅτι ἡ ποίηση σου μοῦ ἀρέσει. Ὑπάρχει σ' αὐτήν
 κάποιος «τόνος» καί μιά συγκρατημένη δραματικότητα πού μέ συγκινοῦν.
 Τήν ὑγεία σου, λοιπόν, Λεία μου, νᾶχεις τό 84, καί κέφια καί διάθεση γιά νά μᾶς
 γράψεις κι' ἄλλα πολλά κι' ὠραῖα...
 Ὑγεία κι' εὐτυχία σ' ὅλους τούς δικούς σου.
 Μέ τήν ἀγάπη μου
 Πέτρος

- Συμπαθέστατα *τά ποιήματα τοῦ μοναχοῦ*. Θά τοῦ γράψω, ἀφοῦ μοῦ τό ζητᾶς.

[Δίφυλλη εὐαγγέλια κάρτα ἀνοιχτή μέ τυπωμένες στό δεξιά τις εὐχές]:

Meilleurs Vœux

Δές τήν μπρός καί πίσω πλευρά της κάρτας στό Π.35 -2581

- *fidélité* = σταθερή φιλία.
 - «Σμίκρυνση» : «Σμίκρυνση (1980-)» (sic), ποίημα τῆς Λείας Χατζοπούλου Καραβία. Δές *Πρακτικά Ἑκτου Συμποσίου Ποίησης. Νεοελληνική μεταπολεμική ποίηση 1945-1985*. Πανεπιστήμιο Πατρῶν 4-6 Ἰουλίου 1987, ἐκδ. Γνώση, 1987, σ. 595:
[http://www.poetrysymposium.gr/pdf/Praktika/6o%20Symposio%20Poihshs%20\(neoellhnikh%20Metapolemikh%20Poihsh\).pdf](http://www.poetrysymposium.gr/pdf/Praktika/6o%20Symposio%20Poihshs%20(neoellhnikh%20Metapolemikh%20Poihsh).pdf)
- Δές τώρα, *Πενήντα (1956 - 2006)*, ἐκδ. Γαβριηλίδης, 2006, σ. 243.
- *τά ποιήματα τοῦ μοναχοῦ* : Κατά προφορική μαρτυρία τῆς Λ.Χ.Κ. ὁ ἐν λόγω ἐπί 19 ἔτη μοναχός (1972-1991) εἶναι ὁ Νικόδημος (κατά κόσμον Νικόλαος) Περακάκης (1951-2021), δεῦτερος ξάδελφός της, πολυγραφότατος ποιητής, ζωγράφος καί μουσικός. Κρίνοντας μέ βάση τή χρονολογία τῆς ἐπιστολῆς (Δεκέμβριος 1983), *τά ποιήματα* περί ὧν ὁ λόγος ἐδῶ πρέπει νά εἶναι ἢ αὐτά τῆς συλλογῆς *Πέντε ἐγκώμια στή μοναζιά* (1982) ἢ αὐτά τῆς συλλογῆς *Ποιήματα* (1983). Δές στό Διαδίκτυο, s.v. «Μοναχός Νικόδημος».

libellia

775 A

Printed in Switzerland
by ABC

Παρίσι, 17 Απριλίου

Λεία μου,

Όπως σοῦ τό ὑποσχέθηκα –καί μετά τό τηλεφώνημα σου τῆς Κυριακῆς– τηλεφώνησα τό πρωῖ τῆς Δευτέρας στήν ἴδια τήν Μάνια Καραϊτίδη γιά νά τῆς ὑπενθυμίσω τήν ὑπόθεση τῆς «Υπερμνησίας». Μ' ἀπάντησε ὅτι κι' ἐκεῖνη σ' ἀγαπᾷ πολύ μά, ἐπιστρέφοντας ἀπό τό Παρίσι βρῆκε τόσα προβλήματα καί τέτοιον ὄγκο δουλειᾶς, πού δέν τῆς δόθηκε ἀκόμα ὁ καιρός νά λύσει ὅλα τά ἐκκρεμή θέματα... Ἡ Κατερίνα Δασκαλάκη ἄκουσε ἀσφαλῶς τήν ἀπάντηση αὐτή γιατί μόλις τελείωσε ἡ συνομιλία θέλησε νά μοῦ μεταδώσει τούς χαιρετισμούς της.

Εὔχομαι νά πᾶνε ὅλα καλά καί, πρῖν ἀκόμα λάβεις τό γράμμα αὐτό, νά ἔχει δοθεῖ μιᾶ εὐχάριστη λύση σ' αὐτή τήν ἱστορία.

Διάβασα τό σενάριο. Ἔντεχνα κατασκευασμένο, δίνοντας στό σκηνοθέτη δυνατότητες πρωτοτυπίας. Διάλογος, φυσικός ὅταν χρειάζεται, ἤ πυκνός σέ νοήματα κι' ἐπομένως λογοτεχνικά διαμορφωμένος. Αἰσθήματα καί σχέσεις τῶν προσώπων διαγράφονται ὄχι μονοκόμματα μά μέ χίλιες-δύο ἀποχρώσεις, μ' ἓνα σωρό φαινομενικές ἀντιφάσεις καί κάτι ἀπαλές συγκρούσεις. Μέ δύο λόγια ἔργο ὑψηλῆς ποιότητος. Χωρίς πλοκή πού θά κεντρίσει τήν περιέργεια τοῦ μεγάλου κοινοῦ γιά τήν περαιτέρω ἐξέλιξη τῶν γεγονότων, ἤ πού θά κρατήσῃ σέ ἀγωνία τούς τηλεθεατές... Ἡ ἐπιτυχία του λοιπόν ἐξαρτᾶται ἀπό τόν σκηνοθέτη, πού πρέπει νά τοῦ δώσει τό ρυθμό του κι' ἀπό τόν φωτογράφο πού πρέπει ν' ἀναπληρώσει τήν ἔλλειψη δράσεως μέ τήν ποιότητα τῆς φωτογραφίας.

Δύσκολο ἔργο, Λεία μου, κατά τήν ταπεινή μου γνώμη. Μά ἂν πετύχει, θά εἶναι μεγάλη τιμή γιά τήν ἐλληνική τηλεόραση, πού ἐπί τέλους θά παρουσιάσει ἓνα θέαμα εὐρωπαϊκοῦ ἐπιπέδου, θέαμα πού ἐπιδιώκει νά θέλξει καί νά πλουτίσει τόν θεατή καί ὄχι –ὡς συνήθως– νά τόν κάνει νά περάσει τήν ὥρα του κολακεύοντας τά πιά χαμηλά του ἔνστικτα...

Εὐχαριστῶ γιά τή συντροφιά σου ἐκεῖνο τό βράδυ πού φάγαμε μαζί. Μά εἶχαμε ἐχθρικές μετεωρολογικές συνθήκες. Ἡ καταρρακτώδης βροχή πού μᾶς μούσκεψε μοῦ θύμισε μιάν ἄλλη, τόν ἰανουάριο (τοῦ 70;), στή Νέα Σμύρνη, ὅπου μόνος, ἀργά τή νύχτα, περίμενα κάτω ἀπό ἓνα ἄθλιο ὑπόστεγο, ἓνα προβληματικό λεωφορεῖο γιά τήν Αθήνα. Πῶς πέρασαν τά χρόνια...

Σέ φιλω

Π.

• **Μάνια Καραϊτίδη** : Μαρίνα (Μάνια) Καραϊτίδη (1928-2014). Κόρη τοῦ Κωνσταντίνου Σαραντόπουλου, γαμπροῦ (1925) καί κληρονόμου (1956) τοῦ Ἰωάννου Δ. Κολλάρου, ἰδιοκτῆτου καί διευθυντοῦ τοῦ παλαιοῦ (ἀπό τό 1885) βιβλιοπωλείου καί ἐκδοτικοῦ οἴκου τῆς Ἑστίας. Ἡ Μάνια Καραϊτίδη ἀνέλαβε τήν διεύθυνση τῶν ἐκδόσεων καί τοῦ βιβλιοπωλείου τό 1972 ἀμέσως μετά τόν

θάνατο του πατέρα της, και το 1978 μετέφερε το παλαιό «Βιβλιοπωλείον της Ἑστίας Ι. Δ. Κολλάρου και Σιας Α.Ε.» από τη στοά Νικολούδη και Σταδίου 32 στη ὁδό Σόλωνος 60, ὅπου, στό ισόγειο, στό βάθος, εἶχε τό γραφεῖο της πού ἦταν συνάμα και τό «λογοτεχνικό φιλολογικό στέκι» της. Ὅλη σχεδόν ἡ ἀθηναϊκή διανοήση τῆς ἐποχῆς (δημοσιογράφοι, λογοτέχνες, θεατρικοί συγγραφεῖς, φιλόσοφοι, φιλόλογοι, κριτικοί και οἱ ξένοι φίλοι και μεταφραστὲς τους –ιδίως οἱ ἐκ Γαλλίας) πέρασαν ἀπὸ τό γραφειάκι «τῆς Κυρίας Μάνιας» μὲ τὸν χάρτη τοῦ 1920 (τῆς μεγάλης Ἑλλάδος) στὸν τοῖχο πίσω ἀπὸ τὴν πλάτη της. Δὲς *Pour Mania – Γιά τὴ Μάνια*, Ἑστία, 2015. (Συλλογικό: Catherine Vélissaris, Jean Pierre Armengaud, Jacques Bouchard, Gilles Decorvet, Michel Grodent, Michel Guérin, Florence Noiville, Sabine Wespieser, Olivier Descotes).

- **τὴν ὑπόθεση τῆς «Ἑπερμνησίας»:** Ἡ *Ἑπερμνησία* ἐπανεκδόθηκε στὴν Ἑστία τό 1984. Εἶναι λοιπὸν προφανὲς ὅτι κάποια καθυστέρηση τῆς ἐκδοσης αὐτῆς ἀφοροῦσε τό τηλεφώνημα στὴ Μάνια Καραϊτίδη τοῦ Πέτρου Φρυδᾶ, ὁ ὁποῖος ἦταν μεταξύ τῶν τακτικῶν ἐπισκεπτῶν τῆς ὁδοῦ Σόλωνος κάθε φορά πού βρισκόταν στὴν Ἀθήνα. Γιά τὴν *Ἑπερμνησία* δὲς και τὶς ἐπιστολὲς Π.05 - 2551, Π.07 -2553, Π.14 -2560, Π.20 -2566, Π.32 -2588.

- **Κατερίνα Δασκαλάκη :** Κατερίνα Δασκαλάκη (1944 - δημοσιογράφος, πεζογράφος, εὐρωβουλευτὴς (1994-1999). Πρέσβυς (ἐκ προσωπικοτήτων), μόνιμη ἀντιπρόσωπος τῆς Ἑλλάδος στὴν UNESCO στό Παρίσι (2013-2015). Ἐπιμελήτρια και μεταφράστρια (ἀπὸ τὰ γαλλικά) πολλῶν βιβλίων ἐκδοθέντων στό «Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας» –μεταξύ τῶν ὁποῖων (πρὸς τό παρόν) 8, ὅσο ξέρω, τοῦ συντρόφου της Κώστα Ἀξελου. Φίλη και τακτικὴ ἐπισκέπτρια κι αὐτὴ τῆς Κυρίας Μάνιας, παροῦσα ἐν ὄσφ τηλεφωνεῖ ὁ Πέτρος Φρυδᾶς, ἐπωφελεῖται γιά νά τοῦ στείλει τοὺς χαιρετισμούς της, καθώς ἀναφέρει ὁ ἴδιος στὴν ἀλληλογράφο του κρίνοντας σκόπιμο νά τὴν ἐνημερώσει σχετικά.

- **Διάβασα τό σενάριο :** Πρόκειται προφανῶς γιά τό σενάριο πού ἔγραψε ἡ Λεῖα Χατζοπούλου Καραβία γιά τὴ διασκευή τῆς *Ἑπερμνησίας* της στὴν ὁμώνυμη τηλεοπτικὴ σειρά. (Δὲς ἐπιστολὴ Π.32 -2578 και, γιά τὴν σύμπτωση τῶν ἡμερομηνιῶν, τὴν ἐκεῖ σημείωση).

- **στὴ Νέα Σμύρνη :** Σαφὴς ὑπαινιγμὸς σὲ κάποια «βροχερὴ» συνάντηση τοῦ Πέτρου Φρυδᾶ μὲ τὴν Λεῖα Χατζοπούλου Καραβία στὴ Νέα Σμύρνη ὅπου και ἡ κατοικία της, Ἀγ. Πολυκάρπου 51.

Παρίσι, 30 Ιουνίου

Λεία μου,

Δέν ξέρω ἂν ἔλαβες τό γρᾶμμα πού σοῦ ἔστειλα λίγες μέρες μετά τήν ἐπιστροφή μου στό Παρίσι. Χωριστήκαμε χωρίς νά ξαναἰδωθοῦμε, μά, ὅπως μοῦ ἔμαθες νά λέω, μέ πήρε τό ποτάμι τίς τελευταῖες μέρες.

Φαντάζομαι ὅτι αὐτό πού σοῦ γράφω τώρα θά φθάσει ἐν ἀπουσίᾳ σου. Ἐπρόκειτο, γύρω στίς 20 Ἰουνίου νά ἔφευγες γιά Λονδίνο. Ἐπρόκειτο μάλιστα νά περνοῦσες κι' ἀπό τό Παρίσι. Τελικά ἡ Χρῦσα ἦρθε μόνη καί ἀπληροφόρητη γιά τά σχέδια σου καί τίς μετακινήσεις σου.

Σοῦ ἐσωκλείω μιᾶ συμπαθέστατη καρτούλα τῆς Josette Doron. Ὑπέστη ἡ δυστυχημένη σοβαρότατη ἐγχείρηση καί ἡ ἀνάρρωση τῆς προμηνύεται μεγάλης διαρκείας. Παρ' ὅλ' αὐτά θέλησε νά σ' εὐχαριστήσῃ γιά τά βιβλία σου καί μέ τά φτωγά της ἑλληνικά, νά σοῦ ἐκφράσῃ τό θαυμασμό της. Μέ ἐπιφόρτισε νά σοῦ τῆ μεταβιβάσω γιατί δέν ἔχει τῆ διεύθυνση σου.

Σοῦ εὐχομαι καλές διακοπές... ὅπου κι' ἂν βρίσκεσαι... καί παραμένω

Πιστός σου πάντα

Πέτρος

• ἡ Χρῦσα : Χρῦσα Προκοπάκη (Παπανδρέου, Σπάθη πλέον μετά τό 1977), κοινή κοντινή φίλη τῶν δύο ἀλληλογράφων. Δές καί ἐπιστολές Π.07 -2553, Π.41 -2587, Π.45 -2591.

• καρτούλα : Δές τῆ συνημμένη κάρτα τῆς Josette Doron στά ἀμέσως ἐπόμενα Π.39 -2585 καί Π.40 -2586.

• Josette Doron (1935- . Γαλλίδα κλασική φιλόλογος, καθηγήτρια ἀρχαίων ἑλληνικῶν. Ἰδρύτρια (1977) καί (ισόβια) πρόεδρος τῆς «Association des Amis de la Grèce et de Chypre» στό Παρίσι. Ἐκδότρια τοῦ Δελτίου : *Bulletin Franco-hellénique de l'Association des Amis de la Grèce et de Chypre* (= Γαλλο-ελληνικό Δελτίο τοῦ Συλλόγου τῶν Φίλων τῆς Ἑλλάδος καί τῆς Κύπρου). Μεταφράστρια (στά γαλλικά), μεταξύ πολλῶν ἄλλων, τοῦ μυθιστορήματος τοῦ Ἄρη Φακίνου, *Ὁ ἄνθρωπος πού τάιζε τά περιστέρια (L'homme qui donnait aux pigeons)*, Seuil, 1980, καί τῆς συλλογῆς διηγημάτων τοῦ Ντίνου Χριστιανόπουλου, *Ἡ Κάτω βόλτα* (1963), δίγλωσση ἔκδοση: *Destins brisés / Ἡ Κάτω βόλτα*, Asiathèque, 1997. Ἐπιμελήτρια καί ἐκδότρια στή συλλογή «Hellinika Chronica» τοῦ *Bulletin Franco-hellénique de l'Association des Amis de la Grèce et de Chypre*, μεταξύ ἄλλων, τῶν δίγλωσσων ἀνθολογιῶν *Prose et Poésie Chypriotes. VIIe siècle av. J.C. – XXe siècle* (1993) καί *Voix de femmes grecques* (2000).

Κάρτα συνημμένη στην προηγούμενη επιστολή Π. 38 -2584

Αγαπητή Κυρία,

Έλαβα τὰ βιβλία ἐδῶ καὶ τρεῖς ἐβδομάδες ὅταν ἤμουνα στό νοσοκομεῖο καὶ δέν μπόρεσα νά σᾶς εὐχαριστήσω. Ἐλπίζω πῶς μέ συγχωρεῖτε.

Τὰ ἔργα πού γράψατε μ' ἐνδιαφέρουν **παρά** πολύ γιατί ἐργαστήκατε ἀπό τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά, ἀπό τὰ νέα, ἀπό «τίς» γλῶσσες, ἀπό «τίς»* γραμματικές. Εἶναι δύσκολο γιά μένα νά σᾶς ἐξηγήσω ὅσα βρήκα διαβάζοντας τὰ ποιήματα. Γιά τὰ θέματα ἐπίσης, θά εἶχα πολλά νά σᾶς πῶ... κάθε ἄνθρωπος, κάθε γεγονός... ἓνα ἄλλο τραγούδι**, ἄν καί εἴμαστε ὅλοι ὁμοί**ο**π**τ**ῶ**τ**ο**ι*****

Μέ συγχωρεῖτε, παρακαλῶ, ἄν ἔκανα λάθη. Ἐργάζομαι γιά **τό δεύτερο περιοδικό**.

Μέ φιλικούς χαιρετισμούς καί ἐκτίμηση

Josette Doron

Ξένη γραφή (Γιάννη Πατῶλη) σέ ροζ αὐτοκόλλητο: Ἀπό Josette Doron

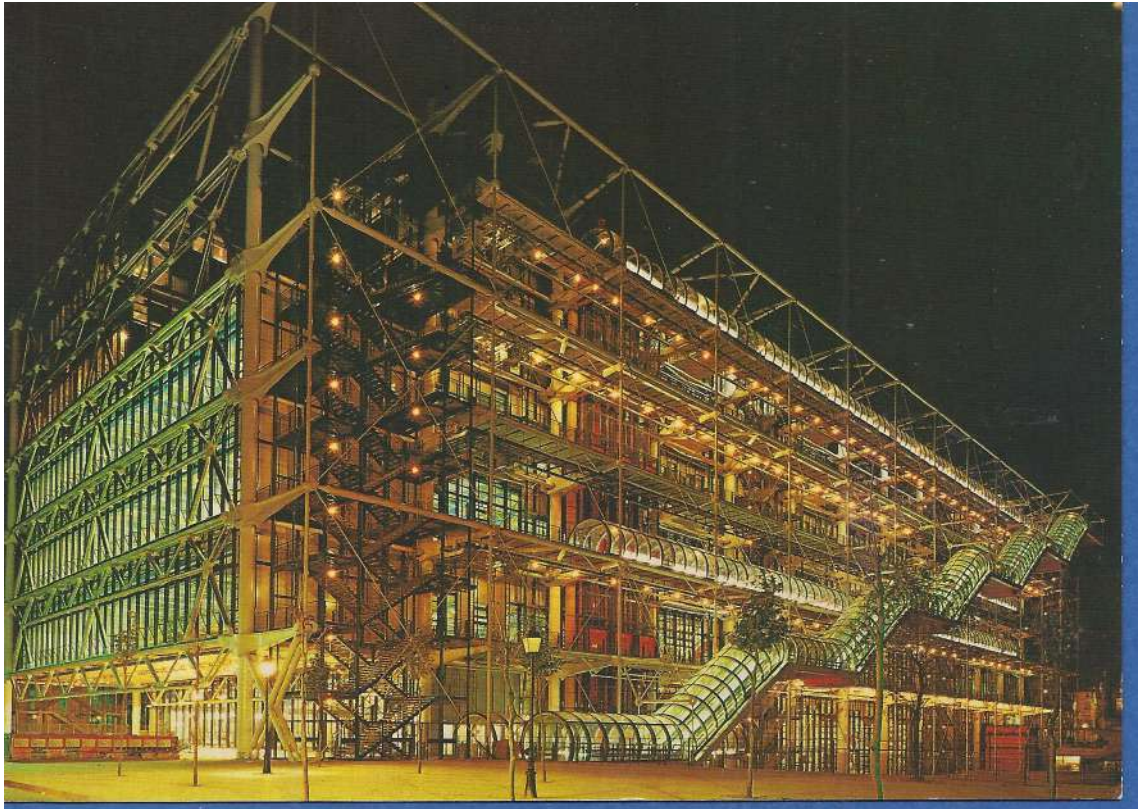
Ξενική φρασεολογία καί γραφή.

* Θέλει μᾶλλον νά πεῖ : «Στά ἔργα σας βρίσκει κανεῖς τύπους γραμματικῆς καί σύνταξης τῶν ἀρχαίων καί τῶν νέων ἑλληνικῶν, καθὼς καί ἀναφορές τόσο στήν ἀρχαία ὅσο καί στήν νέα Ἑλλάδα. Δέν μοῦ εἶναι κατανοητό πρὸς τί τὰ εἰσαγωγικά στό «τίς».

** Μεταφράζεται στήν κυριολεξία της ἢ γαλλικὴ ἔκφραση : *c'est une autre chanson* (= εἶναι μιά διαφορετικὴ περίπτωση).

*** ὁμοί**ο**π**τ**ῶ**τ**ο**ι** : Μεταφράζεται μᾶλλον τό γαλλικό «*dans le même cas*» πού ἐδῶ σημαίνει «στήν ἴδια κατάσταση», ἀλλά πού μπορεῖ νά σημαίνει καί «στήν ἴδια (γραμματικὴ) πτῶση».

• **τό δεύτερο περιοδικό** : Ἐννοεῖ τό δεύτερο τεῦχος τοῦ *Bulletin Franco-hellénique de l'Association des Amis de la Grèce et de Chypre*. Γιά τή Josette Doron καί τή δραστηριότητά της, δές ἐπιστολή Π.38 -2584.

27 Σεπτεμβρίου

Λεία μου,

Σ'εὐχαριστῶ γιὰ τὴν καρτοῦλα σου.

Στὶς Βρυξέλλες θὰ βρισκομαι στὶς 21, 23* καὶ 23 ὀκτωβρίου. Θὰ προσπαθῆσω νὰ πάρω ἓνα πολὺ πρῶινὸ τραῖνο, γιὰ νὰ προλάβω ἔστω τὸ τέλος τῆς τελετῆς τοῦ Βραβείου. Τ'ἀπόγευμα φυσικὰ ἐλεύθερος.

Ἡ ἐκδήλωση γιὰ τὴν Ἀλεξάνδρεια, στὶς 22, θὰ εἶναι μᾶλλον κουβεντίτσα. Δηλαδή, κανεὶς δὲν πρόκειται νὰ πάρει ἐπίσημα τὸ λόγο ἢ νὰ διαβάσει προετοιμασμένο κείμενο.

Κρῖμα πού ἡ Χρῦσα δὲν ἔρχεται.

Εὐχομαι ὅλα νὰ πᾶνε καλά

et à bientôt

Πέτρος

* Προφανῶς πρόκειται γιὰ τὶς 22 Ὀκτωβρίου.

• 21, 22 καὶ 23 Ὀκτωβρίου : Σύμφωνα μὲ τὸ ἡμερολόγιο τοῦ Ὀκτωβρίου 1984 (στό διαδίκτυο) ἡ 21η Ὀκτωβρίου εἶναι πράγματι Κυριακή. Ἐπομένως ἡ χρονολόγηση τῆς ἐπιστολῆς μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἀσφαλῆς. Ὡστόσο, πρέπει νὰ πρόκειται γιὰ κάποια ἐκδήλωση ἰδιωτικῆς φύσεως, διότι βραβεύσεις Κυριακή πρῶι σὲ εὐρωπαϊκὴ πρωτεύουσα δὲν εἶναι κάτι τὸ σύνηθες.

• τῆς τελετῆς τοῦ Βραβείου : Τὸ γεγονός ὅτι ὁ Πέτρος Φρυδᾶς σχεδιάζει νὰ φτάσει στὶς Βρυξέλλες «στό τέλος τῆς τελετῆς τοῦ Βραβείου» σημαίνει ὅτι τὸ ἐν λόγω βραβεῖο πρέπει νὰ ἀφορᾷ μᾶλλον ἢ τὴ Λεία Χατζοπούλου Καραβία ἢ κάποιο τρίτο πρόσωπο, κοινὸ φίλο τους (Αἰγυπτίωτη). Ἡ Λ. Χ. Κ. ρωτήθηκε, ἀλλὰ δὲν θυμᾶται μὲ βεβαιότητα τίποτε τὸ σχετικόν. Πιθανολογεῖ πὼς μπορεῖ νὰ πρόκειται γιὰ τὴν ἐκλογή της ὡς Fellow of the World Academy of Art and Science.

• Ἡ ἐκδήλωση γιὰ τὴν Ἀλεξάνδρεια : Μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι οἱ δύο ἀλληλογράφοι προγραμματίζουν νὰ συναντηθοῦν στὶς Βρυξέλλες, ὅπου εἶναι καλεσμένοι, ἡ μὲν Λεία Χατζοπούλου Καραβία γιὰ κάποια βράβευση (;) ὁ δὲ Πέτρος Φρυδᾶς γιὰ νὰ συμμετάσχει, καθότι Ἀλεξανδρινός, σὲ κάποια (;) ἐκδήλωση γιὰ τὴν Ἀλεξάνδρεια. Ἡ Λ. Χ. Κ. ρωτήθηκε σχετικὰ, ἀλλὰ δὲν μπόρεσε νὰ θυμηθεῖ τίποτε τὸ συγκεκριμένο.

• ἡ Χρῦσα : Ἡ Χρῦσα Προκοπάκη (Παπανδρέου, καὶ μετὰ τὸ 1977, Σπάθη), βρίσκεται στὴν Ἑλλάδα ἤδη ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 1975. Δὲς καὶ τὶς ἐπιστολές Π.07 -2553, Π.38 -2584, Π.45 -2591.

• et à bientôt = καὶ θὰ τὰ ποῦμε σύντομα. Τὸ κλείσιμο τῆς ἐπιστολῆς μὲ αὐτὸν τὸν χαριετισμὸ ἀφήνει νὰ νοηθεῖ ὅτι οἱ δύο ἀλληλογράφοι πρόκειται νὰ συναντηθοῦν σύντομα –μᾶλλον στὶς Βρυξέλλες, ὅπως, ἴσως, προτείνεται ἐμμέσως μὲ τὴ φράση «Τ'ἀπόγευμα φυσικὰ ἐλεύθερος».

Παρίσι, 27 Νοεμβρίου

Λεία μου,

Δέν ξέρω πόσα «πιστεύω» πρέπει νά πῶ, πόσα κεριά ν' ἀνάψω καί πόσα προσκηνώματα νά κάνω γιά νά μοῦ συγχωρεθοῦν οἱ ἀμαρτίες μου ἀπέναντί σου.

Inaltérable mon affection, aussi. Ἔτσι εἶναι οἱ παλιές, οἱ καλές κι' οἱ βαθειές φιλίες.

Διάβασα μέ ἐνδιαφέρον **τά γαλλικά σου ποιήματα**. Δέ βρῆκα, Λεία μου, –καί θά μοῦ συγχωρήσεις τήν εἰλικρινειά μου– τήν «πυκνότητα», τήν ἔνταση, τή δραματικότητα τοῦ ἑλληνικοῦ σου στίχου. Ἀντιλήφθηκα σέ πολλές στιγμές πόσο ἡ ξένη γλῶσσα ἀναχαιτίζει τήν τόσο γνήσια ἔμπνευση σου. Περιέργως ὅμως οἱ γλωσσικές δυσκολίες σοῦ δίνουν μιά συγκινητική –καί χαριτωμένη– ἀπλότητα.

Μά θά ξαναβρεθοῦμε καί θά τά ξαναποῦμε...

D'ici-là, Καλές Γιορτές. Καλή Χρονιά γιά σένα καί γιά τούς δικούς σου.

Μέ τήν ἀγάπη μου

Πέτρος

• **Inaltérable mon affection, aussi** = Ἀναλλοίωτη ὅμως καί ἡ ἀγάπη μου (ἐνν. παρά τίς «ἀμαρτίες μου ἀπέναντί σου»).

• **τά γαλλικά σου ποιήματα** : Δές καί ἐπιστολή Π.28 -2574.

• **D'ici-là** = Στό μεταξύ.

Μιά μικρή... έκπληξη συνοδεύει τίς φετεινές μου ευχές.

Τό **συνημμένο κείμενο** γράφτηκε για ένα ταπεινώτατα δαχτυλογραφημένο φυλλάδιο πού θά κυκλοφορήσει –άν κυκλοφορήσει– τόν έρχόμενο Ίανουάριο σέ μικρό κύκλο *d'amis de la Grèce*. Πολύ θά ήθελα, Λεία μου, νά είχε καλλίτερη τύχη.

Mais peu importe. Δοκίμασα μεγάλη εϋχαρίστηση γράφοντας το κι' εϋχομαι κι' έσύ νά δοκιμάσεις, έστω τή μισή, διαβάζοντας το.

Μέ τήν αγάπη μου

Πέτρος

[Δίφυλλη εϋχετήρια κάρτα άνοιχτή μέ τυπωμένες στό δεξιό τίς εϋχές]:

Meilleurs Vœux (= Τίς καλύτερες εϋχές)

συμπληρωμένη ιδιοχείρως: de Bonne et Heureuse Année (= για ένα καλό κι εϋτυχισμένο χρόνο).

καί υπογραμμένη: Gisèle

Pierre

Στό κάτω άριστερό μέρος: D'après une oeuvre de Mady de la Giraudière (= Από έργο τής Mady de la Giraudière).

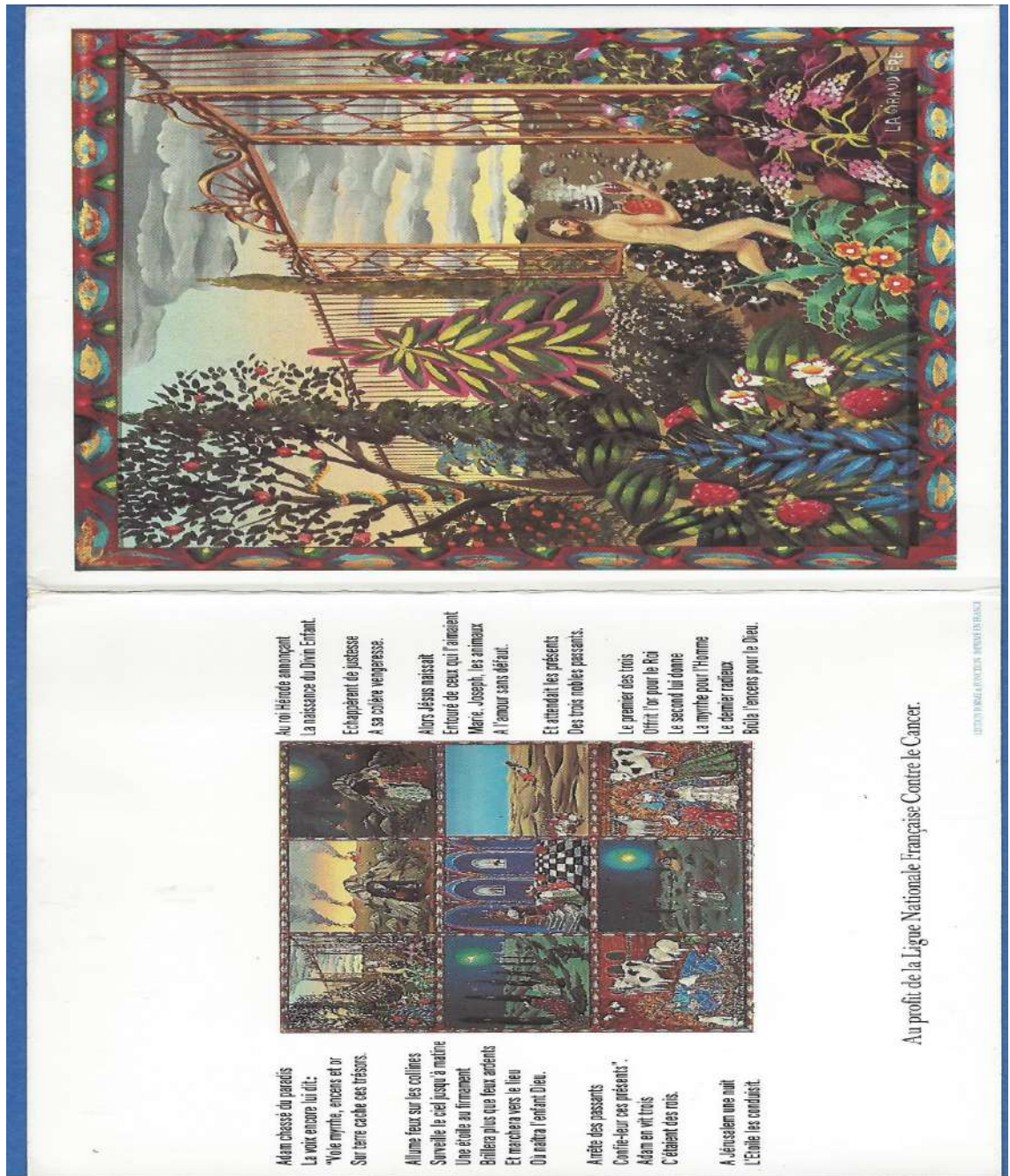
• [χ.χ]: Οί εϋχές αποστέλλονται τό πιθανότερο για «τό νέο έτος» 1985, όποτε ή εϋχετήρια αυτή κάρτα μπορεί νά χρονολογηθί μέ σχετική βεβαιότητα στό τέλη του 1984 ή, τό άργότερο, στις πρώτες μέρες του 1985, ένα περίπου μήνα μετά τή χρονολογημένη προηγούμενη (Π.42 - 2588) τής 27.11.1984(;).

• **συνημμένο κείμενο**: Τό κείμενο αυτό του Πέτρου Φρυδά δέν παράκειται στην παρούσα έπιστολή, μολονότι αναφέρεται ως «συνημμένο» τής. Η Λ.Χ.Κ. ρωτήθηκε σχετικά και άπάντησε ότι αν υπάρχει κάποιο κείμενο (πού ή ίδια δέν θυμάται), αυτό θά βρίσκεται ίσως κάπου, ανακατεμένο μέ άλλα χαρτιά, στό δοσμένο στό Πανεπιστήμιο Πατρών άρχείο τής.

• **φυλλάδιο**: Ο λόγος για τό *Bulletin Franco-hellénique de l'Association des Amis de la Grèce et de Chypre* τής Josette Doron, πού έλάμβαναν οί συνδρομητές του, μέλη του Συλλόγου. Δές έπιστολές Π.38 -2584, Π.39 -2585. Ίσως εκεί νά βρίσκεται δημοσιευμένο τό εν λόγω κείμενο του Πέτρου Φρυδά.

• **d'amis de la Grèce** = φίλων τής Έλλάδος.

• **Mais peu importe** = αλλά λίγο ένδιαφέρει.

Δίφυλλη εὐχετήρια κάρτα ἀνοιχτή χωρὶς καμιά ἰδιώσιμη προσθήκη.

Εἶναι σχεδόν βέβαιο ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν μπροστινὴ ὄψη τῆς εὐχετήριας κάρτας Π.43 -2589.

Στήν πίσω πλευρά: Ποίημα σέ όμοιοκατάληκτους γαλλικούς στίχους γιά τή Γέννηση τοῦ Χριστοῦ καί το προσκύνημα τῶν μάγων, τυπωμένο ἀριστερά καί δεξιά ζωγραφικοῦ μωσαϊκοῦ (9 παραλληλογράμμων) ἀπεικονίζοντος τήν ἱστορία τῆς *Γενέσεως*.

Στήν μπροστινή πλευρά: Τό πρῶτο παραλληλόγραμμο (σέ μεγέθυνση) τοῦ ζωγραφικοῦ μωσαϊκοῦ, ὅπου ἀπεικονίζεται ὁ Ἀδάμ διωκόμενος ἀπό τόν παράδεισο.

Au profit de la Ligue Nationale Française Contre le Cancer
(= Ὑπέρ τῆς Γαλλικῆς Ἐθνικῆς Ἐνώσεως Κατά τοῦ Καρκίνου).

Παρίσι,
Πάσχα

Λεία μου,

Κάλλιο αργά παρά ποτέ...

Δυσγραφία, πού λές. Όξυτάτης μορφής. Δυσγραφία αυξάνουσα με την πάροδο των ετών και την προχωρούσαν ηλικίαν...

Μά ξέρω πώς είσαι καλή και πῶς μ' αγαπᾶς και θά μέ συγχωρήσεις.

Τό «Πρός Αντιγόνη» τῶλαβα τώρα και καιρό. Τό διάβασα τότε και χάρηκε ή ψυχή μου από την όμορφιά του. Τό ξαναδιάβασα τώρα, πριν αρχίσω τό γράμμα μου κι ή γοητεία του εισέδωσε βαθύτερα μέσα μου. Γιατί όχι μόνο ό λόγος είναι περίτεχνος ~~και~~ μά και ή σκέψη είναι πλατειά και ρωμαλέα. Η συναναστροφή σου με τόν Σοφοκλή σου ἔδωσε αυτόν τόν οἶστρο κι' αυτή τή ρώμη;

*Χαμήλωσ' επί τέλους τά αἰμόστικτα μάτια
Δέσε τ' ἀφηνιασμενα χέρια. Φράζε
τ' ἀνάθεμα μέ τόν κλοιό τῶν δοντιῶν*

*Μέσ' στό κρανίο μας τά μάτια σου κάρβουνα.
Ἐσύ. Ἐσύ. Γυρω μας φίδια τά μαλλιά σου.*

Η φωνή σου ἔγινε πιό στιβαρή κι' όμως παραμένει πάντα ζεστή, συγκινημένη και συγκινοῦσα.

Άμα σέ δῶ, Λεία, τόν ἐρχόμενο Ἰούνιο, θά σου πῶ περισσότερα. Φέτος τό ταξείδι μου στην Ἑλλάδα, θά // Π.46 -2592 τό κάνω νωρίτερα, κατά τίς 15 Ἰουνίου. Ἐλπίζω νά βρίσκεσαι στην Ἀθήνα και ν᾿ ἄβρεις λίγες ὥρες γιά νά ιδωθοῦμε και νά φλυαρήσουμε.

Τούς Παπανδρέου ἔχω 5 μήνες νά τοῦς δῶ. Από τοῦς φίλους τῆς Ἀθήνας δέν ἔχω κανένα νέο, γιατί δέν ἀλληλογραφῶ μέ κανένα.

Και ή ζωή κυλᾶ...

Μέ τήν ἀγάπη μου
ό πάντα φίλος σου
Πέτρος

• Πάσχα : Χρονολόγηση τῆς ἐπιστολῆς. Τό ἀναφερόμενο ποίημα τῆς Λείας Χατζοπούλου Καραβία Προς Αντιγόνην κυκλοφόρησε τό 1975 και ό Πέτρος Φρυδάς τό ξαναδιαβάζει Πάσχα ἔχοντάς το λάβει, γράφει, πριν από καιρό, δηλαδή πριν, τό πιό πιθανό, από ένα-δυό, τρεῖς μήνες τό πολύ. Ἐπομένως ή ἐπιστολή του αυτή μπορεί νά χρονολογηθεῖ τό Πάσχα τοῦ 1975 πού τή χρονιά αυτή γιορταζόταν στις 4 Μαΐου.

Ἐξ ἄλλου ὁ Νικηφόρος Παπανδρέου καί ἡ Χρῦσα Προκοπάκη μετά τήν πτώση τῆς δικτατορίας (1974), ἤδη στά πρόθυρα τοῦ χωρισμοῦ τους, γύρισαν ἀπό τό Παρίσι στήν Ἑλλάδα, ἡ Χρῦσα Προκοπάκη τό καλοκαίρι τοῦ 1975 καί ὁ Νικηφόρος λίγο νωρίτερα, ὅποτε οἱ παρισινές συναντήσεις τους μέ τόν Πέτρο Φρυδά, πού, τό Πάσχα καθώς γράφει, ἔχει νά τούς δεῖ 5 μῆνες, δέν μπορεῖ παρά νά ἔγιναν γύρω τίς ἐορτές τῶν Χριστουγέννων τοῦ 1974.

• **«Πρός Ἀντιγόνη»** : Λεῖα Χατζοπούλου Καραβία, *Πρός Ἀντιγόνη*, Ἀθήνα, 1975. Δές τώρα *Πενήντα, 1956-2006*, ἐκδ. Γαβριηλίδης, 2006, σσ.141-159. Οἱ στίχοι πού παρατίθενται στήν ἐπιστολή εἶναι ἀντιστοιχῶς οἱ τρεῖς τελευταῖοι τῆς στροφῆς XXX καί οἱ δεῦτερος καί τρίτος τῆς τελευταίας στροφῆς.

Σέ μιά προλογική σημείωσή της ἡ Λ.Χ.Κ. τοποθετεῖ τό συνθετικό αὐτό ποίημά της στό ἱστορικό πλαίσιο τῆς ἀντιδικτατορικῆς δράσης κατά τῆς χούντας τῶν συνταγματαρχῶν (1967-1974) μέ ἐπίκεντρο τή φοιτητική ἐξέγερση τοῦ Σαββάτου τῆς 17ης Νοεμβρίου 1973. Ἡ Ἀντιγόνη, γράφει, «εἶναι κοντά στίς κοπέλες τοῦ Νοέμβρη 1973, μέσα ἢ γύρω ἀπό τό Πολυτεχνεῖο». Ἡ τραγική ἥρωίδα λειτουργεῖ ὅπως ὅποτε ὡς σύμβολο ἀντίστασης ἐνάντια σέ κάθε τυραννική ἐξουσία, ἀλλά στό ποίημα, σέ ἀντιθετική ἀπόκλιση ἀπό τήν σοφόκλεια τραγωδία, παραμένει ἀπό τήν ἀρχή ὡς τό τέλος πρόσωπο βουβό. Ὁ ἀρχαῖος μῦθος ἀναδιαμορφώνεται: Ὁ ἀδελφός τῆς Ἀντιγόνης Πολυνεΐκης (Ἐτεοκλῆς δέν ὑπάρχει) καί οἱ συμπολεμιστές του ἀντιμετωπίζονται ἀπό τήν ἐξουσία ὡς στασιαστές. Δέν βρίσκονται ἔξω, ἀλλά μέσα τήν πόλη· δέν μάχονται γιά τήν ἐξουσία, ἀλλά ἔχουν ἐξεγερθεῖ ἐναντίον τῆς τυραννίας της. Ὁ Κρέων λοιδορεῖ τήν Ἀντιγόνη καί χλευάζει τίς ἀντιλήψεις τοῦ ἀδελφοῦ της. Ὡστόσο ὄχι μόνο δέν ἀπαγορεύει ἀλλά καί φροντίζει γιά τήν ταφή τοῦ Πολυνεΐκη καί τῶν συστασιαστῶν του. Αὐτό πού ἀπαγορεύει εἶναι ἡ ὅποιαδήποτε ἐκδήλωση τιμῆς καί πένθους γι' αὐτούς.

Τό ποίημα συντίθεται ἀπό 44 ἀριθμημένες μέ λατινικά στοιχεῖα στροφές, 22 ἐξάστιχες σέ ἐναλλαγή μέ 22 πεντάστιχες. Στήν προαναφερθεῖσα προλογική σημείωσή της ἡ ποιήτρια γράφει πώς κατ' ἀναλογίαν πρὸς τήν ἀρχαία τραγωδία τά ὅστιχα μποροῦν νά θεωρηθοῦν ὡς στροφές καί τά 5στιχα ὡς ἀντιστροφές τραγικοῦ χορικοῦ. Στίς στροφές (μέ μερικές ἐξαιρέσεις, ὅπου ὁ λόγος ἐκτείνεται καί στήν ἀκολουθοῦσα ἀντιστροφή) μιλάει ὁ Κρέων. Ἀπευθύνεται βάνουσα καί ὑπεροπτικά σέ α' πρόσωπο πληθυντικοῦ, ἐν ὀνόματι τῆς ἐξουσίας καί τῶν κατόχων της, στήν Ἀντιγόνη. Ἰστορεῖ τήν ἀπόπειρα ἀνατροπῆς τοῦ καθεστώτος ἀπό τόν Πολυνεΐκη καί τούς συστασιαστές του. Τῆς τονίζει τόν θάνατο τοῦ ἀδελφοῦ της, τή νίκη τῆς ἐξουσίας κατά τῆς ἀναρχίας καί τήν ἐπιδοκιμασία τῶν ὀρθοφρονούντων πολιτῶν. Ἐξάγει τήν ἐπιείκεια καί τή μεγαλοφυχία πού δείχνει ἡ ἐξουσία ἐπιτρέποντας τήν ταφή τῶν ἀντιπάλων της, τήν ἀπειλεῖ, ἂν συνεχίσει νά παρανομεῖ, καί τήν προτρέπει νά λογικευτεῖ καί νά συμμορφωθεῖ στήν γενικῶς ἀποδεκτή κοινωνική τάξη. Στίς ἀντιστροφές (σ' ὅσες δέν ἐξακολουθεῖ νά μιλάει σέ α' πληθυντικό ὁ Κρέων) ὁ χορός τῶν ὀρθοφρονούντων πολιτῶν συγκατανεύει στούς ἰσχυρισμούς τοῦ Κρέοντα, ὑπερθεματίζει στίς ἀπόψεις του, ἀποδίδει στήν Ἀντιγόνη πράξεις καί παραλείπει πού τήν καθιστοῦν συνένοχη τοῦ ἀδελφοῦ της, τήν ἀποτρέπει ἀπό παράλογες πράξεις καί τήν νουθετεῖ.

Τέλος, ὁ Κρέων, ὅπως στήν ἀρχαία τραγωδία, ἔτσι καί στό ποίημα τῆς Λ.Χ.Κ., «ταράσσει τήν φρένας», καί μετά μιά τελευταία ἀπειλή, ἐξουθενωμένος ἀπό τήν ἀγρύπνια πού τοῦ γεννάει ὁ φόβος, καταρρεῖ καί ζητεῖ ἀπό τήν Ἀντιγόνη ἔλεος.

Ἐσύ σφίγγεις τά χέρια στό λαρύγγι μας.
Μές στό κρανίο μας τά μάτια σου κάρβουνα.
Ἐσύ! Ἐσύ! Γύρω μας φίδια τά μαλλιά σου.
Μεταμελήσου. Θά σέ συντρίψουμε.
Ζήτα ἔλεος. Ἐλεος.

Ἐλεος, Ἀντιγόνη!

(Γιά μιά κριτική παρουσίαση τοῦ ποιήματος, δές σχετικό ἄρθρο τοῦ Kristoffel Demoen, μεταφρασμένο ἀπό τήν ἴδια τῆ Λ.Χ.Κ. στό περ. *Ὁ Σίσυφος*, τχ. 1, Ἰαν - Ἰούν. 2011, σσ. 13-20· πρβλ. στό ἴδιο καί σσ. 29-35).

• **Τούς Παπανδρέου** : Ὁ Νικηφόρος Παπανδρέου καί ἡ Χρῦσα Προκοπάκη –πρὶν χωρίσουν (δές ἐπιστολές Π.07 -2553, Π.38 -2484, Π.41 -2587).

Τό χρυσό ή Λεία –είδες με τί αγάπη μου έγραψε τί νά πῶ γι αὐτή τή μακρινή –τή μᾶλλον ἄγνωστη γνωριμιά, δέν ξέρω. Ξέρω πῶς ἀλήθεια, τή χαίρομαι. Καί, ἄν τῆς γράψεις, γράψε της πῶς κι ἐγώ πολύ τήν ἀγαπῶ –ἔτσι ἀπό μακριά, μέ κάποια μυστική, ἀνομολόγητη ψευδαίσθηση– μυστική και ἀνομολόγητη γιά τά δικά μου τά χρόνια πού πέρασαν –περνοῦν– καί πῶς τό ραντεβοῦ πού μου δίνει –ὅσο μπορῶ ἀπό τώρα ν’ ἀποφασίζω γιά τά δικά μου πράματα– ἰσχύει. Θά ἤθελα προκαταβολικά νά τῆς γράψω δύο λόγια γιά τό μυθιστόρημα πού γράφει. Ἡ ποιητική της φύση, ὁ αὐτοματισμός τοῦ αἰσθηματος εἶναι μιά παγίδα γιά τήν πεζογραφία. Αὐτοῦ βρίσκεται ὁ δικός της ὁ κίνδυνος τί νά κάνουμε, Πέτρο; Ὁ καθένας εἶναι αὐτός πού εἶναι –καί, στό τέλος-τέλος, ἄς προσπαθεῖ καί ἄς τολμάει νά εἶναι αὐτό πού εἶναι.

Ἐξένη γραφή (Γιάννη Πατῆλη) : σέ ρόζ αὐτοκόλλητο : Γράμμα τῆς Gisèle πρὸς τόν Π. Φρυδᾶ γιά τή Λεία μέ ἀναφορά στήν «Υπερμνησία»;

• **Gisèle** : Θεωρῶ ἀπίθανο αὐτό τό ἀπευθυνόμενο στόν Πέτρο ἀκέφαλο, ἀχρονολόγητο καί ἀνυπόγραφο σημείωμα (ἢ τμήμα ἐπιστολῆς) νά εἶναι γραμμένο ἀπό τή Gisèle. Τά ἑλληνικά τῆς Gisèle ἦταν πολύ φτωχά καί μόνο προφορικά (ὅσα λίγα ἄκουγε στό σπίτι ἀπό τή γιαγιά καί τίς θείες της ἀνάμεσα στά γαλλικά πού μιλοῦσαν τά παιδιά μέ τόν πατέρα τους καί μεταξύ τους). Ἡ Gisèle δέν μποροῦσε οὔτε λεκτικά οὔτε συντακτικά νά γράψει προτάσεις σάν αὐτές τοῦ σημειώματος. Ἄλλωστε ὁ γραφικός χαρακτήρας καί μόνο τοῦ σημειώματος προδίδει ἄνθρωπο μέ τριβή στήν ἑλληνική μικρογράμματη ἐπισεσυρμένη γραφή. Πρὸς ἀπόδειξη μπορεῖ κανεὶς νά συγκρίνει μέ μερικές λέξεις γραμμένες ἑλληνικά ἀπό τή Gisèle στήν ἐπιστολή της (G.06 -2600) πρὸς τή Λεία Χατζοπούλου Καραβία τῆς 16.1.1962.

Ἡ Κατερίνα Κωστίου πρώτη διαπίστωσε ὅτι τό σημείωμα αὐτό εἶναι γραμμένο ἀπό τόν Δημήτρη Χατζῆ. Πράγματι, ὅλα, ὁ γραφικός χαρακτήρας, οἱ παῦλες στίς παύσεις τῆς φωνῆς ἀντί τοῦ κόμματος, ἡ προσφώνηση «Λεία, τό χρυσό» κορίτσι, τά γραφόμενα («ἄγνωστη γνωριμιά», «μυστική, ἀνομολόγητη ψευδαίσθηση», «μιά παγίδα γιά τήν πεζογραφία») μαρτυροῦν ὅτι τό σημείωμα αὐτό εἶναι τοῦ Δημήτρη Χατζῆ. Δές πρὸς ἀπόδειξη τήν ἐπιστολή του στή Λ.Χ.Κ. τῆς 5.2.1964 («Φάκελος Χατζῆς»). Μποροῦμε βέβαια νά ὑποθέσουμε πῶς τό σημείωμα αὐτό ὁ Πέτρος Φρυδᾶς τό μεταβίβασε μέ κάποιο (χαμένο ἢ λανθάνον) γράμμα του στή Λ.Χ.Κ. καί πῶς ἔτσι βρέθηκε στά χαρτιά της στόν φάκελο «Πέτρος Φρυδᾶς - Gisèle Prassinou».

• **Υπερμνησία** : Εἶναι βέβαιο ὅτι δέν πρόκειται γιά τό μυθιστόρημα αὐτό τῆς Λ.Χ.Κ. πού πρωτοεκδόθηκε τό 1979, ὅταν πιά ὁ Δημήτρης Χατζῆς εἶχε ἐπιστρέψει στήν Ἑλλάδα. Τό πλέον πιθανό εἶναι ὁ Χατζῆς νά ἀναφέρεται στόν *Κοῦρο* πού γραφόταν ἤδη στίς ἀρχές τοῦ 1964 καί ἐκδόθηκε τό 1965. Δές («Φάκελος Χατζῆς», ἐπιστολές 5.2.1964 (ὅπου τά περί «αὐτοματισμοῦ τοῦ αἰσθηματος ὡς παγίδας γιά τήν πεζογραφία» 30.5.1964 καί 22.11.1964).

Φάκελος Πέτρος Φρυδάς-Gisèle Prassinos
Εύρετήριο ονομάτων

Καταγράφονται ονόματα (πλήν τῶν Λείας Χατζοπούλου Καραβία, Πέτρου Φρυδά, Gisèle Prassinos) πού ἀναφέρονται στό σῶμα τῶν ἐπιστολῶν ἢ/καί στίς σημειώσεις πού τίς ἀκολουθοῦν.

- Δασκαλάκη Κατερίνα : Π.36 -2582
 Ζάχαρη Μαρία : Π.26 -2572
 Καβάφης Κ.Π. : Π.24 -2570
 Καζαντζάκης Νίκος : Π.20 -2566, Π.30 -2576
 Καμπανέλλης Ἰάκωβος : Π.22 -2568
 Καραϊτίδη Μάνια : Π.36 -2582
 Καστανάκης Θράσος : Π.30 -2576
 Κολλάρος Ἰωάννης : Π.36 -2582
 Κουρετζής Λάκης : Π.22 -2568
 Κωστίου Κατερίνα : Π.47 -2593
 Μοστράτου Σμαράγδα : Π.11 -2557, G.01 -2595, G.02 -2596, G.04 -2598, G.15 -2610
 Παπανδρέου Νικηφόρος : Π.45 -2591
 Πράσινος Λύσανδρος : Π.11 -2557
 Πράσινος Μάριος : Π.11 -2557
 Προκοπάκη Χρύσα : Π.07 -2553, Π.38 -2584, Π.41 -2587, Π.45 -2591
 Σαραντόπουλος Κωνσταντίνος : Π.36 -2582
 Τσίρκας Στρατής : Π.18 -2564, G.01 -2595
 Φακίνος Ἴαρης : Π.38 -2584
 Χαριτάτος Δημήτριος : Π.26 -2572, Π.28 -2574
 Χαριτάτος Μάνος : Π.26 -2572, Π.28 -2574
 Χατζηανδρέας Γιάννης : (δές Τσίρκας)
 Χατζής Δημήτρης : Π.05 -2551, Π.07 -2553
 Χριστιανόπουλος Ντίνος : Π.38 -2584
- Aragon Louis : Π.03 -2549
 Armengaud Jean-Pierre : Π.36 -2582
 Bouchard Jacques : Π.36 -2582
 Cohen Albert : Π.14 -2560
 D'Alausier Laurence : Π.18 -2564
 Decorvet Gilles : Π.36 -2582
 Descotes Olivier : Π.36 -2582
 Doron Josette : Π.38 -2584, Π.39 -2585
 Grodent Michel : Π.28 -2574, Π.36 -2582
 Guérin Michel : Π.36 -2582
 Madou Pacora : Π.28 -2574
 Massimo Marie : Π.11 -2557, G.04 -2598, G.06 -2600
 Massimo Victorine : Π.11 -2557
 Noiville Florence : Π.36 -2582
 Ponge Francis : Π.03 -2549
 Sartre Jean-Paul : G.19 -2614
 Vélissaris Catherine : Π.36 -2582
 Wespieser Sabine : Π.36 -2582

Πρόσωπα, Έντυπα, Ίδρύματα
(ειδικής σχέσης με τό πρόσωπο καί τό έργο της Gisèle Prassinos)

- Association pour la Recherche et l'Étude du Surréalisme (A.P.R.E.S.)
- Centre de Recherches sur le Surréalisme. Paris III, dirigé par Henri Béhar
- Revue MÉLUSINE.

Henri Béhar, Prof. émérite Paris III, Directeur de la Revue MÉLUSINE.
Henri.Behar@univ-paris3.fr

- Fonds Gisèle Prassinos
Bibliothèque Historique de la ville de Paris
24 rue Pavée
75004 Paris
Marie Françoise Garion (00331 44592959)
bhvp@paris.fr

- Christophe Dauphin
Directeur de la Revue *Les hommes sans épaules* όπου παρουσίαση της Gisèle από τόν
Chr. Dauphin.
8 rue Charles Moiroud
95440 Ecouen
www.leshommessansépaules.com

- Catherine Prassinos (ή κόρη του Μάριου Πράσινου)
18, Villa Seurat
75014 Paris
expert@mario prassinos.com
www.marioprassinos.com

- Annie Richard (ή κύρια μελετήτρια του έργου της Gisèle)
www.annie-richard.moon fruit.fr
Annie Richard, *Le discours féminin dans « Le grand repas » de Gisèle Prassinos*; Thèse
de doctorat, Paris III, 1980.
La bible surréaliste de Gisèle Prassinos, Les Tentures bibliques commentées par Annie
Richard, éd. Mois (Belgique), 2004.

- *Le Monde suspendu de Gisèle Prassinos*, H.B. éditions, 1997.

- Dossier spécial consacré à Gisèle Prassinos dans la Revue *Desmos*, octobre, 2000.

- Για τό πατέρα της Gisèle :
Σμαράγδα Μοστράτου, *Λύσανδρος Πράσινος 1888-1936. Πεζογράφος-Ποιητής-
Ζωγράφος*, Κέδρος, 1984. (1900-1985).
 - Τά πίο κάτω βιβλία του άδελφου της Gisèle είναι γραμμένα ως μυθιστορηματικά
κομμάτια της οικογενειακής ιστορίας:
Mario Prassinos, *Les Prétextas*, Gallimard, 1973
Mario Prassinos. *La colline tatouée*, Grasset, 1983.